

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ
Π.Μ.Σ. ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία
Γραμματικές της Νέας Ελληνικής και Γλωσσολογική Θεωρία:
η περίπτωση του ρηματικού συστήματος

Επόπτης Καθηγητής: Παναγιώτης Φίλος

Θωμάς Βαγγελής

Τμήμα Φιλολογίας

ΑΜ:256

Ιωάννινα 2019

στον Θόδωρο

Πρόλογος

Μετά από τρία σχεδόν χρόνια συνεχούς μελέτης και περιπλάνησης στον κόσμο της γλωσσολογίας, βγαίνω από εκεί έχοντας βάλει στις αποσκευές μου, γνώσεις και εμπειρίες. Σε όλο αυτό το ταξίδι, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επόπτη καθηγητή μου, κ. Π. Φίλο, για την πολύτιμη αρωγή και καθοδήγηση που μου προσέφερε σε όλη τη διάρκεια της έρευνας και συγγραφής της μεταπτυχιακής μου εργασίας, καθώς και για την υπομονή που έδειξε απέναντί μου, παράλληλα με τη συνεχή παρότρυνσή του για βελτίωση.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επικ. καθηγήτρια κα. Μ. Λεκάκου, καθώς η ιδέα για το θέμα της παρούσας εργασίας ανήκει σε αυτή. Επιπλέον, ευχαριστώ την κα. Μ. Μαστροπαύλου καθώς μέσα από τα μαθήματά της εξοικειώθηκα με βασικές πτυχές της σύγχρονης μορφολογικής θεωρίας. Η συμβολή και των δύο γενικότερα ήταν πολύτιμη, τόσο λόγω των γνώσεων που μου μεταλαμπάδευσαν αυτά τα χρόνια, όσο και των συμβουλών που μου έδωσαν, αλλά ακόμη και λόγω της δικής τους επίμονης παραίνεσης να μείνω πιστός στους στόχους και στο έργο μου. Επιπλέον, ευχαριστώ και την κα. Α. Πρέντζα για τις πολύτιμες παρατηρήσεις της.

Τέλος, ευχαριστώ τους δικούς μου ανθρώπους, οικογένεια και φίλους, για τη συμπαράσταση και την υπομονή που έδειξαν προς το πρόσωπό μου.

Περιεχόμενα

<i>Πρόλογος</i>	III
<i>Περιεχόμενα</i>	IV
<i>Περίληψη</i>	V
1. Εισαγωγή	1
1.1. Γενικοί στόχοι εργασίας.....	1
1.2 Η κλίση ως μορφολογική διαδικασία.....	2
1.3 Θεωρητικό πλαίσιο.....	5
1.4 Μελέτες και θεωρίες για το (νεοελληνικό) ρηματικό σύστημα.....	9
1.5. Στοιχεία του ρηματικού συστήματος.....	12
1.5.1 Κλίση.....	12
1.5.2 Αλλομορφία.....	13
1.5.3 Φωνή.....	15
1.6 Δομή της εργασίας.....	16
2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος	18
2.1 Γενικά.....	18
2.1.1 Η έννοια του Χρόνου στο ρηματικό σύστημα της νέας ελληνικής.....	21
2.2 Μορφολογία.....	22
2.2.1 Ρηματική Όψη.....	22
2.2.2 Η ταξινόμηση των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις (συζυγίες).....	24
2.2.3 Κριτήρια διάκρισης θεμάτων με τη διαπλοκή της όψης.....	27
2.2.4 Αλλομορφία επιθημάτων και ζητήματα κλίσης.....	33
2.2.4.1 Ενεργητική Φωνή.....	33
2.2.4.2 Παθητική Φωνή.....	36
2.2.4.3 Άλλα ζητήματα.....	40
2.2.4.4 Ρηματική Αύξηση και τονισμός.....	42
2.2.5 Έγκλιση και Τροπικότητα.....	50
2.3 Μορφοσύνταξη.....	52
2.3.1 Η γραμματική περιγραφή των θα/να /ας ως φορέων τροπικότητας.....	52
2.4 Διεπίπεδο.....	56
2.4.1 Η σημασιολογική υπόσταση της ρηματικής όψης.....	56
2.4.2 Η Λεξική Όψη και η διάκριση των ρημάτων σε κατηγορίες.....	57
2.5 Ζητήματα Ορολογίας.....	59
2.5.1 Τρόπος, Ποιόν ενεργείας, Άποψη ή Όψη; Το ζήτημα της ορολογίας.....	59

2.5.2 Μη συνοπτικό-Συνοπτικό, Εξακολουθητικό/Επαναλαμβανόμενο-Στιγμαίο, Ατελές-Τέλειο. Το ζήτημα της ορολογίας των τιμών της όψης.....	61
2.5.3. Άλλα ζητήματα ορολογίας.....	65
2.6 Άλλα Ζητήματα.....	69
2.6.1 Η γραμματική περιγραφή της «οριστικής» και της «υποτακτικής»	69
2.6.2 Επιπλέον ζητήματα.....	71
2.7. Συγκεφαλαίωση.....	73
3.Η κλίση του νεοελληνικού ρήματος: μια εναλλακτική προσέγγιση.....	74
3.1 Εργασίες μορφολογικής ανάλυσης.....	75
3.1.1. Το πρότυπο του Arronoff	75
3.1.2 Η Θεωρία των Πεδίων.....	76
3.1.3 Το πρότυπο της Δομικής Μορφολογίας.....	77
3.2 Θεωρία σχηματισμού λέξεων.....	79
3.3 Εφαρμογή των κανόνων σχηματισμού λέξεων.....	84
3.3.1. Μορφολογία.....	84
3.3.2 Μορφοσύνταξη.....	96
3.3.3 Διεπίπεδο.....	97
3.3.4 Επιμέρους ζητήματα.....	98
3.4. Παρατηρήσεις.....	98
4. Συμπεράσματα.....	102
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	106
Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία	114

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται σε μία μορφολογική και μορφοσυντακτική προσέγγιση του ρηματικού συστήματος της νέας ελληνικής, σε μια παράλληλη διερεύνηση χαρακτηριστικών αυτού σε συντακτικό και σημασιολογικό επίπεδο (όψη, τροπικότητα, εγκλίσεις κ.ά.), όπως τουλάχιστον αυτά αποτυπώνονται στα γραμματικά εγχειρίδια (σχολικά και μη). Εξετάζουμε τις διαφορές που έχουν ανακύψει στις περιγραφές του ρηματικού συστήματος, από την πλευρά της παραδοσιακής προσέγγισης και την πλευρά της οπτικής της σύγχρονης γλωσσολογικής θεωρίας. Ειδικότερα, επικεντρωνόμαστε σε ζητήματα ορολογίας που έχουν αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια και σε όρους που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή ενός ρηματικού φαινομένου, για παράδειγμα στην περίπτωση της όψης, που παρατηρούνται αποκλίσεις όσον αφορά την ορολογία με την οποία αναφέρεται στα εγχειρίδια γραμματικής: *τρόπος, ποιόν ενεργείας, άποψη, όψη*. Παράλληλα, εστιάζουμε την προσοχή μας στην οργάνωση του ρηματικού χρονικού συστήματος και στον τρόπο με τον οποίο εξετάζονται οι έννοιες της όψης, του χρόνου, της έγκλισης-τροπικότητας κ.ά.. Επιπλέον, ερευνούμε κάποια ζητήματα ελλείψεων, τα οποία παρατηρούνται στα γραμματικά εγχειρίδια, όπως η παντελής απουσία αναφοράς στη λεξική πτυχή της όψης. Στη συνέχεια, εξετάζουμε τη ρηματική κλίση και τα κριτήρια κατάταξης των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις (συζυγίες), εντοπίζοντας παράλληλα και διαφορές στην περιγραφή της αλλομορφίας των κλιτικών επιθημάτων. Τέλος, μέσα από την οπτική της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας παρουσιάζουμε μία εναλλακτική πρόταση, με μια πιο σύγχρονη προσέγγιση του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος, που θα μπορούσε ενδεχομένως να αποτυπωθεί στα επόμενα σχολικά γραμματικά εγχειρίδια, βάσει των συμπερασμάτων των προηγούμενων κεφαλαίων.

1. Εισαγωγή

1.1. Γενικοί στόχοι της εργασίας

Στην παρούσα εργασία θα εξετάσουμε ένα σημαντικό ζήτημα της γραμματικής θεωρίας της νέας ελληνικής, με προεκτάσεις και στο πεδίο της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας: την παρουσίαση και ανάλυση του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος στις σημαντικότερες γραμματικές περιγραφές της νέας ελληνικής, παραδοσιακές και μη, για εκπαιδευτική και μη χρήση.¹

Σε παραδοσιακές προσεγγίσεις της γραμματικής της νέας ελληνικής,² εμφανίζεται ο εξής ορισμός για το ρήμα: «το μέρος του λόγου που δηλώνει ότι το υποκείμενο (πρόσωπο, ζώο, πράγμα) ενεργεί, παθαίνει κάτι ή βρίσκεται σε μία κατάσταση». Η σύγχρονη γλωσσολογική θεωρία, όμως, εξετάζει το ρήμα πολύπλευρα, δηλαδή τόσο στο επίπεδο της σύνταξης, όσο και σε αυτό της μορφολογίας και της σημασιολογίας. Ωστόσο, στην παρούσα εργασία θα επιδιώξουμε μία μορφολογική επισκόπηση του νεοελληνικού ρηματικού κλιτικού συστήματος με προεκτάσεις σε συναφή ζητήματα σύνταξης και σημασιολογίας, μέσα από ένα πιο σύγχρονο γλωσσολογικό πρίσμα και σε μια κριτική αντιπαραβολή με τη θεωρία της παραδοσιακής γραμματικής, καθώς, ανάμεσα σε άλλα, είναι πρακτικά αδύνατον να εξεταστούν όλες οι γλωσσικές παράμετροι του ρηματικού συστήματος της νέας ελληνικής στο πλαίσιο μιας εργασίας με συγκεκριμένη έκταση, όπως αυτή εδώ.

Η διαφοροποίηση της σύγχρονης γλωσσολογικής περιγραφής του ρηματικού συστήματος της νέας ελληνικής από την παραδοσιακή δεν αποτελεί προφανώς ένα απλό θεωρητικό, επιστημονικό ζήτημα που αφορά μόνο τους ειδικούς. Αντιθέτως έχει σημαντικό αντίκτυπο και στον τρόπο με τον οποίο οι φυσικοί ομιλητές της νέας ελληνικής (αρχίζουν να) συνειδητοποιούν και μεταγλωσσικά τα βασικά χαρακτηριστικά του ρήματος μέσω της εκπαίδευσης. Πολλές φορές, για παράδειγμα, οι διδάσκοντες έχουν ερωτηθεί από μαθητές τους «Τι μπορεί να σημαίνει *Προστακτική Αορίστου*;», όπως π.χ. το *φύγε*. Αν και πρόκειται για μία πράξη που περιγράφεται ως μία προσταγή που θα πραγματοποιηθεί μελλοντικά και όχι τη στιγμή

¹ Είναι αυτονόητο ότι στις νεοελληνικές διαλέκτους εμφανίζεται πληθώρα μορφολογικών χαρακτηριστικών που απουσιάζουν από το ρηματικό σύστημα της νεοελληνικής κοινής, όμως δεν θα αναλυθούν στο πλαίσιο αυτής της εργασίας αφού η εστίαση είναι στην προτυποποιημένη ποικιλία της νέας ελληνικής.

² Τριανταφυλλίδης (1941), Τζάρτζανος (1945).

της εκφώνησης ή πολύ περισσότερο στο παρελθόν, πώς δικαιολογείται ο όρος *αόριστος*³ (παρελθοντική αναφορά);

Σε τέτοιου είδους ζητήματα θα εστιάσουμε προπαντός την προσοχή μας και θα αναλύσουμε τις διαφοροποιήσεις που ανακύπτουν στα διάφορα γραμματικά εγχειρίδια, κυρίως σε επίπεδο ορολογίας και περιγραφής του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος, αλλά αναδεικνύοντας παράλληλα και τις όποιες ελλείψεις υφίστανται σε κάποιες γραμματικές αναλύσεις σε σχέση με τη γλωσσολογική θεωρία και έρευνα. Θα πρέπει, ωστόσο, να τονίσουμε ότι η ανάλυσή μας ακολουθεί μία μορφολογική και μορφοσυντακτική προσέγγιση του ρήματος με αναφορές σε συναφή σημασιολογικά ζητήματα χωρίς να στοχεύει στην περιγραφή αμιγώς ή κατά βάση συντακτικών λειτουργιών του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος καθώς κάτι τέτοιο θα απαιτούσε μια πολύ εκτενέστερη μελέτη.

1.2 Η κλίση ως μορφολογική διαδικασία

Το ζήτημα της θεωρητικής ανάλυσης και περιγραφής του ρήματος στο επίπεδο της μορφολογίας έχει απασχολήσει διαχρονικά τους ερευνητές, τόσο στο πλαίσιο μεμονωμένων γλωσσών όσο και γενικότερα. Τις τελευταίες δεκαετίες, μάλιστα, η ανάπτυξη του τομέα της μορφολογίας έχει χαρακτηριστεί αφενός από τη διατύπωση ποικίλων θεωριών και αναλύσεων σχετικά με τους διάφορους τρόπους σχηματισμού των λέξεων και αφετέρου από την ανάδειξη της σχέσης της με άλλα βασικά γλωσσικά επίπεδα, δηλ. σύνταξη, φωνολογία και σημασιολογία. Ιδιαίτερα, η σχέση της μορφολογίας με τη σύνταξη (διεπίπεδο μορφοσύνταξης) αποτελεί μείζον θέμα συζήτησης σχετικά την εξάρτηση που μπορεί να έχει η πρώτη από τη δεύτερη, προσφέροντας αναπόφευκτα σημαντικά επιχειρήματα σε όσους τάσσονται υπέρ αλλά και κατά της αυτονομίας της μορφολογίας ως τομέα της γραμματικής.

Από όλες τις μείζονες μορφολογικές διαδικασίες δόμησης των λέξεων, η Ράλλη (2008: 2) επισημαίνει ότι βάσει ορισμένων θεωριών η κλίση είναι αυτή που έχει δεχθεί τη μεγαλύτερη επίδραση της συντακτικής προσέγγισης: πβ. ιδιαίτερα τους συντακτικούς μετασχηματισμούς που αναδεικνύουν τα σχετικά μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά της κλίσης (π.χ. συμφωνία υποκειμένου και αριθμού), με βάση την ανάλυση του Pollock (1989) που εισάγει την έννοια των ρηματικών λειτουργικών

³ Στην ανάλυσή μας χρησιμοποιούμε τον όρο *συνοπτικός παρελθοντικός*, καθώς αποδίδει καλύτερα τα χαρακτηριστικά του ρήματος και κυρίως της όψης.

κατηγοριών στον κόμβο της Κλίσης: της Συμφωνίας, του Χρόνου και της Άρνησης. Ένας συντακτικός μετασχηματισμός αυτού του είδους είναι αυτός της μετακίνησης, βάσει της προσέγγισης του Μινιμαλιστικού Προγράμματος (ΜΠ), όπως εκφράστηκε από τον Chomsky (1993, 1995). Το ΜΠ έχει τις απαρχές του στη θεωρία της Κυβέρνησης και Αναφορικής Δέσμευσης (ΚΑΔ), όπου η Γραμματική απαρτίζεται από τέσσερις τομείς: το Λεξικό, τη Σύνταξη, τον Φωνολογικό Τομέα και τον Λογικό Τομέα με τέσσερα αντιστοίχως επίπεδα αναπαράστασης: Βαθιά Δομή (ΒΔ), Επιφανειακή Δομή (ΕΔ), Φωνολογική Δομή και Λογική Δομή. Ωστόσο, στο ΜΠ, το οποίο αποκλίνει από τις αρχές της ΚΑΔ, καθώς απουσιάζουν πλήρως τα επίπεδα της ΒΔ και της ΕΔ, ο Chomsky δέχεται μία ισχυρή λεξικαλιστική θέση, όπου η λέξη εισάγεται πλήρως μορφοποιημένη κλιτικά, καθώς η σύνταξη είναι υπεύθυνη για τη συντακτική εναρμόνιση της λέξης μέσα στην προτασιακή δομή στην οποία θα εισαχθεί. Με άλλα λόγια, η λέξη κατά το ΜΠ έχει μορφολογική δομή μέσω των μορφολογικών διαδικασιών και συντακτική υπόσταση μέσω των μηχανισμών που δρουν σε συντακτικό επίπεδο, όπως π.χ. η μετακίνηση.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το ΜΠ στηρίχθηκε στη θεωρία του Λεξικαλισμού για την κλίση, όπου ορισμένες μορφοσυντακτικές ιδιότητες όπως το πρόσωπο, η διάθεση ή ο αριθμός αποδίδονται μέσω της σύνδεσης τους με τα κλιτικά επιθήματα που εισάγονται στο λεξικό. Στην αντίπερα όχθη, στις επαγωγικές (inferential) θεωρίες, η σχέση μεταξύ των ιδιοτήτων και της μορφολογικής δόμησης της λέξης εκφράζεται μέσω κανόνων που σχετίζονται με τη ρίζα της λέξης. Στις αυξητικές (incremental) θεωρίες η κλιτική μορφολογία αντιμετωπίζεται ως μία διαδικασία αύξησης των μορφοσυντακτικών ιδιοτήτων της λέξης με την προσθήκη του κλιτικού επιθήματος στη βάση, είτε αυτό έχει εισέλθει στο λεξικό, είτε μέσω της εφαρμογής κάποιου κανόνα. Επιπλέον μία ακόμη άποψη υποστηρίζει ότι οι μορφολογικές ιδιότητες συνδέονται με το κλιτικό επίθημα μέσω της διαδικασίας της νομιμοποίησης, δηλαδή, για παράδειγμα, στη λ. *αγαπ-ά* η ιδιότητα του προσώπου νομιμοποιείται μέσω της προσκόλλησης του κλιτικού επιθήματος *-α* (πβ. Stump 2001: 1-2).

Θα πρέπει να τονίσουμε ότι στις παραπάνω θεωρίες υπάρχουν, μεμονωμένα, κάποιες αναλύσεις που αντιτίθενται σε όσα υποστηρίζονται. Αρχικά, θα πρέπει να τονίσουμε ότι στο άρθρο του Halle (1973) υποστηρίζεται ανοιχτά ότι η μορφολογία δεν πρέπει να έχει συμπληρωματική θέση δίπλα στη σύνταξη και τη φωνολογία, αλλά να θεωρείται αυτόνομο τμήμα. Ειδικότερα ο Halle υποστηρίζει ότι οι λέξεις

δημιουργούνται μορφολογικά με την εφαρμογή κανόνων για το συνδυασμό των μορφημάτων ώστε να προκύψουν οι λέξεις. Ο ίδιος κάνει λόγο για κανόνες ανάλυσης κλιτών τύπων που διαφέρουν από τους συντακτικούς. Η άποψη του Halle άνοιξε το δρόμο για δημιουργία της υπόθεσης του ισχυρού λεξικαλισμού που πιο ‘επίσημα’ υποστήριξε ο Lapointe (1980).

Η Lieber (1992) εισάγει το πλαίσιο υποκατηγοριοποίησης περιορίζοντας τα περιβάλλοντα στα οποία μπορεί να υπάρξει ένα επιθήμα σε συνδυασμό με κάποιο θέμα, μέσω του μηχανισμού μεταπήδησης χαρακτηριστικών, κάτι που θα αναλύσουμε και παρακάτω (βλ 1.3). Από την άλλη πλευρά, η θεωρία της Κατανεμημένης Μορφολογίας εξετάζει τη μορφολογία σε άμεση συνάρτηση με τη σύνταξη, μέσω της οποίας οι μορφοσυντακτικές ιδιότητες εισάγονται μέσα στη λέξη, οι οποίες είναι καταχωρισμένες στην εγκυκλοπαίδεια μαζί με τις υπόλοιπες λεξικές πληροφορίες, που αφορούν τη λέξη. Επιπλέον, ο Steele (1995) δίνει βάση στην εφαρμογή μορφολογικών κανόνων που λαμβάνουν χώρα και επιδρούν στο θέμα που είναι απροσδιόριστο ως προς την πληροφορία της συμφωνίας με το υποκείμενο, του χρόνου και της έγκλισης, εισάγοντας τις πληροφορίες αυτές στο θέμα του ρήματος. Τέλος, οι Matthews (1972), Zwicky (1985a) και Anderson (1992) υποστηρίζουν τη σύνδεση του κλιτικού επιθήματος με κάποιες μορφοσυντακτικές ιδιότητες νομιμοποιώντας την εφαρμογή μορφολογικών κανόνων που καθορίζουν την κλιτική υπόσταση της λέξης. Ο Stump (2001) μεταφέρει την εστίαση, στο πλαίσιο της κλιτικής μορφολογίας, από την ίδια τη λέξη στο κλιτικό παράδειγμα αυτής.

Επιστρέφοντας στη συζήτησή μας για τη σχέση της σύνταξης με τη μορφολογία θα πρέπει να σημειώσουμε πως έχουν υπάρξει αναλύσεις που προσεγγίζουν την κλίση με συντακτικά κριτήρια. Σε αυτές τις προσεγγίσεις βρίσκονται ανάμεσα σε άλλες οι εξής: Rivero (1990), Tsimplici (1990), Philippaki-Warburton (1991, 1998), Spyropoulos (2011). Από την άλλη πλευρά, η συντακτική προσέγγιση της κλίσης έχει επικριθεί αυστηρά πολλές φορές (Joseph (1992), Joseph & Smirniotopoulos (1993), Tsangalidis (1993), Kakouriotes, Papastathi & Tsangalidis (1997), Ralli (1998, 1999), Ralli & Español-Echevarria (1998) και Español-Echevarria & Ralli (2000)). Κατά τη Ράλλη (2008: 5), στην περίπτωση της κλίσης η πτώση είναι αυτή που θα μπορούσε να δεχθεί συντακτική προσέγγιση λόγω της σχέσης της ονομαστικής με το υποκείμενο, της γενικής με το συμπλήρωμα του ουσιαστικού και τα αιτιατικής με το αντικείμενο, βασισμένη στη διάκριση του Booij (1996) σε εγγενή (inherent) και συντακτική ή συμφραστική (contextual) κλίση.

1.3 Θεωρητικό πλαίσιο

Κατά το πρότυπο, στο οποίο στηρίζεται το θεωρητικό μας πλαίσιο, η μορφολογία και η σύνταξη αποτελούν διαφορετικούς τομείς της γραμματικής, που όμως βρίσκονται σε σχέση αλληλεπίδρασης. Μοιράζονται βασικές δομικές αρχές, όμως η μορφολογία διαφοροποιείται καθώς επηρεάζεται από διαγλωσσικές παραμέτρους και ιδιαιτερότητες. Ο γραμματικός τομέας της μορφολογίας μαζί με τη σύνταξη λαμβάνουν από το λεξικό πληροφορίες, τα λήμματα, τα οποία έχουν τη μορφή μορφημάτων ή λέξεων, όταν οι τελευταίες δεν έχουν εσωτερική μορφολογική δομή. Το μόρφημα αποτελεί την ελάχιστη μονάδα μορφολογικής ανάλυσης, συνδυάζοντας τη μορφή με τη σημασία.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, η Lieber (1980) παρουσιάζει τη θεωρία της για το Νοητικό Λεξικό και κάνει λόγο για *Λεξική Μορφολογία (Lexical Morphology)* σύμφωνα με την οποία στο Νοητικό Λεξικό αναλύονται και σχηματίζονται οι λέξεις. Κατά τη Lieber, η μορφολογία βρίσκεται σε σχέση αλληλεπίδρασης με τη φωνολογία, η οποία είναι υπεύθυνη για τις φωνολογικές αλλαγές που συμβαίνουν στις λέξεις κατά το σχηματισμό τους. Οι διαδικασίες της κλίσης, της παραγωγής και της σύνθεσης για τη Lieber διενεργούνται στο λεξικό και η ταυτότητά τους είναι καθαρά μορφολογική.

Η προσέγγιση αυτή της μορφολογίας ονομάστηκε *Word Syntax (Σύνταξη των Λέξεων)*, καθώς κατέχει μια ιδιαίτερη θέση στη γλωσσολογική θεωρία και ιδιαίτερα στη θεωρία της ΚΑΔ. Τα μορφήματα αποτελούν το σημαντικότερο στοιχείο για το σχηματισμό των λέξεων. Τα μορφήματα διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: α) τα *ελεύθερα* που τα όριά τους συμπίπτουν με αυτά των λέξεων και β) τα *δεσμευμένα* τα οποία δεν απαντώνται ελεύθερα σε φράσεις αλλά συνδυάζονται υποχρεωτικά με άλλα μορφήματα. Τα δεσμευμένα μορφήματα διαφέρουν από τα ελεύθερα ως προς το ότι υποκατηγοριοποιούν το θέμα μιας ορισμένης κατηγορίας ώστε να προσκολληθούν σε αυτό, δίνοντας έτσι μια άλλη διάσταση στη σχέση που διέπει τις λέξεις με τις φράσεις και δικαιολογώντας τον τίτλο της μορφολογικής αυτής προσέγγισης. Η Lieber αποκρυστάλλωσε αυτή την άποψή της στη διδακτορική της διατριβή (1981). Μια δεύτερη μεγάλη υποκατηγοριοποίηση είναι αυτή που αφορά τα δεσμευμένα μορφήματα, που διακρίνονται σε *θέματα (stems)* και *προσφύματα (affixes)*. Ως θέματα θεωρούμε τις βάσεις για τη δημιουργία των λέξεων και αυτά που είναι κυρίως υπεύθυνα για τη σημασία, π.χ. στη λέξη *ταξικός*, η βασική σημασία της *τάξης* δίνεται από το *ταξ-* που είναι το θέμα. Σε πολλά εγχειρίδια συγχρονικής ανάλυσης έχει

επικρατήσει ο όρος *ρίζα* αντί του όρου *θέμα*, κάτι που όμως δεν είναι ορθό, καθώς η ρίζα έχει ετυμολογική και διαχρονική αξία. Βέβαια πολλές φορές η ρίζα με το θέμα συμπίπτουν, αλλά δεν θα πρέπει να συγχέονται. *Προσφύματα* ονομάζονται τα μορφήματα που ανάλογα με τη θέση που κατέχουν σε σχέση με το θέμα μπορούν να χωρίζονται σε *προθήματα*, όταν προηγούνται του θέματος, *ενθήματα* όταν βρίσκονται εντός του θέματος ή *επιθήματα* όταν έπονται του θέματος (π.χ. **προ-λα-μ-β-άν-ω**, με ρίζα το *λαβ-*). Θα πρέπει να τονίσουμε βέβαια ότι τα επιθήματα διακρίνονται σε *κλιτικά* και *παραγωγικά*, μια κατηγοριοποίηση η οποία αντιστοιχεί στις δύο από τις τρεις βασικές μορφολογικές διαδικασίες δημιουργίας λέξεων της ελληνικής, που είναι η κλίση, η παραγωγή και η σύνθεση. Οι τρεις αυτές βασικές διαδικασίες σχηματισμού λέξεων αφορούν μορφολογικές δομές που αναπαρίστανται με ιεραρχικές διφυείς δομές. Σε αντίθεση όμως με τη σύνταξη οι δομές αυτές δεν υπόκεινται σε μετακίνηση καθώς τα μορφολογικά συστατικά εμφανίζουν πολύ μεγάλη συνοχή.

Στο πρότυπο της Lieber (1980), με κριτήριο την αρχή της οικονομίας της γλώσσας, προτείνεται ένας γενικός κανόνας επαναγραφής, που ανάλογα με τις γραμματικές κατηγορίες των συστατικών *Y* και *Z*, δημιουργεί λέξεις της γραμματικής κατηγορίας *X*:

$$(1) \quad X \rightarrow YZ. \quad \text{Ράλλη (2005: 211)}$$

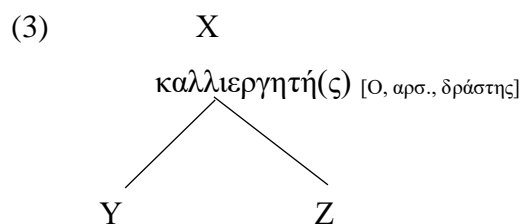
Βάσει του παραπάνω σχήματος οι μορφολογικοί συνδυασμοί είναι διφυείς π.χ. η λέξη *αγαπάω* (*X*) δημιουργείται από το συνδυασμό του θέματος *αγαπά-* (*Y*) και του κλιτικού επιθήματος *-ω* (*Z*). Σε δενδρική μορφή αναπαρίσταται ακολούθως:

$$(2) \quad \begin{array}{c} \text{αγαπάω} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \text{αγαπά} \quad \omega \end{array}$$

Η Lieber (1981) και ο Williams (1981) επικεντρώνονται περισσότερο στις κεφαλές που υπάρχουν στις διφυείς δομές. Μάλιστα, ο Williams (1981: 248) εισάγει τον κανόνα της δεξιόστροφης κεφαλής (Right-Hand Head Rule) όπου στους μορφολογικούς σχηματισμούς που αναπαρίστανται σε μια διφυή δομή, το συστατικό που βρίσκεται δεξιά αποτελεί την κεφαλή και καθορίζει την κατηγορία της σχηματιζόμενης λέξης.

Το 1981 η Lieber πρότεινε το μηχανισμό της *μεταπήδησης των χαρακτηριστικών* που αφορά τη διαχείριση των πληροφοριών των επιμέρους συστατικών μίας

μορφολογικής δομής με στόχο τον χαρακτηρισμό του σχηματιζόμενου στοιχείου. Αν και ο κανόνας της δεξιόστροφης κεφαλής έχει καθολική ισχύ στις διαδικασίες της παραγωγής και της σύνθεσης της αγγλικής γλώσσας, όπως και σε άλλες (ιταλική, βιετναμέζικη κ.ά.), δεν έχει, ωστόσο, ισχύ στην περίπτωση της κλίσης πάντοτε, καθώς τα κλιτικά επιθήματα πολλές φορές δεν αλλάζουν την κατηγορία της λέξης στην οποία προσκολλώνται. Η Lieber (1981) και η Selkirk (1982) απορρίπτουν τον κανόνα αυτόν ισχυριζόμενες ότι δεν ισχύει πάντα. Υιοθετούν, έτσι, τη θεωρία της μεταπήδησης των χαρακτηριστικών, όπου μία ολόκληρη φράση μπορεί να δεχτεί ιδιότητες από τη μη-κεφαλή και όχι από την κεφαλή, με την προϋπόθεση ότι τα χαρακτηριστικά αυτά δεν υπάρχουν στην κεφαλή (Selkirk 1982: 76). Όταν μία δομή έχει ένα πρόσφυμα, τότε δίνεται προτεραιότητα στη μεταπήδηση των χαρακτηριστικών του προσφύματος, ενώ όταν η δομή αφορά μία σύνθετη λέξη, προτεραιότητα έχει το βασικό στοιχείο του συνθέτου. Για παράδειγμα, σε μία δενδρική δομή, ένα ουσιαστικό, π.χ. *καλλιεργητής*, δημιουργείται από το συνδυασμό του ρήματος *καλλιεργη-* και το πρόσφυμα κατηγορίας ουσιαστικού *-της*:

καλλιεργη [P, πράξη]

τη(ς) [O, αρσ., δράστης]

Ράλλη (2005: 255)

Παρατηρούμε ότι η κατηγορία του επιθέτου του μητρικού συστατικού αποδίδεται από το θυγατρικό προσφυματικό στοιχείο και όχι από τη βάση που είναι το συστατικό. Αυτό οφείλεται στην αρχή της μεταπήδησης των χαρακτηριστικών. Επομένως, από τα μη βασικά συστατικά η μεταπήδηση των χαρακτηριστικών πραγματοποιείται μόνο όταν το μητρικό στοιχείο χρειάζεται περισσότερες πληροφορίες για τον πλήρη χαρακτηρισμό του.

Οι Di Sciullo και Williams (1987: 26) αγνοώντας ορισμένα βασικά εμπειρικά προβλήματα του κανόνα της δεξιόστροφης κεφαλής, όπως αρχικά ορίστηκε, τοποθετούν ως κεφαλή μιας λέξης το στοιχείο εκείνο που περιέχει τη ζητούμενη κάθε φορά πληροφορία. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα λέξεις με πολλά προσφύματα να έχουν και πολλές κεφαλές ταυτόχρονα, ώστε κάθε μόρφημα να ορίζει την κατηγορία της παραγόμενης λέξης. Η προσέγγιση όμως αυτή παρουσιάζει αδυναμία ως προς το

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, καταλήγουμε στο ότι το μεγάλο στοίχημα της Lieber είναι να καταφέρει να πετύχει τον πλήρη παραλληλισμό των μορφολογικών στοιχείων με τους αντίστοιχους συντακτικούς μέσα σε αυτή την ευρεία συντακτική οπτική της μορφολογίας.

Η προσέγγιση της Σύνταξης των Λέξεων παρουσιάζει το πλεονέκτημα προσαρμογής της μορφολογίας σε συντακτικά πλαίσια και κανόνες. Έχοντας ως λεξική καταχώρηση κάθε μόρφημα και ταυτόχρονα υποθέτοντας ότι το λεξικό δεν είναι παρά μία σύνθεση τέτοιων καταχωρήσεων, δημιουργεί ισορροπία στη χρήση ελεύθερων και δεσμευμένων μορφημάτων. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το πλαίσιο της Σύνταξης των Λέξεων έχει πολλές επιρροές από το θεωρητικό πλαίσιο της ΚΑΔ, κάνοντας αυτή τη θεωρία πιο προσιτή σε όσους ασχολούνται με το μινιμαλιστικό πρότυπο.

1.4 Μελέτες και θεωρίες για το (νεοελληνικό) ρηματικό σύστημα

Η ανάλυση του ρηματικού συστήματος σε επίπεδο μορφοσύνταξης έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών ερευνητών. Η Tsimplici (1990) εξετάζει τη δομή και σειρά των όρων σύνταξης στα νέα ελληνικά, ενώ η Rivero (1994) αναλύει το ζήτημα αυτό στις βαλκανικές γλώσσες, ανάμεσά τους και τα ελληνικά. Ο Drachman (1994) εξετάζει το στοιχείο της μετακίνησης του ρήματος ενώ παράλληλα η Philippaki-Warburton (1994) την ίδια χρονιά μελετά την εγκλιτική υπόσταση της «υποτακτικής» και τη συντακτική κατανομή του *να*. Ο Xydopoulos (1996) στη διδακτορική του διατριβή εξετάζει το χρονικό σύστημα της νέας ελληνικής, όπως και την όψη. Ο Tsangalidis (1999) μελετά την υπόσταση και τη θέση του δείκτη *θα* σε συντακτικές δομές φράσεων χρόνου. Δύο ακόμη αξιοσημείωτες προσεγγίσεις είναι αυτές των Philippaki-Warburton & Spyropoulos (1999) και Philippaki-Warburton & Spyropoulos (2004) όπου ερευνάται η σχέση κλίσης και σύνταξης. Οι Alexiadou & Anagnostopoulou (2001), Galani (2002) και Spyropoulos & Revithiadou (2008) προσεγγίζουν τη μορφοσύνταξη της ελληνικής από την οπτική της Κατανεμημένης Μορφολογίας.

Βέβαια, το κλιτικό σύστημα αποτέλεσε πεδίο μελέτης από νωρίς. Στο πλαίσιο της παραδοσιακής γραμματικής οι Τριανταφυλλίδης (1941) και Τσοπανάκης (1994) διεξήγαγαν περιγραφικές προσεγγίσεις με φωνολογικά κριτήρια, όπως ο τόνος και ο

ληκτικός χαρακτήρας του θέματος. Ήδη από τις απαρχές του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα, ο Seiler (1952) ανέλυσε το ρηματικό σύστημα της νέας ελληνικής. Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ο Eric Hamp (1961) βασιζόμενος στο δομικό μοντέλο *στοιχείο και διάταξη* υποστηρίζει ότι ο κάθε ρηματικός τύπος αποτελείται από μία ακολουθία πέντε (5) μορφημάτων που συνδέονται με την εξής σειρά : *θέμα, όψη, χρόνος (που εκφράζεται από το θεματικό φωνήεν), πρόσωπο/αριθμός και φωνή* (Ράλλη 2005: 123-124). Ένα χρόνο αργότερα, το 1962, έρχεται στη δημοσιότητα μία λιγότερο αναλυτική προσέγγιση από τον Ανδρέα Κουτσούδα (Koutsoudas 1962) που υποστηρίζει ότι τα μορφήματα της δομής του ρήματος είναι τρία (3) : *θέμα, όψη/φωνή, χρόνος/πρόσωπο/αριθμός* (Ράλλη 2005:124). Η Philippaki-Warburton (1993:194) ασκώντας κριτική στο μοντέλο αυτό υποστηρίζει ότι ο Κουτσούδας βασίζεται στην υπόθεση ότι ένας ρηματικός τύπος μπορεί να είναι αποτέλεσμα φωνολογικού υλικού με μορφοσυντακτικές ιδιότητες. Για παράδειγμα, ο τύπος *γράφω* αναλύεται σε τρία (3) μορφήματα:

(6) (Θέμα)	(Όψη	Φωνή)	(Πρόσωπο	Αριθμός	Χρόνος)
Συνοπτική	Ενεργητική	1 ^ο πρόσωπο	Ενικός	Μη συν.	Μη παρελ.
γραφ-	-σ-		-ω		

Βάσει της κριτικής της Philippaki-Warburton η μόνη διαφορά στους τύπους *γράφω* και *γράφω* είναι η όψη, που στον τύπο *γράφω* είναι μη συνοπτική (imperfective) χωρίς να παρουσιάζεται κάποιο άλλο ενδιαφέρον στη μορφολογική ανάλυση του τύπου αυτού. Έτσι ο ρηματικός τύπος του *γράφω* μπορεί να αναλυθεί ως εξής:

(7) (Θέμα)	(Όψη	Φωνή)	(Πρόσωπο	Αριθμός	Χρόνος)
Μη-Συνοπτική	Ενεργητική	1 ^ο πρόσωπο	Ενικός	Μη Συν.	Μη Παρελ.
γραφ-	∅		-ω		

Η φωνολογική πραγμάτωση του μορφήματος φωνή/όψη είναι μηδενική στο παραπάνω παράδειγμα. Η Philippaki-Warburton (1973:194-195) υποστηρίζει ότι το μοντέλο αυτό εμφανίζει αδυναμίες ως προς την αντιστοίχιση των μορφημάτων με τη φωνολογική τους πραγμάτωση. Έτσι, λόγω της παρουσίας πολλών δυνητικών θέσεων

για τα μορφήματα από τη μία, αλλά και της περίπτωσης αδυναμίας της φωνολογικής πραγμάτωσης τους από την άλλη, προκύπτει ως αποτέλεσμα η παρουσία πολλών μηδενικών μορφημάτων, φτάνοντας μάλιστα να γίνεται εκτεταμένη (θεωρητική) χρήση αυτών όπως γίνεται και με τα υπόλοιπα μορφήματα ή και τα αλλόμορφα.

Σε αντίστοιχο πλαίσιο κινείται και ο Μπαμπινιώτης (1972) του οποίου η ανάλυση ακολουθεί το πρότυπο του Hamp, με τη διαφορά ότι συνδέει τη φωνή με το ληκτικό πρόσφυμα του προσώπου και του αριθμού (Ράλλη 2005: 124).

Στον αντίποδα, ο Matthews (1967, 1972) λόγω των αδυναμιών που προκύπτουν από την εκτεταμένη χρήση των μηδενικών προσφυσμάτων απέρριψε την ύπαρξη κλιτικών προσφυσμάτων. Η προσέγγιση που ακολούθησε ονομάστηκε *λέξη και παράδειγμα* (word and paradigm approach) υποστηρίζοντας ότι κάθε τύπος του ελληνικού ρήματος βασίζεται σε λέξημα και δεν είναι αποτέλεσμα συνδυασμού μορφημάτων. Το λέξημα που προκύπτει, και το οποίο ουσιαστικά πρόκειται για μία αφηρημένη έννοια, πραγματώνεται σε πρώτο στάδιο ως θέμα του ρηματικού τύπου και εν συνεχεία προστίθενται σε αυτό διάφορα σχηματιστικά στοιχεία των οποίων η επιλογή καθορίζεται από την κατηγορία του ρήματος και την κλιτική τάξη του λεξιήματος. Όπου το χαρακτηριστικό δεν εμφανίζεται να πραγματώνεται λεξικά, εμφανίζεται ένας κανόνας “κενού περιεχομένου” που δεν προσδίδει στο θέμα συγκεκριμένη μορφή. Με άλλα λόγια, εάν στο λέξημα ΓΡΑΦΩ αποδώσουμε τα χαρακτηριστικά παρεμφατικότητα, μη συνοπτικό, ενεργητική φωνή, παρόν, πρώτο πρόσωπο, πληθυντικός αριθμός, τότε με τη παρέμβαση κλιτικών σχηματιστικών κανόνων θα προκύψει η λέξη *γράφουμε*.

Τέλος, μία ακόμη μελέτη πάνω στο ρηματικό σύστημα της νέας ελληνικής είναι αυτή της Philippaki-Warburton (1970, 1973), η οποία ακολουθώντας το ρεύμα της γενετικής γραμματικής, όπως διατυπώθηκε από τον Chomsky το 1965, στην έρευνά της το 1970 επιχειρεί μία αντίστοιχη προσέγγιση. Το 1973, προβαίνει σε ένα συμβιβασμό ανάμεσα στην προηγούμενη ανάλυση της και στη θεωρία της *λέξης και παράδειγμα*. Για τη Philippaki-Warburton, η λέξη αποτελεί βάση για όλους τους κλιτούς τύπους και, ενώ οι πληροφορίες των κλιτών τύπων αποδίδονται με μετασχηματισμούς, τα σχηματιστικά στοιχεία εισάγονται με επεξηγηματικούς κανόνες που βρίσκονται σε διάδραση με τη φωνολογία (Ράλλη 2005: 126).

Ο Mirambel (1978) για το ρηματικό σύστημα προτάσσει την εξέταση των γραμματικών κατηγοριών της όψης, της φωνής, της έγκλισης, του χρόνου, του

προσώπου και του αριθμού και, στη συνέχεια, ταξινομεί τα ρήματα με βάση τον τρόπο διαφοροποίησης του μη συνοπτικού και του συνοπτικού θέματός τους. Ένα χρόνο μετά, ο Daltas (1979) αναλύει τη ρηματική κλίση της νέας ελληνικής μέσα από την παρατήρηση της γλώσσας σε επίπεδο ομιλούμενων ποικιλιών (variationist approach) των νέων, ενώ η Stephany (1985) εξετάζει την έννοια της τροπικότητας, της όψης και του χρόνου στα νέα ελληνικά μέσα από τη διαδικασία της γλωσσικής κατάκτησης.

Οι προαναφερθείσες εργασίες αν και παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον προς μελέτη και ανάλυση, δεν εξυπηρετούν ιδιαίτερα τους σκοπούς της δικής μας έρευνας. Η αναφορά όμως σε αυτές είναι απαραίτητη προκειμένου να αποδοθεί μια σφαιρική εικόνα για το εύρος των μελετών που έχουν λάβει χώρα γύρω από το πεδίο του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος, αναδεικνύοντας έτσι την πολυπλοκότητά του και στοιχεία που απαιτούν περαιτέρω έρευνα.

1.5. Στοιχεία του ρηματικού συστήματος

1.5.1. Κλίση

Στο σημείο αυτό θα κάνουμε μία εκτενέστερη θεωρητική αναφορά στη διαδικασία της κλίσης στα νέα ελληνικά και στο ρόλο που διαδραματίζει στη διαδικασία σχηματισμού λέξεων.

Η κλίση (*inflection*) είναι η μορφολογική διαδικασία δημιουργίας διαφορετικών μορφών μίας λέξης που δημιουργούνται από το συνδυασμό συγκεκριμένου θέματος και κλιτικών προσφυμάτων (Ράλλη 2005:106). Κατά τη Ράλλη (2005), τα τελευταία φέρουν μορφοσυντακτικές και σημασιολογικές πληροφορίες που ορίζονται με βάση τη γραμματική κατηγορία στην οποία ανήκει η λέξη που το περιέχει. Τα ρηματικά κλιτικά προσφύματα, για παράδειγμα, χαρακτηρίζονται από τις πληροφορίες του χρόνου, του προσώπου και του αριθμού. Τα κλιτικά επιθήματα προστίθενται με μία σχετική ελευθερία στις βάσεις των λέξεων, με την προϋπόθεση να υπάρχει ταύτιση των τιμών των χαρακτηριστικών της κλιτικής τάξης ανάμεσα στο θέμα και το κλιτικό επίθημα. Στο ρηματικό σύστημα το στοιχείο της κλιτικής τάξης αποδίδεται στα κλιτικά επιθήματα. Η Ράλλη (2005: 52) υποστηρίζει ότι τα κλιτικά επιθήματα όταν συνδυάζονται με τη βάση δεν αλλάζουν τη σημασία της βάσης. Το μόνο που κάνουν

είναι να προσθέτουν ορισμένα προβλέψιμα χαρακτηριστικά. Το κλιτικό επίθημα σε -ω, για παράδειγμα, δηλώνει το πρώτο πρόσωπο και τον ενικό αριθμό.

- (8) τρέχ-ω
τρέχει-εις
τρέχ-ει

Σε γλώσσες με πλούσια κλιτική μορφολογία, όπως η ελληνική, η παρουσία των κλιτικών μορφημάτων είναι καταλυτική. Όπως προαναφέρθηκε και παραπάνω, τα κλιτικά μορφήματα φέρουν ορισμένα χαρακτηριστικά ανάλογα με την κατηγορία της λέξης που δίνουν μετά το συνδυασμό τους με τη βάση. Τα ρηματικά δίνουν τα εξής χαρακτηριστικά: πρόσωπο, αριθμό, χρόνο, όψη, έγκλιση, φωνή, κλιτική τάξη. Αξίζει να τονίσουμε ότι ένα κλιτικό επίθημα μπορεί να φέρει ταυτόχρονα περισσότερα από ένα χαρακτηριστικό. Όταν συμβαίνει αυτό, ονομάζουμε τα επιθήματα αυτά *μορφήματα-κρεμάστρα* (portmanteau morphemes):

- (9) -ω: πρώτο πρόσωπο, ενικού αριθμού (π.χ. γράφ-ω)

Το *κλιτικό παράδειγμα* (*inflectional paradigm*), που αναφέρεται σε όλους τους κλιτούς τύπους μιας λέξης, των ρημάτων για τα νέα ελληνικά είναι αυτό το μη συνοπτικού μη παρελθοντικού με τα χαρακτηριστικά του χρόνου, της όψης, του αριθμού και του προσώπου. Με βασικό γνώμονα το κλιτικό παράδειγμα του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού που αντιπροσωπεύει σχεδόν όλα τα ρήματα της νέας ελληνικής, ομαδοποιούμε τα ρήματα σε κλιτικές τάξεις βάσει των διαφορετικών κλιτικών επιθημάτων που έχουν.

(10)	α. γράφ-ω	β. αγαπά-ω / αγαπ-ώ
	γράφ-εις	αγαπά-ς
	γράφ-ει	αγαπά-ϕ

Στα δύο αυτά κλιτικά παραδείγματα βλέπουμε ορισμένες αποκλίσεις στα κλιτικά επιθήματα. Για το λόγο αυτό τα δύο αυτά ρήματα κατατάσσονται σε δύο διαφορετικές κλιτικές τάξεις (συζυγίες).

1.5.2. Αλλομορφία

Η Ralli (2007: 26) υποστηρίζει πως η *αλλομορφία* συχνά συμβάλλει στην παραδειγματική συνοχή και ακεραιότητα του κλιτικού συστήματος της ελληνικής αποδεικνύοντας την αμφίδρομη σχέση που διέπει το φαινόμενο της αλλομορφίας με

την κλίση.⁴ Στη διεθνή βιβλιογραφία, οι μελετητές, στην προσπάθεια τους να προσεγγίσουν την έννοια της αλλομορφίας, έχουν προτείνει πολλούς ορισμούς. Η Ράλλη (2005) ορίζει ως αλλόμορφα τις διαφορετικές μορφές του ίδιου μορφήματος, που ποικίλλουν ανάλογα με το μορφολογικό περιβάλλον. Όπως τα αλλόφωνα στη φωνολογία, έτσι και τα αλλόμορφα στη μορφολογία βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή στο εσωτερικό των λέξεων. Η έννοια του μορφήματος είναι σταθερή αλλά οι πραγματώσεις του ποικίλλουν:

- (11) ·γραφ- και γραπ- → αλλόμορφα του μορφήματος {γραφ-}
 ·Μόρφημα: {γραφ-},
 ·Αλλόμορφα: /graf-/, /grap-/

Εάν εξετάσουμε την αιτία που προκαλεί την εμφάνισή τους θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι είναι η φωνολογία, δηλαδή η εφαρμογή φωνολογικών κανόνων:

- (12) α. γράφ-ω /graf-o/, γράψ-ω /grap-s-o/
 β. τρέχ-ω /trex-o/, τρέξ-ω /trek-s-o/. (Ράλλη 2005: 66)

Στα παραπάνω παραδείγματα εφαρμόζεται ο φωνολογικός κανόνας που ορίζει ότι το εξακολουθητικό ληκτικό σύμφωνο των ρηματικών θεμάτων τρέπεται σε κλειστό μπροστά από το εξακολουθητικό /s/ που εκφράζει το συνοπτικό ποιόν ενεργείας.

Κατά τη Lieber (1980, 1982), τα αλλόμορφα ενός μορφήματος αποτελούν μέρος της ιστορικής εξέλιξης τη γλώσσας και δε δικαιολογούνται φωνολογικά. Στο ίδιο κλίμα και ο Carstairs (1987) υποστηρίζει ότι πρέπει να επέλθει διάκριση ανάμεσα στην *φωνολογικά καθορισμένη αλλομορφία* και τη *γενετική ή λεξική αλλομορφία*.⁵ Η ίδια θέση έχει υιοθετηθεί και από τους Ralli (1988) και Booij (1997a, 1997b, 2005).

Η Ralli (1988) έχει καταδείξει ότι η αλλομορφία υπάρχει και στο χώρο των ρημάτων, κάτι που καταδεικνύεται και στο επόμενο παράδειγμα:

- (13) α. φεύγ-ω έ-φυγ-α θα φύγ-ω
 β. παίρν-ω πήρ-α θα πάρ-ω
 γ. αγαπ-ώ αγάπα-γ-α, αγαπ-ούσα, αγάπη-σ-α θα αγαπή-σ-ω
 δ. φέρν-ω έ-φερ-α θα φέρν-ω

Ράλλη (2005: 69)

⁴ Η Ράλλη (1988) στο πρότυπο που ακολουθεί για την ταξινόμηση των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις χρησιμοποιεί ως μορφολογικό εργαλείο την αλλομορφία.

⁵ Σε περιπτώσεις παραλλαγών του ίδιου μορφήματος οι οποίες δεν ερμηνεύονται φωνολογικά αναφέρονται στη βιβλιογραφία ως περιπτώσεις λεξικής αλλομορφίας (Carstairs, 1987).

Στους παραπάνω τύπους βλέπουμε τη μεταβολή της μορφολογικής υπόστασης του θέματος, χωρίς η μεταβολή αυτή να οφείλεται σε φωνολογικά αίτια. Η αλλαγή επομένως, κατά τη Ράλλη, εξηγείται μορφολογικά με την εμφάνιση της αλλομορφίας του θέματος. Ειδικότερα, το θέμα περιλαμβάνει αλλόμορφα, δηλαδή παραλλαγές που έχουν άμεση σχέση μεταξύ τους. Επομένως, καταχωρίζονται από το ίδιο λήμμα των μορφημάτων των συγκεκριμένων ρημάτων και συσχετίζονται με μορφολεξικό κανόνα:

- (14) α. φευγ ~ φυγ
 β. παιρν ~ πηρ ~ παρ
 γ. φερν ~ φερ
 δ. αγαπ/αγαπα ~ αγαπη.

Η Ράλλη (2005) υποστηρίζει ότι η αλλομορφία έχει διαχρονική εξήγηση καθώς οφείλεται είτε σε φαινόμενα που δεν ισχύουν σήμερα είτε λόγω δανεισμού. Κατά τη Ralli (1988), το αλλόμορφο *αγαπ-* του παραπάνω παραδείγματος είναι αποτέλεσμα της εφαρμογής του νόμου της συναίρεσης⁶, ο οποίος δεν ισχύει πλέον. Αντίθετα, το νέο θεματικό αλλόμορφο *αγαπα-* είναι αποτέλεσμα της *παραδειγματικής ομοιομορφίας*⁷ (*paradigmatic uniformity*) λόγω του ότι χρησιμοποιείται γενικευμένα σε όλα τα πρόσωπα και συμβάλλει στην επανανάλυση τύπων όπως αυτών στο β' και γ' ενικό πρόσωπο (*αγαπάς, αγαπά*), αλλά και του β' προσώπου του πληθυντικού (*αγαπάτε*).

1.5.3 Φωνή

Πρόκειται για ένα ακόμη ρηματικό χαρακτηριστικό που έχει μορφολογική υπόσταση. Μερικά ρήματα μπορούν να έχουν και τις δύο τιμές της φωνής: ενεργητική και παθητική και άλλα να εμφανίζουν μόνο μία από τις δύο π.χ. αυτοπαθή, αποθετικά κ.ά. Η τιμές της φωνής, ενεργητική ή παθητική, αποδίδονται με τα επιθήματα *-ω, -όμαι* στην πρώτη κλιτική τάξη αντίστοιχα, ενώ στη δεύτερη κλιτική τάξη με τα επιθήματα *-ώ, -ιέμαι/-ούμαι*, αντίστοιχα, με τη βοήθεια της μορφολογικής διαδικασίας της κλίσης που είναι υπεύθυνη για το συνδυασμό του θέματος με το

⁶ Νόμος της συναίρεσης: το ληκτικό φωνήεν του θέματος πρέπει να συγχωνευτεί με το αρχικό της κατάληξης σε ένα φωνήεν.

⁷ Ως παραδειγματική ομοιομορφία, σύμφωνα με το Bussmann (1996:21) ορίζεται η μείωση ή εξάλειψη των μορφολογικών και φωνολογικών διαφοροποιήσεων μέσα σε ένα κλιτικό παράδειγμα, με αποτέλεσμα αυτό να καθίσταται ομοιόμορφο.

κλιτικό επίθημα (Ράλλη (2005: 276)). Επίσης τονίζεται ότι στην παθητική φωνή η τιμή αποδίδεται και από την παρουσία του επιθήματος της όψης -θηκ-.

1.6 Δομή της εργασίας

Στην εργασία αυτή θα επιδιώξουμε να αναδείξουμε, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ της παραδοσιακής γραμματικής και της σύγχρονης θεωρίας της γλωσσολογίας. Το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται κυρίως στο χώρο της εκπαίδευσης. Για το λόγο αυτό, θα εξετάσουμε ασφαλώς την αναθεωρημένη σχολική έκδοση της κοινώς λεγόμενης *Μεγάλης Γραμματικής Τριανταφυλλίδη* (1941), η οποία εκδόθηκε το 1976⁸ με σκοπό να αποτελέσει μεταπολιτευτικά τη βάση διδασκαλίας της γραμματικής της νεοελληνικής γλώσσας στη σχολική εκπαίδευση (μέχρι και το 2009). Η *σχολική Γραμματική Τριανταφυλλίδη*, όπως είναι ευρέως γνωστή, αντικαταστάθηκε από τη νεότερη γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) στο Γυμνάσιο, ενώ παράλληλα, στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση κυκλοφόρησε η αντίστοιχη νέα γραμματική από τους Φιλιππάκη-Warburton, Γεωργιαφέντη, Κοτζόγλου & Λουκά (2009). Παράλληλα, θα εξετάσουμε άλλες δύο γραμματικές αναφορές που ακολουθούν μια πιο σύγχρονη γλωσσολογική πλευση και εξετάζουν τα διάφορα ζητήματα με πιο καινοτόμο θεωρητικό τρόπο σε σχέση με την παραδοσιακή προσέγγιση του Τριανταφυλλίδη: η γραμματική των Holton, κ.ά. (2012) και η γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999)⁹.

⁸ Η *Νεοελληνική Γραμματική* του Τριανταφυλλίδη του 1976 είναι μία ελαφρώς αναθεωρημένη έκδοχή της *Μεγάλης Νεοελληνικής Γραμματικής* του 1941. Επί της ουσίας η αναθεώρηση οφείλεται σε μία ομάδα ορισμένη από το Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης (ΚΕΜΕ), προσαρμοσμένη στα δεδομένα της εποχής (επίλυση του γλωσσικού ζητήματος) προς χρήση ως σχολικό εγχειρίδιο.

⁹ Υπάρχουν κι άλλες σημαντικές γραμματικές της νέας ελληνικής στις οποίες, όμως, δεν θα εστιάσουμε καθόλου σε αυτές στο πλαίσιο αυτής εδώ της εργασίας, καθώς δεν έχουν κάτι ιδιαίτερο να προσφέρουν για τους σκοπούς της έρευνάς μας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες, πιο 'εμβληματικές', γραμματικές: Adams, Douglas Q. 1987. *Essential Modern Greek Grammar*, [New York]. Eleftheriades, O. 1985 *Modern Greek: A Contemporary Grammar* [Palo Alto]. Θωμόπουλος, Γ. 1945. *Γραμματική της νεοελληνικής κοινής* [Αθήνα]. Joseph, B. & I. Philippaki-Warbuton. 1987. *Modern Greek* [East London & New York]. Mackridge, P. 1985. *Η νεοελληνική γλώσσα* [Αθήνα]. Mäspo, F. 1976. *Grammatica della lingua greca moderna* [Milano]. Μπαμπινιώτης, Γ. & Π. Κοντός. 1967. *Συγχρονική γραμματική της κοινής νέας ελληνικής* [Αθήνα]. Πετρούνιας, Ε. 1984-1997 *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική ανάλυση. Μέρος Α' Θεωρία. Μέρος Β' Ασκήσεις, θεματικός κατάλογος* [Θεσσαλονίκη]. Papaliozou Th. C. 1990. *A Grammar of Modern Greek and Workbook* [U.S.A]. Τσοπανάκης, Α. 1994 *Νεοελληνική γραμματική* [Αθήνα]. Τσουδερός, Γ. Ε. 1983. *Ιστορική Γραμματική της κοινής νεοελληνικής. Εισαγωγή, φθογγολογικό και λεξιλογικό* [Αθήνα].

Ειδικότερα, στο κεφάλαιο 2 αναλύουμε βασικές ιδιότητες των ρημάτων, όπως αυτή της όψης, τόσο στη γραμματική όσο και στη λεξική της υπόσταση. Επιπλέον, εξετάζονται, ωστόσο, και άλλες ιδιότητες, λιγότερο αντιφατικές ίσως στην ανάλυσή τους, αλλά εξίσου σημαντικές, όπως αυτή της χρονικής αναφοράς και του γραμματικού χρόνου. Επιπλέον, εξετάζουμε τις διαφορές στις προσεγγίσεις που υπάρχουν στα γραμματικά εγχειρίδια όσον αφορά την ταξινόμηση των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις. Αποπειρώμαστε να βρούμε τα κριτήρια με τα οποία γίνεται αυτή η ομαδοποίηση, διερευνώντας παράλληλα και ζητήματα αλλομορφίας που ανακύπτουν στις μελέτες αυτές καθώς και τον τρόπο με τον οποίο τεκμηριώνονται. Παράλληλα, εστιάζουμε στην εγκλιτική υπόσταση των ρηματικών τύπων και τη συντακτική κατανομή των μορίων *να*, *θα* και *ας*. Επίσης, διερευνώνται και τυχόν διαφορές που προκύπτουν στις αναλύσεις εξετάζοντας ζητήματα ορολογίας, αλλά και αποκλίσεων, προβλημάτων και ελλείψεων που ενυπάρχουν στις περιγραφές των παραπάνω γραμματικών (π.χ. η αντιφατικότητα του όρου *αόριστος* ακόμη και όταν αναφερόμαστε σε μία πράξη που έχει *οριστική* αναφορά στο παρελθόν). Η ανάλυση στηρίζεται στο πρότυπο των σύγχρονων γλωσσολογικών γραμματικών, δηλαδή στη διάκριση σε γλωσσικά επίπεδα.

Στο κεφάλαιο 3, εξετάζουμε θεωρίες και αναλύσεις που αφορούν το Νοητικό Λεξικό και τη θέση της μορφολογίας ως τομέα της γραμματικής και ιδιαίτερα της κλίσης ως διαδικασίας σχηματισμού λέξεων, σε σχέση και με άλλες μορφολογικές διαδικασίες, όπως αυτή της αλλομορφίας. Βασικά, επιχειρούμε να μετουσιώσουμε τις διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα των προηγούμενων κεφαλαίων σε μια ‘πilotική’, εναλλακτική πρόταση για μια πιο σύγχρονη παρουσίαση του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος σε μελλοντικά σχολικά γραμματικά εγχειρίδια. Η στόχευση δεν είναι αμιγώς θεωρητική, αλλά έχει και προεκτάσεις σε επίπεδο εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, μολονότι δεν υπάρχει προφανώς η πρόθεση να καλύψουμε εδώ θεωρητικά τις όποιες ειδικές προδιαγραφές της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας σχετικά με την παρουσίαση του υλικού αυτού σε σχολικό επίπεδο.

Στο κεφάλαιο 4, παρουσιάζουμε τα συμπεράσματα και συνοψίζουμε όσα θίγουμε μέσα στην παρούσα εργασία, δίνοντας τροφή για περαιτέρω σκέψη και υλικό για περισσότερη έρευνα.

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

2.1 Γενικά

Σήμερα, η γλωσσολογική θεωρία εξελίσσεται διαρκώς, κάτι που σημαίνει ότι και η περιγραφή του γραμματικού συστήματος της νέας ελληνικής (οφείλει να) εκσυγχρονίζεται αναλόγως. Στην παραδοσιακή προσέγγιση της γραμματικής η περιγραφή της νέας ελληνικής εξετάζεται υπό το πρίσμα της αρχαίας ελληνικής. Βέβαια, αυτό δεν είναι λογικό, καθώς μιλάμε για ένα τελείως διαφορετικό ρηματικό σύστημα, με πολλές αλλαγές και διαφοροποιήσεις, π.χ.:

- απουσία του απαρεμφάτου, καθώς και της μονολεκτικής ευκτικής και υποτακτικής¹⁰
- απουσία του μονολεκτικού παρακειμένου της αρχαίας ελληνικής (*γέγραφα*-α)

Τα εγχειρίδια της κλιτικής μορφολογίας εξετάζοντας το ρηματικό σύστημα, εστιάζουν την ανάλυσή τους σε ορισμένες ιδιότητες του ρήματος. Στο πλαίσιο της παραδοσιακής περιγραφής βασική θέση κατέχουν οι ιδιότητες του *χρόνου*, της *φωνής* και της *έγκλισης*. Με τη συμβολή της γλωσσολογίας το πεδίο της γραμματικής διευρύνθηκε με την ένταξη και άλλων εννοιών όπως της *όψης* ή την αναπροσαρμογή άλλων όπως της *έγκλισης* και της *τροπικότητας*.

Πρέπει ωστόσο να τονίσουμε ότι δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο ασυμβατότητας ή αναντιστοιχίας της ταξινόμησης και της ορολογίας που αφορά τις ρηματικές κατηγορίες. Για τα ελληνικά αυτό αποτελεί πρόβλημα, τόσο για τη θεωρητική ανάλυση, όσο και για τη διδασκαλία. Τα σχετικά γλωσσολογικά έργα, όπως και τα αντίστοιχα διδακτικά εγχειρίδια των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) και των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009), εμφανίζουν γενικά διάφορα είδη αποκλίσεων ή και ελλείψεις στην ανάλυσή τους, που αφορούν επιγραμματικά:

- διαφορές στην ορολογία,
- ορισμένες αποκλίσεις στην ανάλυση και αποτύπωση γραμματικών φαινομένων

Όσον αφορά το ζήτημα της ορολογίας της ρηματικής κατηγορίας, το πρόβλημα γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στις κατηγορίες του χρόνου, της όψης και της τροπικότητας, δηλαδή σε σχέση με τις κατηγορίες που στις παραδοσιακές γραμματικές συνήθως κατατάσσονται ως «χρόνοι» και «εγκλίσεις» του ρήματος.

¹⁰ Έχουν υποστηριχτεί πολλές απόψεις σχετικά με την υπόσταση της «υποτακτικής» ως έγκλισης στα νέα ελληνικά, όπως θα δούμε παρακάτω (βλ. 2.8).

Μάλιστα, θα πρέπει να επισημανθεί ότι το πρόβλημα της ορολογίας είναι (και) απότοκο του γενικότερου προβλήματος των ελλείψεων στις περιγραφές των γραμματικών κατηγοριών. Ένα τέτοιο ζήτημα, για παράδειγμα, το οποίο θα συζητήσουμε παρακάτω (βλ. 2.4.2) είναι αυτό της *λεξικής όψης* ή *ποιού ενεργείας* (γερμ. Aktionsart, αλλά με ευρύτερη χρήση), που πρώτον, δεν αναφέρεται κανονικά ως όρος στις γραμματικές αναλύσεις και δεύτερον, συχνά συγχέεται με τη χρονική όψη.

Τα προβλήματα με την ορολογία και οι διαφορές μεταξύ των γραμματικών περιγραφών οφείλονται και στο γεγονός ότι συχνά οι συγγραφείς εκπροσωπούν (και) διαφορετικές γλωσσολογικές θεωρίες και σχολές, υιοθετώντας ένα διαφορετικό θεωρητικό πλαίσιο ο καθένας / η καθεμία τους αντιστοίχως. Ξεκινώντας με την παραδοσιακή *Μεγάλη Νεοελληνική Γραμματική* του Μανόλη Τριανταφυλλίδη το 1941,¹¹ έργο θεμελιώδες για την εποχή του και ιδιαίτερα δύσκολο, καθώς, ανάμεσα σε όλα τα άλλα, οι πολιτικές αλλά και κοινωνιογλωσσικές συνθήκες της εποχής δεν ήταν ευνοϊκές: η καθαρεύουσα κυριαρχούσε σε ιδεολογικό, κρατικό και σχολικό επίπεδο μολονότι η δημοτική αποτελούσε πλέον τη βασική μορφή της νέας ελληνικής στον καθημερινό αστικό λόγο. Για τη σύνταξη της Γραμματικής του ο Τριανταφυλλίδης είχε ως βάση την καλλιεργημένη δημοτική της λογοτεχνίας και της δημοσιογραφίας, ωστόσο αποδέχτηκε και τη σχετική επίδραση της καθαρεύουσας λόγω του μακρόχρονου ‘γλωσσικού ζητήματος’. Δεν αποτελεί συνεπώς έκπληξη ότι (και) για αυτό τον λόγο επέλεξε να συντάξει τη *Μεγάλη Νεοελληνική Γραμματική* του με βάση το πρότυπο των γραμματικών εγχειριδίων της αρχαίας ελληνικής.

Από την άλλη πλευρά, οι δύο πρόσφατες σχολικές γραμματικές στηρίζονται ευκρινέστερα στις αρχές της σύγχρονης γλωσσολογίας. Ωστόσο, αξίζει να επισημανθεί ότι υπάρχουν σημαντικές θεωρητικές διαφορές ανάμεσα στα εγχειρίδια γλώσσας και τη γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) από τη μια και σε αυτά των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) από την άλλη, δημιουργώντας αναπόφευκτα μία σύγχυση στους μαθητές, αλλά και στους διδάσκοντες. Την τελευταία δεκαετία σημειώνεται μία προσπάθεια εισαγωγής της γλωσσολογικής θεωρίας στα σχολικά εγχειρίδια, οδηγώντας σε ένα πάντρεμα της γλωσσολογικής θεώρησης με την πιο παραδοσιακή οπτική των γραμματικών περιγραφών. Αυτό

¹¹ Το 1938, με απόφαση του τότε πρωθυπουργού (δικτάτορα) Ιωάννη Μεταξά συντάχθηκε επιτροπή με επικεφαλής τον Μ. Τριανταφυλλίδη, αλλά με τη συμμετοχή και άλλων γλωσσολόγων, φιλόλογων και λογοτεχνών της εποχής, με απώτερο σκοπό τη συγγραφή μιας γραμματικής της δημοτικής γλώσσας.

γίνεται ιδιαίτερα φανερό στο βιβλίο γραμματικής της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009). Η προσέγγιση που ακολουθούν οι συγγραφείς στηρίζεται στο θεωρητικό πλαίσιο της Γενετικής Γραμματικής, όπου σε επίπεδο γραμματικής ανάλυσης σημαίνουσα θέση κατέχουν οι λέξεις, οι φράσεις και οι προτάσεις και οι συνδυαστικοί κανόνες που διέπουν τη σχέση τους με απώτερο σκοπό τη διερεύνηση του μηχανισμού γένεσης των προτάσεων (γενετική γραμματική), δηλαδή την περιγραφή της γλωσσικής ικανότητας. Αυτό γίνεται φανερό ήδη από τον πρόλογο του βιβλίου που διακρίνεται σε πέντε μέρη, σε αντιστοιχία και με τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης: (α) πραγματολογία / γλωσσική χρήση· (β) φωνολογία και γραφή· (γ) κλιτική μορφολογία· (δ) σύνταξη· (ε) παραγωγική μορφολογία – σύνθεση – σημασιολογία. Ο στόχος είναι να αντιληφθούν οι μαθητές την πολυδιάστατη υπόσταση του λόγου και κατ' επέκταση την ευρεία γλωσσική τους ικανότητα.

Η γραμματική του Γυμνασίου των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) αντιμετωπίζει το γραμματικό σύστημα μέσα από το πρίσμα της Κειμενογλωσσολογίας. Ανταποκρινόμενη στις απαιτήσεις των σύγχρονων τάσεων της γλωσσολογίας, που θέλουν τη γραμματική (κλιτική μορφολογία) και το συντακτικό ως αδιαίρετες έννοιες, χωρίζεται σε κεφάλαια αντίστοιχα προς τα λεξικά επίπεδα. Βασική θέση στη γλωσσική τους θεώρηση, όπως τονίζεται και από τους συγγραφείς στον πρόλογο, έχει η Κειμενογλωσσολογία: εξετάζεται η χρήση της γλώσσας από τους ομιλητές μέσα από τα επίπεδα ύφους και τις περιστάσεις. Γι' αυτό το λόγο, μάλιστα, η Κειμενογλωσσολογία αποτελεί και ένα ξεχωριστό κεφάλαιο του εγχειριδίου τους, μέσω του οποίου οι μαθητές εντρυφούν στις υφολογικές διαφορές της γλώσσας και ανακαλύπτουν έτσι τις διαφορές ανάμεσα στον προφορικό και το γραπτό λόγο. Αυτό γίνεται εμφανές ήδη από το κεφάλαιο της μορφολογικής ανάλυσης: π.χ. στις παρατηρήσεις των συγγραφέων για την κλιτική μορφολογία των ρημάτων επισημαίνονται διαφορές που μπορεί να έχουν κάποιοι ρηματικοί τύποι σε επίπεδο ύφους:

«Ο Παρατατικός παρουσιάζει σε όλα τα πρόσωπα τουλάχιστον δύο τύπους (βλ. κλίση). Οι τύποι σε *-ούσα* κτλ. και ο τύπος σε *-ούσαν* χρησιμοποιούνται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ οι τύποι σε *-αγα*, *-αγες* κτλ. χρησιμοποιούνται σε οικείο και λαϊκό ύφος»(Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009: 87)).

Βέβαια, πολλές φορές καταβάλλεται προσπάθεια από αρκετούς ερευνητές να εντοπιστούν και να εξομαλυνθούν, όσο είναι εφικτό, οι διαφοροποιήσεις που

προκύπτουν, όπως στην περίπτωση της ανάλυσης του χρονικού συστήματος, δεδομένου ότι μπορούν να δημιουργήσουν παρανοήσεις και, συνακόλουθα, διδακτικές δυσλειτουργίες, π.χ. στις περιπτώσεις όπου ένα γραμματικό φαινόμενο διδάσκεται διαφορετικά ή / και με διαφορετική ορολογία από τη μια τάξη του Δημοτικού στην άλλη ή ακόμα και από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο.

2.1.1 Η έννοια του Χρόνου στο ρηματικό σύστημα της νέας ελληνικής

Ο χρόνος και η όψη παρουσιάζεται με σχετική σύγχυση στις γραμματικές περιγραφές. Στις σχολικές γραμματικές ειδικότερα γίνεται συνήθως μόνο μια μικρή αναφορά στη ρηματική όψη ή απλώς πολλές φορές εμπλέκονται και στοιχεία ανάλυσης της όψης στην περιγραφή των γραμματικών χρόνων. Για παράδειγμα, στη σχολική γραμματική του Τριανταφυλλίδη (1976: 147) οι γραμματικοί χρόνοι ταξινομούνται σε κατηγορίες βάσει της όψης -τρόπος για τον Τριανταφυλλίδη- του ρήματος¹²:

- εξακολουθητικοί,
- στιγμιαίοι,
- συντελεσμένοι.

Επιπλέον, στη γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 136) ο μη συνοπτικός παρελθοντικός περιγράφεται ως χρόνος που δείχνει μια ενέργεια που γινόταν στο παρελθόν είτε κατ' εξακολούθηση είτε επαναλαμβανόμενα. Όμως, ο Τσαγγαλίδης (2013β) καταδεικνύει ότι ο συνοπτικός παρελθοντικός μπορεί να συντάσσεται με επιρρηματικές εκφράσεις που δηλώνουν επαναληψιμότητα:

- (15) **α.** Είδε την ταινία πολλές φορές.
 β.* Έβλεπε την ταινία πολλές φορές.

Η Κατσιμαλή (2007:47) δηλώνει για το μη συνοπτικό παρελθοντικό¹³ ότι δεν έχει αυτόνομη αναφορά, αλλά δέχεται σημείο αναφοράς από τον συνοπτικό παρελθοντικό:

- (16) Η Μαρία διάβαζε, όταν χτύπησε το κουδούνι.

¹² Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο Τριανταφυλλίδης δεν δείχνει μεγάλη προσοχή στη σημασία που έχει η όψη για το ρηματικό σύστημα

¹³ Στην ανάλυσή μας αντικαθιστούμε τον παραδοσιακό όρο του «παρατατικού» με τον όρο αυτό, καθώς δηλώνονται καλύτερα τα χαρακτηριστικά κάθε ρηματικού τύπου.

Αντίστοιχα, η Ψάλτου-Joycey (2005: 3) διατείνεται πως ο μη συνοπτικός παρελθοντικός αναφέρεται «σε δυναμικά ‘γεγονότα’ σε εξέλιξη κατά το παρελθόν για να δημιουργηθεί το σημείο θέασης άλλων γεγονότων στο παρελθόν τα οποία παρουσιάζονται σε συνοπτική όψη»:

(17) α. Τον είδα ξαφνικά μπροστά μου ενώ έτρεχα να προφτάσω το λεωφορείο.

β. Το μικρό αγόρι πνιγότανε αλλά βούτηξε στη θάλασσα και το έσωσε ο

Αλέξης.

Ψάλτου-Joycey (2005)

Η Κατσιμαλή (2007: 47) υπογραμμίζει ότι δεν πρέπει να γίνεται ταύτιση του γραμματικού χρόνου με τη διαίρεση του χρόνου σε *παρελθόν*, *παρόν*, *μέλλον* με βάση τη χρονική αναφορά του γεγονότος που περιγράφουν. Στην ξένη βιβλιογραφία οι όροι αυτοί αποδίδονται ως εξής: *tense* για τον γραμματικό χρόνο και *time (reference)* για τη χρονική αναφορά. Μάλιστα, η Ψάλτου-Joycey (2012: 20) τονίζει ότι η μετάφραση του όρου *tense* δεν δημιούργησε πρόβλημα στους Έλληνες γλωσσολόγους, μια και όλοι τον απέδωσαν ως *χρόνο*, καθώς η έννοια αυτή είχε χρησιμοποιηθεί ήδη για την περιγραφή της αρχαίας ελληνικής. Τέλος, σε πολλές γραμματικές παρατηρείται αναντιστοιχία στην περιγραφή και των υπολοίπων χρόνων σχετικά με τη χρήση τους και τη χρονική τους αναφορά, αλλά και την ταξινόμησή τους σε χρονικές κατηγορίες (παρελθοντικοί, παροντικοί, μελλοντικοί) καθώς φυσικά και την ορολογία, κάτι που θα θίξουμε εκ νέου και παρακάτω (βλ. 2.5). Η ανάλυσή μας στο κεφάλαιο αυτό θα ακολουθήσει τη δομή που ακολουθούν οι σύγχρονες γραμματικές περιγραφές, αποσκοπώντας στη λεπτομερέστερη επισκόπηση των στοιχείων της γλώσσας και ειδικότερα, στο καθαρά μορφολογικό κομμάτι, το μορφοσυντακτικό, αλλά και το διεπίπεδο που συνδέει τη σύνταξη με τη σημασιολογία. Επιπλέον, στηριζόμαστε σε μεγάλο βαθμό στην ανάλυση του Τσαγγαλίδη (2013β) σχετικά με τα ζητήματα ορολογίας και περιγραφής του ρηματικού συστήματος της νέας ελληνικής.

2.2 Μορφολογία

2.2.1 Ρηματική Όψη

Το ζήτημα της όψης έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές και σίγουρα αποτελεί ένα φλέγον ζήτημα για ποικίλους λόγους, όπως:

- μορφολογική υπόσταση της όψης
- σημασιολογική υπόσταση της όψης
- κατηγοριοποίηση των μορφών της όψης

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

- ορολογία και διάκριση της όψης από το ποιόν ενεργείας
- διαπλοκή της όψης με τις κατηγορίες του χρόνου και της έγκλισης

Η Ράλλη (2005: 239) υποστηρίζει ότι για το σχηματισμό κλιτών τύπων απαιτείται η παρουσία ενός θέματος και ενός κλιτικού επιθήματος. Όμως, υπάρχουν τύποι που ανάμεσα στο θέμα και το κλιτικό επίθημα περιλαμβάνουν και ένα ακόμη κλιτικό επίθημα, όπου εκεί εκφράζεται η όψη και μάλιστα η τιμή του συνοπτικού¹⁴ χαρακτηριστικού με την παρουσία μορφημάτων όπως: -σ-, -θηκ-, -θ-.

(18) *λύσαμε, λυθήκαμε, λύσω, λυθώ*

Πιο συγκεκριμένα, η διάκριση στην όψη πραγματώνεται μορφολογικά μέσω της θεματικής αλλομορφίας. Το θέμα, όπως αναφέρει και η Ράλλη (2005 : 127), μπορεί να είναι «απλό ή μορφολογικά πολύπλοκο», όταν περιέχει και ένα επιπλέον κλιτικό μόρφημα, όπως π.χ. το μόρφημα της όψης, όταν αυτή πραγματώνεται λεξικά π.χ. μη συνοπτικό -γ- ή -ούσ- στα συνηρημένα ρήματα, αλλά συνοπτικό -σ-, -θ-. Στους μη σιγματικούς συνοπτικούς παρελθοντικούς τύπους η διάκριση στην όψη επιτυγχάνεται μέσω της θεματικής αλλομορφίας. Με το απλό ή πολύπλοκο θέμα δηλώνεται η λεξική σημασία του ρήματος και πραγματώνεται μορφολογικά η όψη του (μη συνοπτική – συνοπτική).

Ο Τσαγγαλίδης (2013β) υποστηρίζει ότι ο εντοπισμός του δείκτη του συνοπτικού θέματος είναι σχετικά εύκολος σε κάποιες περιπτώσεις, ενώ σε κάποιες άλλες όχι. Σημειώνει τους εξής πιθανούς τρόπους έκφρασης της όψης:

α) με την προσθήκη ενός (ορθογραφικού / φωνολογικού) <σ>, π.χ.:

(19) *έγραφα-έγραψα, έτρεχα-έτρεξα, μάλωνα-μάλωσα*

β) μέσω αλλαγής φωνηέντων, π.χ.:

(20) *έμενα-έμεινα, έπλενα-έπλυνα, τρέλαινα-τρέλινα*

γ) με συνδυασμό των δύο παραπάνω διαδικασιών,

(21) *αγαπούσα-αγάπησα, ζούσα-έζησα, μπορούσα-μύρεσα*

δ) με επιπλέον αλλαγές, άλλοτε αρκετά διαφανείς και άλλοτε εντελώς απρόβλεπτες:

(22) *έπεφτα-έπεσα, έκλαιγα-έκλαψα, παρήγα-παρήγαγα, έβλεπα-είδα¹⁵*

¹⁴ Για τις τιμές της όψης υιοθετούνται οι όροι [\pm συνοπτικό], καθώς αποδίδουν καλύτερα τα ρηματικά χαρακτηριστικά (βλ. 2.5.2)

¹⁵ Κατά τη Ράλλη (2005: 138), τέτοιοι τύποι εξηγούνται βάσει του μηχανισμού της υποκατάστασης: *τρώω - έφαγα* κτλ.

2.2.2 Η ταξινόμηση των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις (συζυγίες)¹⁶

Ένα ακόμη ζήτημα που συναντάμε στα γραμματικά εγχειρίδια είναι αυτό της ταξινόμησης των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις. Στη νέα ελληνική το ζήτημα αυτό δεν έχει διερευνηθεί σε βάθος καθώς οι διαφορές που υπάρχουν είναι φαινομενικά μικρές, με αποτέλεσμα να μην έλκει το ενδιαφέρον των ερευνητών, μολονότι η διερεύνηση αυτού του θέματος ευνοεί την ανάδειξη αρκετών χρήσιμων πληροφοριών. Σε μία πρώτη ανάγνωση φαίνεται να υπάρχει κοινό πλαίσιο ως προς τη διάκριση των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις. Ωστόσο, υπάρχουν διαφορές που θα εντοπίσουμε και θα επισημάνουμε, τόσο στα κριτήρια ταξινόμησης όσο και στην αλλομορφία των κλιτικών επιθημάτων.

Όσον αφορά την κλίση των ρημάτων, ο Τριανταφυλλίδης (1976:157) διακρίνει δύο κλιτικές τάξεις. Η διάκρισή τους σχετίζεται με τη θέση του τόνου μέσα στο κλιτικό παράδειγμα, δηλ. ανάλογα με την τονιζόμενη συλλαβή. Ειδικότερα:

- στην πρώτη κλιτική τάξη ανήκουν τα ρήματα που τονίζονται στην παραλήγουσα στο πρώτο πρόσωπο του ενεργητικού μη συνοπτικού μη παρελθοντικού ρηματικού τύπου και στην προπαραλήγουσα στο πρώτο πρόσωπο του παθητικού μη συνοπτικού μη παρελθοντικού ρηματικού τύπου:

(23) *δένω, δένομαι*
κρύβω, κρύβομαι
πλέκω, πλέκομαι
δροσίζω, δροσίζομαι.

- στη δεύτερη κλιτική τάξη ανήκουν τα ρήματα που τονίζονται στην λήγουσα στο πρώτο πρόσωπο του ενεργητικού μη συνοπτικού μη παρελθοντικού και στην παραλήγουσα στο πρώτο πρόσωπο του παθητικού μη συνοπτικού μη παρελθοντικού. Η δεύτερη κλιτική τάξη περιλαμβάνει δύο ομάδες για την ενεργητική φωνή (σε -ώ, -άς, π.χ. *αγαπώ*, και σε -ώ, -είς, π.χ. *λαλώ*) και δύο ομάδες για την παθητική φωνή (σε -ιέμαι, -ιέσαι, π.χ. *αγαπιέμαι*, και σε -ούμαι, -άσαι, π.χ. *λυπούμαι*).

Οι νέες σχολικές γραμματικές ακολουθούν μία διαφορετική κατεύθυνση όσον αφορά το κριτήριο ένταξης των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις. Στη σχολική γραμματική της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά.(2009) τα ρήματα

¹⁶ Από εδώ και πέρα θα χρησιμοποιούμε τον όρο *κλιτική τάξη*, καθώς αποτυπώνεται ακριβέστερα ο τρόπος κλίσης των λέξεων, υπό την προϋπόθεση, ότι υπάρχει εναρμόνιση των τιμών των κλιτικών επιθημάτων κατά το συνδυασμό τους με το θέμα ώστε ο σχηματισμός να είναι ορθός (Ράλλη (2005: 49, 109)).

κατατάσσονται από τους συγγραφείς με βάση τη μορφή που έχουν τα κλιτικά επιθήματα, υποβαθμίζοντας σε σχέση με τις προηγούμενες αναλύσεις τη θέση του τόνου. Αναλυτικότερα, για τους Φιλίππακη-Warburton κ.ά. (2009: 143):

- Στην πρώτη κλιτική τάξη περιλαμβάνονται τα ρήματα που λήγουν σε -ω (άτονο) στην οριστική του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της ενεργητικής φωνής και σε -ομαι στην οριστική του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της παθητικής φωνής π.χ. *παίζω, τρέχω, διαβάζω, δροσίζομαι κ.ά.*

- Στη δεύτερη κλιτική τάξη περιλαμβάνονται τα ρήματα που λήγουν σε -ώ (με τόνο) (ή και -άω) στην οριστική του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της ενεργητικής φωνής και σε -ιέμαι / -ούμαι στην οριστική του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της παθητικής φωνής π.χ. *βουτώ, κολυμπώ, μπορώ, ξυπνάω, ξεχνιέμαι κ.ά.*

Για το σχηματισμό του Παρακειμένου, του Υπερσυντέλικου και του Συντελεσμένου Μέλλοντα παρουσιάζουν την κλίση του ρήματος *έχω* και την απαραίτητη σημασία που έχει για να δημιουργηθούν περιφραστικά οι χρόνοι αυτοί:

- **τον παρακείμενο:** μη συνοπτικός μη παρελθοντικός του *έχω* + άκλιτος τύπος σε -ει (γ' ενικό πρόσωπο του εξαρτημένου¹⁷) π.χ. *έχω πάει*
- **τον υπερσυντέλικο:** μη συνοπτικός παρελθοντικός του *έχω* + άκλιτος τύπος σε -ει (γ' ενικό πρόσωπο του εξαρτημένου) π.χ. *είχα πάει.*
- **τον τετελεσμένο μέλλοντα:** μέλλοντας του *έχω* + άκλιτος τύπος σε -ει (γ' ενικό πρόσωπο του εξαρτημένου) π.χ. *θα έχω πάει*

Σε παραπλήσια κατεύθυνση κινούνται και οι συγγραφείς της γραμματικής του Γυμνασίου (Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009)) κάνοντας ουσιαστικά ένα πάντρεμα των δύο κριτηρίων διαχωρισμού των ρημάτων. Στο κεφάλαιο της ρηματικής μορφολογίας και ειδικότερα στη ρηματική κλίση οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009: 78) κατατάσσουν τα ρήματα σε κλιτικές τάξεις βάσει της κατάληξης και της θέσης του τόνου μέσα στο ρήμα. Επομένως τα ρήματα της νέας ελληνικής διακρίνονται σε δύο κλιτικές τάξεις:

A. Στην πρώτη κλιτική τάξη ανήκουν τα ρήματα που έχουν κατάληξη -ω στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της ενεργητικής φωνής

¹⁷ Ως εξαρτημένο χαρακτηρίζουν τον τύπο π.χ. *πάει* που δε χρησιμοποιείται μόνος του στη γλώσσα. Υποστηρίζουν ότι βρίσκεται πάντα μαζί με μόρια ή με το ρήμα «έχω», από τα οποία και εξαρτάται. Για τον λόγο αυτό, τον ονομάζουν εξαρτημένο. Προτείνουν ότι πρέπει να χρησιμοποιείται το γ' ενικό πρόσωπο του εξαρτημένου ως άκλιτος τύπος για να σχηματίζονται οι συντελεσμένοι χρόνοι: *έχω γράψει ένα γράμμα – είχα γράψει ένα γράμμα – θα έχω γράψει ένα γράμμα.* (βλ. 2.8)

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

και -ομαι στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της παθητικής φωνής, π.χ. *λύν-ω – λύν-ομαι, βάφ-ω – βάφ-ομαι*. Τα ρήματα αυτής της κλιτικής τάξης τονίζονται στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του ενεργητικού μη συνοπτικού μη παρελθοντικού στην παραλήγουσα και στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του παθητικού μη συνοπτικού μη παρελθοντικού στην προπαραλήγουσα, π.χ. *λύνω – λύνομαι, βάφω– βάφομαι*.

Β. Στη δεύτερη κλιτική τάξη ανήκουν τα ρήματα που έχουν κατάληξη -ώ (-άω) στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της ενεργητικής φωνής και -ιέμαι ή -ούμαι στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της παθητικής φωνής, π.χ. *αγαπ-ώ (-άω) – αγαπ-ιέμαι, θεωρ-ώ – θεωρ-ούμαι*. Τα ρήματα αυτής της κλιτικής τάξης τονίζονται στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του ενεργητικού μη συνοπτικού μη παρελθοντικού στη λήγουσα (ή στην παραλήγουσα όταν λήγουν σε -άω) και στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του παθητικού μη συνοπτικού μη παρελθοντικού στην παραλήγουσα, π.χ. *αδικώ – αδικούμαι, πουλώ – πουλιέμαι*.

Στο πλαίσιο της γραμματικής του Τριανταφυλλίδη κινείται και η διάκριση των Holton κ.ά. (2012: 118), αν και σε επίπεδο θεωρητικού υπόβαθρου αποκλίνουν, καθώς η προσέγγιση του Τριανταφυλλίδη είναι καθαρά παραδοσιακή, ενώ των Holton κ.ά. (2012) πιο σύγχρονη από πλευράς γλωσσολογικής θεωρίας. Το κριτήριο είναι κοινό, δηλ. η θέση του τόνου στο πρώτο πρόσωπο του ενικού αριθμού του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της ενεργητικής φωνής, κάτι που γίνεται περισσότερο αντιληπτό και από την εναλλακτική ονομασία που δίνουν στα ρήματα. Έτσι κατά τους Holton κ.ά. (2012: 118), τα ρήματα χωρίζονται δύο ομάδες: την *πρώτη κλιτική τάξη* ή *τα παροξύτονα ρήματα* και τη *δεύτερη κλιτική τάξη* ή *τα οξύτονα ρήματα*. Η πρώτη κλιτική τάξη (5) περιλαμβάνει ρήματα τα οποία τονίζονται στην τελευταία συλλαβή του θέματος, η οποία είναι ουσιαστικά η παραλήγουσα του πρώτου ενικού προσώπου του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της ενεργητικής, απ' όπου προκύπτει και η ονομασία *παροξύτονα*, δηλαδή τα ενεργητικά ρήματα που λήγουν σε -'ω και τα παθητικά και τα αποθετικά σε -'ομαι:

(24) *γράφω, τρέχω, ταιΐζω, δροσίζω κ.α.*

Η δεύτερη κλιτική τάξη (6) περιλαμβάνει ρήματα, που τονίζονται στη λήγουσα του πρώτου προσώπου του ενικού του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού της ενεργητικής φωνής, δηλαδή στην κατάληξη και όχι στο θέμα. Σε αντίθεση με τον Τριανταφυλλίδη (1976), πρέπει να τονίσουμε ότι οι Holton κ.ά. (2012) εστιάζουν την

προσοχή τους τόσο στο θέμα όσο και στις καταλήξεις (επιθήματα). Αυτό μας δίνει τη δυνατότητα να υποστηρίξουμε ότι η προσέγγισή τους είναι βασισμένη στους κανόνες της μορφολογίας, κάτι που δε συμβαίνει εξίσου στην πιο παραδοσιακή ανάλυση του Τριανταφυλλίδη. Για το λόγο αυτό, οι Holton κ.ά. (2012: 118) διακρίνουν τα ρήματα σε δύο είδη: στα «θεματικά τονιζόμενα» και στα «καταληκτικά τονιζόμενα».

(25) *αγαπώ, τιμώ, θεωρώ, χρησιμοποιώ κ.α.*

Στο ίδιο πλαίσιο κινούνται και οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 128). Στη γραμματική τους προσέγγιση διατείνονται ότι οι κλιτικές τάξεις αποτελούν τις βασικές κατηγορίες κατάταξης των ρηματικών καταλήξεων βάσει της θέσης του τόνου στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό (ενεργητικό και μεσοπαθητικό): αν δεν τονίζονται στην κατάληξη (και τονίζονται στο θέμα) του ρήματος εντάσσονται στην πρώτη κλιτική τάξη: *νύν-ω, νύν-ομαι*. Αν τονίζονται στην κατάληξη τότε εντάσσονται στη δεύτερη κλιτική τάξη: *αγαπ-άω/αγαπ-ώ, αγαπ-ιέμαι - θεωρ-ώ, θεωρ-ούμαι*. Η υποκατηγοριοποίηση της δεύτερης κλιτικής τάξης σε δύο τάξεις διαφέρει από τις άλλες αναλύσεις, καθώς το κριτήριο είναι καθαρά μορφολογικό και δηλώνεται από τους συγγραφείς, δηλαδή ανάλογα με τη μορφή του κλιτικού επιθήματος: α) αν είναι -α- (β1 τάξη: *αγαπ-άω/-άς/-άει*) ή -ει- (β2 τάξη: *θεωρ-ώ/-είς/-εί*)

Με λίγα λόγια, όσον αφορά την ταξινόμηση και τη διάκριση των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις θα λέγαμε ότι ακολουθούν τον ίδιο τρόπο κατανομής. Αυτό που αλλάζει είναι τα κριτήρια και κυρίως η βαρύτητα που δίνεται σε καθένα από αυτά, ανά προσέγγιση, δηλ. άλλοτε ο τόνος και άλλοτε το κλιτικό επίθημα.

2.2.3 Κριτήρια διάκρισης θεμάτων με τη διαπλοκή της όψης

Μία ακόμη διάκριση που θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν είναι αυτή ανάμεσα στα θέματα. Ειδικότερα ο Τριανταφυλλίδης στα κλιτικά παραδείγματα που χρησιμοποιεί διακρίνει τα θέματα σε «ενεστωτικά» (μη συνοπτικά) και «αοριστικά» (συνοπτικά) που παράγονται αντίστοιχα από το μη συνοπτικό μη παρελθοντικό και τον συνοπτικό παρελθοντικό. Ο Τσαγγαλίδης (2011: 1169) επισημαίνει ότι η διάκριση μη συνοπτικού και συνοπτικού θέματος είναι υπαρκτή και ορατή για τα περισσότερα ρήματα της νέας ελληνικής. Οι όροι *ενεστωτικό* και *αοριστικό* θέμα είναι δικαιολογημένοι καθώς πράγματι ο μη συνοπτικός μη παρελθοντικός (ενεστώτας) σχηματίζεται από το μη συνοπτικό (ενεστωτικό) θέμα και ο συνοπτικός

παρελθοντικός (αόριστος) από το συνοπτικό (αοριστικό). Οι όροι αυτοί όμως είναι περιγραφικά ανεπαρκείς, καθώς τα συγκεκριμένα θέματα συνδυάζονται με όλους τους δείκτες χρόνου και έγκλισης και όχι μόνο με αυτούς το μη συνοπτικού μη παρελθοντικού και του συνοπτικού παρελθοντικού. Επανερχόμενοι στον Τριανταφυλλίδη, όσον αφορά το μη συνοπτικό θέμα, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η επιλογή των κλιτικών παραδειγμάτων βασίζεται σε μία κατηγοριοποίηση που κάνει ο συγγραφέας (1976: 175) ανάλογα με το ληκτικό θεματικό στοιχείο (χαρακτήρα του θέματος) το μη συνοπτικού μη παρελθοντικού, υποδιαιρώντας τα ρήματα της πρώτης κλιτικής τάξης σε κατηγορίες:

- 1) Φωνηεντόληκτα, με χαρακτήρα φωνήεν, π.χ. *ελκύω, πλέω, ιδρύω*.
- 2) Χειλικόληκτα, με χαρακτήρα π, β, φ, π.χ. *κόβω, γράφω, λείπω*. Χειλικόληκτα θεωρούνται και τα ρήματα σε *-άω, -έω*, καθώς και τα ρήματα με τα συμφωνικά συμπλέγματα *φτ, πτ*, π.χ. *αστράφτω, ανακαλύπτω*.
- 3) Λαρυγγικόληκτα¹⁸, με χαρακτήρα κ, γ, χ, π.χ. *πλέκω, διαλέγω, τρέχω*. Σε αυτά περιλαμβάνονται και τα ρήματα των οποίων το θέμα λήγει σε *σκ, γγ* και *χν*, π.χ. *διδάσκω, σφίγγω, διώχνω*.
- 4) Οδοντικόληκτα και συριστικόληκτα, με χαρακτήρα τ (ττ), θ, σ (σσ), ζ, π.χ. *θέτω, πράττω, πείθω, αρέσω, αναπτύσσω, ωριμάζω*.
- 5) Υγρόληκτα και ρινικόληκτα, με χαρακτήρα λ (λλ), ρ, (λν), (ρν), μ, ν, π.χ. *θέλω, αναστέλλω, ξέρω, μένω, ψέλνω, σπέρνω*.

-Τα ρήματα της δεύτερης κλιτικής τάξης μπορούν να δεχτούν οποιοδήποτε ληκτικό στοιχείο στο θέμα τους: *αγαπ-ώ, θεωρ-ώ, αργ-ώ, κουν-ώ*.

Τα τέσσερα κλιτικά παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο Τριανταφυλλίδης (1976) αντιστοιχούν στις εξής κατηγορίες:

- δένω → φωνηεντόληκτα, υγρόληκτα, ρινικόληκτα
- κρύβω → χειλικόληκτα
- πλέκω → λαρυγγικόληκτα
- δροσίζω → οδοντικόληκτα, συριστικόληκτα

Ο Τριανταφυλλίδης (1976: 176) κάνει μία περαιτέρω ανάλυση των ρημάτων που κατηγοριοποίησε βάσει του ληκτικού θεματικού στοιχείου του ενεργητικού μη συνοπτικού μη παρελθοντικού, με την παρουσία ή την απουσία του θεματικού στοιχείου *-σ-* στο θέμα του ενεργητικού συνοπτικού παρελθοντικού, που κατά τον

¹⁸ Κανονικά αυτά έχουν υπερωικό σύμφωνο ως χαρακτήρα, όχι λαρυγγικό.

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

ίδιο προκύπτει με την αφαίρεση της κατάληξης -α και της αύξησης (αν υπάρχει), με αποτέλεσμα να προκύπτει το συνοπτικό θέμα. Επίσης, σημειώνει ότι αν υπάρχει το θεματικό στοιχείο -σ- τότε ο συνοπτικός παρελθοντικός ονομάζεται *σιγματικός* και σε περίπτωση απουσίας, *άσιγμος*.

Τα περισσότερα ρήματα της πρώτης κλιτικής τάξης εμφανίζουν σιγματικό συνοπτικό παρελθοντικό:

Κατηγορία	Θεματικό Στοιχείο	Μη Συν. Μη παρελ	Συν. Παρελ.
Φωνηεντόληκτα	-σ-	ακού-ω	άκου-σα
Χειλικόληκτα	-ψ-	λείπ-ω	έλει-ψα
Λαρυγγικόληκτα	-ξ-	πλέκ-ω	έπλε-ξα
Οδοντικόληκτα	-σ-	θέτ-ω	έθε-σα
Συριστικόληκτα	-ξ-	πλήττ-ω	έπλη-ξα
Ρινικόληκτα	-σ-	απλών-ω	άπλω-σα

Πίνακας 1: Ρήματα Πρώτης κλιτικής τάξης (Τριανταφυλλίδης (1976: 176-178)

Το ίδιο ισχύει και για τα ρήματα της δεύτερης κλιτικής τάξης με μερικές αποκλίσεις:

Θεματικό Φωνήεν και Σύμφωνο	Μη Συν.Μη Παρελ.	Συν.Παρελ.
-ησα	τραγουδ-ώ	τραγουδ-ησα
-ασα	γελ-ώ	γέλ-ασα
-υσα	μεθ-ώ	μέθ-υσα
-ηξα	τραβ-ώ	τράβ-ηξα
-εσα	καλ-ώ	κάλ-εσα
-εξα	πετ-ώ	πέτ-αξα
-εψα	θαρρ-ώ	θάρρ-εψα

Πίνακας 2: Ρήματα δεύτερης κλιτικής τάξης (Τριανταφυλλίδης (1976: 178)

Στην κλιτική μορφολογία οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009: 94) θεωρούν απαραίτητη την ανάλυση των θεμάτων. Η διάκριση τους προσιδιάζει στην αντίστοιχη του Τριανταφυλλίδη:

α) Το μη συνοπτικό θέμα αποκαλύπτεται όταν αφαιρέσουμε από το α' πρόσωπο της οριστικής του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού την κατάληξη (-ω, -ομαι, -ιέμαι, -ούμαι), π.χ. *λύν-ω, λύν-ομαι, χτυπ-ιέμαι, θεωρ-ούμαι*). Μάλιστα ακολουθούν την διάκριση του Τριανταφυλλίδη βάσει του θεματικού ληκτικού συμφώνου δηλαδή του «χαρακτήρα». Ανάλογα, λοιπόν, με τον «χαρακτήρα» του μη συνοπτικού θέματος,

μπορούν να παίρνουν διάφορες ονομασίες, π.χ. φωνηεντόληκτα, αν ο «χαρακτήρας» τους είναι φωνήεν, οδοντικόληκτα, αν ο «χαρακτήρας» τους είναι οδοντικό σύμφωνο κ.ο.κ.

β) Το συνοπτικό θέμα του ενεργητικού συνοπτικού παρελθοντικού κατά τους Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) βρίσκεται όταν αφαιρεθεί η κατάληξη -α και η αύξηση, π.χ. *έ-λυσ-α*. Ο συνοπτικός παρελθοντικός διακρίνεται σε σιγματικό συνοπτικό παρελθοντικό (αν λήγει σε -σα) και σε άσιγμο (αν λήγει σε -α), π.χ. *χτύπη-σα, έφρυγ-α*. Ορισμένες κατηγορίες ρημάτων (φωνηεντόληκτα, χειλικόληκτα κτλ.) σχηματίζουν σιγματικό συνοπτικό παρελθοντικό σε -σα, -ησα, -ασα, -εσα, -ζα, -αζα, -ηζα και -ψα, -εψα, π.χ. *ακούω, άκουσα, γράφω, έγραψα*, ενώ άλλες (ρινικόληκτα κτλ.) σχηματίζουν άσιγμο συνοπτικό παρελθοντικό σε-α, π.χ.

(26) μένω → έμειν-α.

Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009: 94)

γ) Το συνοπτικό θέμα του παθητικού συνοπτικού παρελθοντικού παίρνει διάφορες μορφές, ανάλογα με τα ρήματα, και αποκαλύπτεται αν αφαιρεθεί η κατάληξη του πρώτου προσώπου -ηκα, π.χ.

(27) λύθ-ηκα, λούστ-ηκα, κρύφτ-ηκα, κοιτάχτ-ηκα κ.ά.

Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009: 94)

Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 123) υιοθετούν μια διαφορετική προσέγγιση όσον αφορά τη διάκριση των ρηματικών θεμάτων, βασιζόμενοι όμως και αυτοί στην προσέγγιση του Τριανταφυλλίδη. Ειδικότερα διακρίνουν τρία θέματα με κριτήριο την όψη ('ποιόν ενεργείας' για αυτούς): το θέμα του *ατελούς* (μη συνοπτικού) *ποιού ενεργείας*, με το οποίο σχηματίζονται οι ενεργητικοί και μεσοπαθητικοί ρηματικοί τύποι του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού, του μη συνοπτικού παρελθοντικού και του εξακολουθητικού μέλλοντα, το θέμα του *τέλειου* (συνοπτικού) *ποιού ενεργείας* με το οποίο σχηματίζονται οι ενεργητικοί τύποι του Συνοπτικού παρελθοντικού, του Συνοπτικού Μέλλοντα, του Παρακειμένου, του Υπερσυντελικού και του Συντελεσμένου Μέλλοντα και το θέμα του *τέλειου ποιού ενεργείας* με το οποίο σχηματίζονται οι αντίστοιχοι τύποι της μεσοπαθητικής φωνής.

(28)	θέμα 1	θέμα 2	θέμα 3
	ρυθμίζ-	ρυθμίσ-	ρυθμίστ-

Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 123)

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

Οι συγγραφείς δηλώνουν ότι η μορφολογική δομή του ρήματος ανάλογα με το θέμα βοηθά στη διαφοροποίηση της όψης ('ποιού ενεργείας' για αυτούς), όπου μαζί με τα επιθήματα (καταλήξεις) συμβάλλουν στην εξαγωγή περισσότερων πληροφοριών για το ρήμα, όπως η χρονική βαθμίδα, το πρόσωπο, ο αριθμός και η φωνή.

Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 125) προχωρούν σε μία περαιτέρω κατηγοριοποίηση των θεμάτων, πιο κοντά στην παραδοσιακή προσέγγιση του Τριανταφυλλίδη, δηλαδή σε μη συνοπτικό και συνοπτικό θέμα βάσει του ληκτικού θεματικού συμφώνου. Οι συγγραφείς χαρακτηρίζουν άξιο μελέτης, υπό το πρίσμα της γλωσσολογίας, το ενεργητικό συνοπτικό θέμα, δηλαδή το θέμα 2. Η διάκριση αυτή βασίζεται στο εάν τα ρήματα εμφανίζουν /-s/ μέσα στο θέμα τους ή όχι. Εάν εμφανίζεται, ονομάζονται *ένσιγμα* (/s/), εάν όχι, ονομάζονται *άσιγμα* (/Ø/). Μάλιστα τα σιγμόληκτα τα διαχωρίζουν περαιτέρω σε:

- α) σιγμόληκτα με /-s/ (λύσ-, αγάπησ-)
- β) σιγμόληκτα με /-ks/ (ανοιξ-, πλεξ-)
- γ) σιγμόληκτα με /-ps/ (γραψ-, σκαψ-)

Είναι προφανές βέβαια ότι αυτή η υποδιαίρεση είναι κυρίως ορθογραφικού-γραφηματικού χαρακτήρα για εκπαιδευτικούς σκοπούς παρά γλωσσολογικού (μορφοφωνολογικού) χαρακτήρα.

Οι Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 133) ακολουθούν διαφορετική προσέγγιση όσον αφορά τα ρηματικά θέματα και το σχηματισμό των χρόνων. Η κατεύθυνσή τους είναι πιο συνεπής γλωσσολογικά και βασισμένη στην όψη, χωρίς να γίνεται λόγος για «ενεστωτικό» ή «αοριστικό» θέμα. Βάσει των χρονικών βαθμίδων (παρελθόν-παρόν-μέλλον) προκύπτουν θέματα σε αντιστοιχία με την όψη: *εξακολουθητικό* (μη συνοπτικό), *συνοπτικό* και *συντελεσμένο*. Συνεπακόλουθα, τα ρηματικά θέματα κατατάσσονται αναλόγως, από τα οποία προκύπτουν τελικά και οι ρηματικοί χρόνοι:

ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ \ ΧΡΟΝΙΚΗ ΒΑΘΜΙΔΑ	Παρελθόν	Παρόν	Μέλλον
Εξακολουθητικό – Επαναληψιμότεμο	έ-γραφα παρατατικός	γράφω ενεστώτας	θα γράφω εξακολουθητικός μέλλοντας
Συνοπτικό – Στιγμαίο	έ-γραψα αόριστος	γράφω ;	θα γράψω συνοπτικός μέλλοντας
Συντελεσμένο	είχα γράψει υπερσυντέλικος	έχω γράψει παρακείμενος	θα έχω γράψει συντελεσμένος μέλλοντας

Πίνακας 3: Κατάταξη ρηματικών θεμάτων βάσει της όψης (Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 133))

Επίσης, οι Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009:153-54) θίγουν ένα ακόμη ζήτημα σχετικά με την αλλαγή της όψης από μη συνοπτικό σε συνοπτικό για τα ρήματα *βάλλω* και *άγω*. Όταν η όψη είναι μη συνοπτική υποστηρίζουν ότι χρησιμοποιούνται αντίστοιχα τα θέματα :

(29) βάλλ-ω και άγ-ω

ενώ όταν η όψη είναι συνοπτική το θέμα:

(30) βάλ-ω και αγάγ-ω.

Στη *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας* των Holton κ.ά. (2012: 112) ακολουθείται μια παραπλήσια διάκριση των θεμάτων βάσει των χαρακτηριστικών της όψης: συνοπτικό και μη συνοπτικό θέμα. Το μη συνοπτικό θέμα αποτελεί τη βάση δημιουργίας μη συνοπτικών τύπων, ενώ το συνοπτικό θέμα δημιουργεί συνοπτικούς. Για τους Holton κ.ά. (2012: 113) η όψη ('ποιών ενεργείας' για αυτούς) είναι σημασιολογική έννοια και δηλώνει τον τρόπο με τον οποίο μια πράξη γίνεται αντιληπτή από τον ομιλητή κατά τη στιγμή της εκφώνησής της από τον ίδιο. Το μη συνοπτικό χρησιμοποιείται όταν η πράξη είναι σε εξέλιξη ή επαναλαμβάνεται, ενώ το συνοπτικό όταν η πράξη παρουσιάζεται συνολικά ή με ουδέτερο τρόπο. Ειδικότερα τα θέματα είναι τα εξής:

- το μη συνοπτικό θέμα (π.χ. *γραφ-*) από το οποίο σχηματίζονται μη συνοπτικοί ρηματικοί χρόνοι π.χ. μη συνοπτικός μη παρελθοντικός, μη συνοπτικός παρελθοντικός, μη συνοπτική προστακτική
- το συνοπτικό θέμα (π.χ. *γραφ-*) από το οποίο σχηματίζονται συνοπτικοί ρηματικοί χρόνοι π.χ. απλός παρελθοντικός (αόριστος), συνοπτικός μέλλοντας, μη συνοπτική προστακτική.

Μάλιστα, οι Holton κ.ά. (2012: 151) διακρίνουν ορισμένα θέματα από τα οποία σχηματίζονται οι συνοπτικοί τύποι (ενεργητικοί και παθητικοί) της πρώτης κλιτικής τάξης:

α) θέματα που λήγουν σε φωνήεν (*σειώ, ελκύω, συνδέω*)

β) θέματα που λήγουν σε χειλικό σύμφωνο (*αλείφω, ανάβω, στρίβω*)

γ) θέματα που λήγουν σε υπερωικό σύμφωνο (*ανοίγω, αντέχω, μπλέκω*)

δ) θέματα που λήγουν σε οδοντικό σύμφωνο (όχι -ττ-) (*αλέθω, πείθω, πλάθω*)

ε) θέματα που λήγουν σε -ττ- ή -σσ- (*αναπτύσσω, ανταλλάσσω, συντάσσω*)

στ) θέματα που λήγουν σε -ζ- (*ακμάζω, διαβάζω, χωρίζω*)

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

ζ) θέματα που λήγουν σε -ν- (πιάνω, φτάνω, κλείνω)

η) θέματα που λήγουν σε -αρ- ή -ιρ- (ποντάρω, γαρνίρω, σοκάρω)

Τα ρήματα της δεύτερης κλιτικής τάξης (και των δύο ομάδων) σχηματίζονται στην πλειονότητά τους με ενεργητικό συνοπτικό σε -ησ- και παθητικό σε -ηθ-: γέννησα/γεννήθηκα. Ορίζουν βέβαια ότι υπάρχουν και εξαιρέσεις:

Ενεργητικός Τύπος	Παθητικός Τύπος
-ασ- (κρέμ-ασ-α)	-αστ- (κρεμ-άστ-ηκα)
-εσ- (αποτέλ-εσ-α)	-εστ- (αποτελ-έστ-ηκα)
-εσ- (επαίν-εσ-α)	-εθ- (επαιν-έθ-ηκα)
-αξ- (κοίτ-αξ-α)	-αχτ- (κοιτ-άχτ-ηκα)
-ηξ- (τράβ-ηξ-α)	-ηχτ- (τραβ-ήχτ-ηκα)
-ασ- (ξέχ-ασ-α)	-αστ- (ξεχ-άστ-ηκα)

Πίνακας 4: Εξαιρέσεις ρημάτων παθητικού συνοπτικού παρελθοντικού

2.2.4 Αλλομορφία επιθημάτων και ζητήματα κλίσης

Παρακάτω παρατίθενται και συζητούνται συγκριτικά κάποιες παρατηρήσεις των γραμματικών της νέας ελληνικής για επιμέρους ζητήματα του ρηματικού συστήματος της νέας ελληνικής.

2.2.4.1 Ενεργητική Φωνή

Α) Αρχικά, στο γ' πληθυντικό πρόσωπο και στους ενεργητικούς και στους παθητικούς τύπους παρατηρείται η εμφάνιση ενός /e/ ως ληκτικού φωνήεντος. Ο Τριανταφυλλίδης (1976: 174) το αναφέρει με την αιτιολογία ότι η εμφάνισή του είναι προαιρετική. Σε παρόμοιο πλαίσιο κινούνται και οι υπόλοιποι συγγραφείς. Οι Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 144), Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009: 82), Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 134) και οι Holton κ.ά. (2012: 123) υποστηρίζουν ότι οι τύποι χωρίς το -ε συναντώνται στον επίσημο λόγο, ενώ με το -ε στον ανεπίσημο και προφορικό. Η Ράλλη (2005: 134) υποστηρίζει ότι οι τύποι αυτοί βρίσκονται σε *ελεύθερη παραλλαγή*¹⁹: δένουν/δένουνε κτλ.

¹⁹ Πρόκειται για δύο αλλομορφα του ίδιου ρηματικού τύπου που εναλλάσσονται ελεύθερα στο ίδιο μορφολογικό περιβάλλον και συνήθως ερμηνεύονται βάσει της διαλεκτικής καταγωγής του ομιλητή. Οι αλλαγές αυτές δηλώνονται με το σύμβολο «/».

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

Οι τύποι αυτοί (*δένουνε* (με το /e/ ως ληκτικό φωνήεν)) είναι άγνωστοι σε ορισμένες περιοχές, π.χ. στη Λέσβο, ενώ στην Πελοπόννησο χρησιμοποιούνται ευρέως. Μάλιστα, τονίζει ότι η παρουσία του /e/ στον τύπο *δένουνε* εξηγείται φωνολογικά, ώστε σε μορφολογικό περιβάλλον να ικανοποιήσει τη συλλαβική δομή [Σ(ύμφωνο) Φ(ωνήεν)], αφού δε φέρει λειτουργική ή σημασιολογική πληροφορία και μορφολογικά καθορίζεται αναλογικά προς το ληκτικό /e/ του α' και β' προσώπου του πληθυντικού αριθμού (*δένουμε*, *δένετε*). Αντίστοιχα και το φωνολογικό στοιχείο /a/ του πρώτου προσώπου του μη συνοπτικού παρελθοντικού (π.χ. *δενόμουνα*), του οποίου η εμφάνιση είναι διαφορετική ανάλογα με τη διαλεκτική ποικιλία.

Β) Στο α' πληθυντικό πρόσωπο της πρώτης κλιτικής τάξης το αλλόμορφο *-ομε* κατά τους Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009: 82), Holton κ.ά. (2013:123) και Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999: 134) είναι στοιχείο επίσημου ύφους, ενώ το το επίθημα *-ομε* στοιχείο προφορικότητας ή διαλέκτου καθώς συναντάται σε διαλεκτικές ποικιλίες, όντας σε σχέση *ελεύθερης εναλλαγής*.

Γ) Αναφορικά με την πρώτη ομάδα της δεύτερης κλιτικής τάξης οι Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 149) καταγράφουν διπλούς τύπους στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό για ορισμένα πρόσωπα και ειδικότερα στο α' και γ' ενικό αλλά και στο α' και γ' πληθυντικό, που αν και δεν δηλώνεται από τους συγγραφείς θα μπορούσαμε να επισημάνουμε ότι ορισμένοι από τους τύπους αυτούς χρησιμοποιούνται στον γραπτό και επίσημο λόγο:

- (31) *αγαπώ*
αγαπά
αγαπούμε
αγαπούν.

Στον καθημερινό προφορικό λόγο (μορφωμένων και μη μορφωμένων ομιλητών) υπερέχει η κλίση σε *-άω*, καθώς και σε μεγάλο μέρος σύγχρονων λογοτεχνικών έργων, ενώ στα άλλα είδη γραπτού λόγου εμφανίζεται συχνά υπεροχή της κλίσης σε *-ώ* κατά τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999: 135). Μάλιστα οι Holton κ.ά. (2012: 132) υποστηρίζουν ότι η εναλλαγή είναι θέμα προτίμησης των ομιλητών είτε οφείλεται σε τοπικές ή διαλεκτικές διαφοροποιήσεις. Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 135) τονίζουν ότι οι τύποι σε *-άω* χρησιμοποιούνται λόγω της τάσης να διαφοροποιηθούν δομικά στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό από τα ρήματα της πρώτης κλιτικής τάξης. Οι μορφολογικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί στα ρηματικά θέματα διαχρονικά τείνουν να δημιουργήσουν στους ομιλητές την

εντύπωση ότι τα θέματα της πρώτης κλιτικής τάξης λήγουν σε σύμφωνο, ενώ της δεύτερης κλιτικής τάξης σε φωνήεν.

Δ) Στα ρήματα της πρώτης ομάδας δεν παρουσιάζεται από τον Τριανταφυλλίδη (1976), ούτε από τους Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) ο μη συνοπτικός παρελθοντικός *αγάπαγα* στην ενεργητική φωνή, που όμως συνηθίζεται στην νέα ελληνική. Σχετικά με αυτό τον μη συνοπτικό παρελθοντικό, η Ράλλη (2005: 136) και οι Holton κ.ά. (2012: 132) υπογραμμίζουν ότι συναντάται κυρίως σε ομιλητές από τη Νότια Ελλάδα και οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009: 87) υποστηρίζουν ότι είναι πιο αποδεκτός σε ανεπίσημο ύφος και προφορικό επίπεδο ομιλίας, ταυτιζόμενοι με αυτή των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999: 136). Μάλιστα, παρατηρούν ότι οι διαφορές που προκύπτουν στον τρόπο κλίσης είναι καθαρά υφολογικές, χωρίς να εξετάζουν την πιθανότητα ένταξης των τύπων αυτών σε διαλεκτικά στοιχεία. Κατά τη Ράλλη, στον μη συνοπτικό παρελθοντικό και τον συνοπτικό παρελθοντικό μετά το θέμα υπάρχει ένας δείκτης όψης. Στον συνοπτικό παρελθοντικό το *-σ-* (*αγάπη-σ-α*) και στον μη συνοπτικό παρελθοντικό το *-γ-* ή το *-ουσ-* (*αγαπ-ούσα/ αγάπα-γ-α*). Στα κλιτικά παραδείγματα *αγαπ-ούσα/ αγάπα-γ-α* βρίσκονται σε ελεύθερη εναλλαγή και είναι αποδεκτοί ως ρηματικοί τύποι της νέας ελληνικής. Κατά τη Ralli (1998), το *-γ-* ήταν αρχικά ένα επενθετικό στοιχείο το οποίο έχει επαναναλυθεί σε δείκτη όψης. Όμως, σε διαλεκτικό επίπεδο (Ράλλη 2005), το *-γ-* μπορεί να μην υπάρχει και μεταξύ των ρημάτων με αλλόμορφο *Χα*. Η Ράλλη (2005: 136) και ο Κοντοσσόπουλος (2008: 75) επισημαίνουν ότι οι ομιλητές από τη Βόρειο Ελλάδα χρησιμοποιούν κατά κύριο λόγο τους τύπους που λήγουν σε *-ούσα*, ενώ οι ομιλητές στην Κεντρική και Νότια Ελλάδα κυρίως τους τύπους με ρηματικό αλλόμορφο σε *-αγα*. Έτσι, στη λεσβιακή διάλεκτο, αλλά και στο μικρασιατικό ιδίωμα των Κυδωνιών και Μοσχονησίων ο μη συνοπτικός παρελθοντικός της ενεργητικής φωνής εμφανίζει τύπους σε *-ουσ-* (π.χ. *αγαπούσαμε* < *αγαπούσαμε*). Από την άλλη πλευρά, οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999) υποστηρίζουν ότι έχουν επικρατήσει στη γλώσσα, λόγω του ότι ταυτίζονται τονικά με τους παρελθοντικούς τύπους που τονίζονται στη τρίτη συλλαβή.

Ο Horrocks (2006: 454) υποστηρίζει ότι ήδη από τη βυζαντινή περίοδο τα συνηρημένα ρήματα σε *-άω* είχαν αρχίσει να προσθέτουν κατάληξεις στον γ' ενικό πρόσωπο με την προσθήκη ενός [-a-] πριν την κατάληξη και έτσι έγινε *πετάει*. Αυτό, στη συνέχεια, επεκτάθηκε και στο α' ενικό πρόσωπο και κατ' επέκταση και στα αντίστοιχα πρόσωπα του πληθυντικού. Αυτό είχε ως επακόλουθο την ανάπτυξη ενός [j] ανάμεσα στο [-a-] και στη νέα κατάληξη, δίνοντας την κατάληξη [-'a(j)i] και τότε,

το αντίστοιχο υπερωικό ημίφωνο [-γ-] εισαγόταν μεταξύ του [-a-] και της κατάληξης του ά ενικού προσώπου δίνοντας την κατάληξη [-'αγο]. Αυτό είχα σαν αποτέλεσμα το επενθετικό [-γ-/-j-] να θεωρηθεί μέρος του θέματος και να επεκταθεί η χρήση του και στον μη συνοπτικό παρελθοντικό δίνοντας την κατάληξη -αγα.

2.2.4.2. Παθητική Φωνή

A) Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο παθητικός μη συνοπτικός παρελθοντικός. Σε αντίθεση με τον Τριανταφυλλίδη (1976: 159), ο μη συνοπτικός παρελθοντικός της πρώτης κλιτικής τάξης, από τούς Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 145) παρουσιάζεται με ιδιαίτερη μορφολογική ποικιλία. Παραθέτουν περισσότερους γραμματικοποιημένους τύπους, οι οποίοι και αυτοί φαίνεται να παραπέμπουν σε προφορικό ύφος. Στον ενικό αριθμό οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 137) επισημαίνουν ότι τα αλλόμορφα επιθήματα που λήγουν σε φωνήεν (-όμουνα, -όσουνα, -ότανε) χρησιμοποιούνται στον προφορικό λόγο σε αντίθεση με όσα λήγουν σε σύμφωνο (-όμουν, -όσουν, -όταν) που είναι επίσημο ύφος, εξυπηρετώντας βέβαια συγχρόνως και την τάση των παρελθοντικών τύπων να τονίζονται στην προπαραλήγουσα. Εκτός από το τελικό -α και -ε του ενικού, που έχει ήδη σχολιαστεί υπάρχουν οι δεύτεροι τύποι σε -όμασταν, -όσασταν του πρώτου και δεύτερου πληθυντικού αντίστοιχα, και οι τύποι σε -όντανε και -όντουσαν του τρίτου πληθυντικού, παράλληλα με τον επιβεβλημένο από τη Γραμματική τύπο σε -ονταν. Οι τύποι σε -όμασταν, -όσασταν διαφοροποιούν σε λειτουργικό επίπεδο τον μη συνοπτικό παρελθοντικό από το μη συνοπτικό μη παρελθοντικό καθώς συναντώνται στον προφορικό λόγο και σε ορισμένα λογοτεχνικά κείμενα, ενώ αποφεύγονται σε λόγια ρήματα και σε επίσημο ύφος λόγου.

B) Για την παρουσίαση της παθητικής φωνής της δεύτερης τάξης της δεύτερης κλιτικής τάξης ο Τριανταφυλλίδης (1976: 170) φέρει ένα αμφιλεγόμενο κλιτικό παράδειγμα (το ρήμα *θυμάμαι*), καθώς το ρήμα αυτό, αλλά και τα υπόλοιπα που κλίνονται βάσει αυτού (*κοιμάμαι, φοβάμαι, λυπάμαι*), εμφανίζουν κατά την κλίση τους μία αλλομορφική κατανομή που θυμίζει την πρώτη τάξη. Για παράδειγμα στο ρήμα *θυμούμαι*, ήδη από το πρώτο πρόσωπο εμφανίζεται και ο τύπος *θυμάμαι* που είναι και ο πιο συνηθισμένος, όπως και στα υπόλοιπα πρόσωπα²⁰:

²⁰ Οι υπογραμμισμένοι τύποι είναι αυτοί που φέρουν αλλομορφική κατανομή με καταλήξεις της πρώτης τάξης.

(32)

θυμούμαι/θυμάμαι

θυμάσαι

θυμάται

θυμούμαστε

θυμάστε

θυμούνται

Εάν πάρουμε ως παράδειγμα ένα άλλο ρήμα της δεύτερης τάξης θα δούμε ότι οι καταλήξεις είναι διαφορετικές. Για παράδειγμα, το ρήμα *θεωρούμαι*:

(33)

θεωρούμαι

θεωρείσαι

θεωρείται

θεωρούμαστε

θεωρείτε

θεωρούνται.

Στα ρήματα αυτά βλέπουμε να υπάρχουν άλλες καταλήξεις, που δε μοιάζουν με αυτές της πρώτης ομάδας. Απόρροια των παραπάνω είναι ότι ίδιες παρατηρήσεις θα πρέπει να γίνουν και για τα ρήματα που σύμφωνα με τον Τριανταφυλλίδη (1976: 171) κλείνονται όμοια με το *θυμούμαι*. Τα ρήματα αυτά αποτελούν μία ιδιαίτερη κατηγορία που σε διαχρονική ανάλυση φαίνεται να ακολουθούν διαφορετική εξέλιξη όσον αφορά το σχηματισμό του και τη μετάπλαση που υπέστησαν από την αρχαία ελληνική μέχρι τη νέα ελληνική. Καταρχάς, πρέπει να προσθέσουμε ότι εν συγκρίσει με τον Τριανταφυλλίδη το κλιτικό παράδειγμα των Φιλίππακη-Warburton κ.α. (2009: 152) έχει διαφορετικές καταλήξεις, καθώς το κλιτικό παράδειγμα του Τριανταφυλλίδη (*θεωρούμουν*) ήταν αμφιλεγόμενο μιας και το *θυμάμαι* ακολουθεί ιδιαίτερο κλιτικό πρότυπο.

Με αφορμή τα παραπάνω, αξίζει και κάποιος σχολιασμός για την παρατήρηση των Φιλίππακη-Warburton κ.α. (2009: 153) καθώς και των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2012: 92) για τα ρήματα *θυμάμαι*, *κοιμάμαι*, *λυπάμαι*, *φοβάμαι*, τα οποία επιχειρούν να εντάξουν στη δεύτερη ομάδα της δεύτερης κλιτικής τάξης με διαφορές στον τρόπο κλίσης του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού και του μη συνοπτικού παρελθοντικού της οριστικής και της «υποτακτικής»:

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

(34) *κοιμάμαι - κοιμάσαι - κοιμάται - κοιμόμαστε - κοιμάστε - κοιμούνται
κοιμόμουν - κοιμόσουν - κοιμόταν - κοιμόμασταν - κοιμόσασταν -
κοιμόνταν.*

Όπως προαναφέραμε, τα ρήματα αυτά αποτελούν μία ιδιαίτερη κατηγορία που σε διαχρονικό επίπεδο ακολούθησαν διαφορετική εξέλιξη όσον αφορά το σχηματισμό τους από την αρχαία ελληνική μέχρι τη νέα ελληνική. Η Κατσούδα (2014: 336-39) αναφέρει για το μεταπλασμό που υπέστησαν τα ρήματα αυτά από την αρχαία ελληνική μέχρι σήμερα σε διαχρονική συνέχεια που όμως δεν έφτασαν στο μεταπλασμό άλλων ρημάτων. Κάποια ρήματα προσαρμόστηκαν στο κυρίαρχο κλιτικό παράδειγμα *-ιέμαι* της νέας ελληνικής (π.χ. *αρνιέσαι, απολογιέσαι, παραπονιέται, κυνηγιέται*) είτε υπό την λόγω επίδραση διατηρήθηκαν σε *-ούμαι/ -είσαι/ -είται* κτλ. (π.χ. *αρνούμαι, απολογούμαι, παραπονούμαι*), τα ρήματα *θυμάμαι, κοιμάμαι, λυπάμαι, φοβάμαι* δεν προσαρμόστηκαν σε κανένα από τα παραπάνω δύο παραδείγματα αλλά κράτησαν έναν δικό τους τρόπο κλίσης.

Για την Κατσούδα (2009: 345) τα ρήματα αυτά πρέπει να θεωρηθούν ως υποκατηγορία της πρώτης ομάδας της δεύτερης κλιτικής τάξης (ρήματα σε *-άω*). Τα τέσσερα ρήματα, στη διαχρονική τους μελέτη παρατηρείται ότι εμφανίζουν μία ομοιότητα με τα ρήματα της πρώτης ομάδας της δεύτερης κλιτικής τάξης λόγω της δυναμικής παρουσίας του {a}, που δημιούργησε τη β1 κλιτική τάξη και που είναι εμφανής στο συγκεκριμένο υποσύστημα, καθώς το <a> επικρατεί σε τέσσερα πρόσωπα κλιτικού παραδείγματος του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού.

<i>αγαπά-ω/ αγαπ-ώ</i>	<i>θυμά-μαι/ θυμ-ούμαι</i>
<i>αγαπά-ς</i>	<i>θυμά-σαι</i>
<i>αγαπά-(ει)</i>	<i>θυμά-ται</i>
<i>αγαπά-με/ αγαπ-ούμε</i>	<i>θυμ-όμαστε</i>
<i>αγαπά-τε</i>	<i>θυμά-στε/ θυμ-όσαστε</i>
<i>αγαπά-νε/ αγαπ-ούν(ε)</i>	<i>θυμ-ούνται</i>

Πίνακας 5: Σύγκριση Τάξης 1 Κλιτικής τάξης Β' με τα ρήματα *-άμαι*

Σε σχέση με την ανάλυση μας για τα ρήματα αυτά αξίζει να προσθέσουμε και την παρατήρηση των Holton κ.ά. (2012 : 146) ότι προτίμησαν να μην εντάξουν τα λεγόμενα «αποθετικά» ρήματα *λυπάμαι, φοβάμαι, κοιμάμαι, θυμάμαι* στη δεύτερη ομάδα της δεύτερης κλιτικής τάξης, όπως είδαμε να συμβαίνει στις προηγούμενες αναλύσεις. Οι συγγραφείς τονίζουν ότι εντάσσονται μεν στη δεύτερη κλιτική τάξη,

καθώς οι μη συνοπτικοί τύποι τονίζονται στα κλιτικά επιθήματα, αλλά στα κλιτικά αυτά επιθήματα παρουσιάζουν διαφορές από τα υπόλοιπα ρήματα. Όμως, οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης αποφεύγουν να εντάξουν σε κάποια κλιτική ομάδα τα ρήματα αυτά, αναφέροντας μόνο ότι διαφέρουν κλιτικά από τα υπόλοιπα ρήματα.

Γ) Ο Τριανταφυλλίδης (1976: 170-174) βάσει της κλίσης που ακολουθείται στα ρήματα της δεύτερης κλιτικής τάξης σημειώνει ότι πολλά ρήματα της δεύτερης κλιτικής τάξης κλίνονται στην ενεργητική φωνή και κατά την πρώτη και κατά τη δεύτερη ομάδα:

(35)

*μιλείς και μιλάς, πατεί και πατά, τραγουδείτε και τραγουδάτε,
ειδικά μάλιστα η προστακτική που λήγει σε -α και όχι σε -ει:*

(36)

τηλεφώνα, οδήγα, μίλα, βοήθα.

Κατά τους Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 153), τέτοια ρήματα είναι τα εξής: *ακολουθώ, κυκλοφορώ, προχωρώ, συζητώ, συμπαθώ, τηλεφωνώ, χωρώ* κ.ά. Οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009: 83) τονίζουν ότι ορισμένα ρήματα της δεύτερης κλιτικής τάξης σχηματίζουν την παθητική φωνή με τύπους και των δύο τάξεων, π.χ.:

(37) *βοηθώ / -άω βοηθούμαι και βοηθιέμαι,*

αδικώ, αδικούμαι και αδικιέμαι.

Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009: 83)

Στην ίδια κατεύθυνση και οι Holton κ.ά. (2012) θεωρούν ότι τα ρήματα που ανήκουν και στις δύο ομάδες είναι τα παρακάτω: *ακολουθώ, κατηγορώ, καταφρονώ, κινώ, κοινωνώ, κρατώ, κυκλοφορώ, λαλώ, λιποθυμώ, μαρτυρώ, οικονομώ, παρηγορώ, προχωρώ, συζητώ, συμπαθώ, τηλεφωνώ, τυραννώ, φιλώ, φυλλομετρώνω, χωρώ*. Από την άλλη, η Ράλλη (2005: 137) θεωρεί ότι τα ρήματα αυτά έχουν εισέλθει από τους ομιλητές σε ένα μεταβατικό στάδιο αναδιάρθρωσης της κλίσης κατά το πρότυπο της ΚΤ2α κλίσης. Στους μη μορφωμένους αλλά και στους καθαρά διαλεκτόφωνους ομιλητές της νέας ελληνικής παρατηρείται το φαινόμενο χρήσης τύπων που ενώ ανήκουν στην ΚΤ2β προσθέτουν καταλήξεις των ρημάτων της ΚΤ2α, π.χ. «*φιλοσοφάς*», «*διαιράς*» κτλ. Την παραπάνω θέση θα μπορούσαμε να την εντάξουμε στο φαινόμενο της ετερόκλισης που διέπει την ελληνική γλώσσα. Η Ράλλη (2015: 71) αναφερόμενη στην άποψη του Stump (2006: 279) ότι όταν ένα λέξημα κλίνεται

σύμφωνα με περισσότερες από μία κλιτικές τάξεις, τότε εντάσσεται στο φαινόμενο της ετερόκλισης (κάποιοι δηλαδή τύποι να ανήκουν στην χ κλιτική τάξη και κάποιοι στην ψ), διατείνεται ότι για τον Stump η ετερόκλιση δεν θα έπρεπε να είναι αυθαίρετη και λεξικά εντοπιζόμενη, αλλά να έχει δομή και συστηματικότητα. Παρομοίως, ο Maiden (2009: 81-84) αναφέρει ότι η ετερόκλιση έχει σχέση με τις μορφολογικές ιδιότητες μιας γλώσσας, συγκεκριμένα με τα κύρια οργανωτικά χαρακτηριστικά των παραδειγμάτων της, π.χ. τη θεματική τους αλλομορφία. Για τα ελληνικά, επιπλέον, αναφέρει ότι η ετερόκλιση δεν είναι σπάνια. Προκαλείται μορφολογικά και πράγματι σχετίζεται με τη θεματική αλλομορφία.

Δ) Οι Τριανταφυλλίδης (1976) και οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2012) τονίζουν ότι ορισμένα ρήματα σε *-ούμαι* σχηματίζουν τύπους μη συνοπτικού μη παρελθοντικού και μη συνοπτικού παρελθοντικού κατά το πρότυπο της αρχαϊκής κλίσης²¹:

(38)

Οριστ. Ένεστ.: στερούμαι, στερείσαι, στερείται κτλ.

Οριστ. Παρατ.: στερούμουν, στερούσουν, στερούνταν κτλ.

Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 138-41) υποστηρίζουν ότι τα ρήματα αυτά όπως και άλλα πολλά διατηρούν τη λόγια κλίση τους:

α) τα ρήματα *ίσταμαι, τίθεμαι, ίπταμαι, δύναμαι, κείμαι, αφιέμαι* και τα σύνθετά τους

β) τα ρήματα *πληρώ/πληρούμαι* και *απαξιό, υποχρεούμαι, δικαιούμαι* κ.ά.

γ) τα ρήματα *εγγύωμαι*²², *εξαρτώμαι, συναρτώμαι, αιτιώμαι, αμιλλώμαι, αφορμόμαι, εξαπατώμαι, διαιτώμαι* κ.ά.

Παράδειγμα: *εγγύωμαι, εγγύασαι, εγγύαται, εγγύωμεθα / εγγύομαστε, εγγύασθε / -άστε, εγγυώνται.*

2.2.4.3. Άλλα ζητήματα

Α) Ο Τριανταφυλλίδης προσθέτει ότι ορισμένα φωνηεντόληκτα ρήματα όπως *καίω, λέω, πάω, ακούω* κτλ. συναιρούν στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό της

²¹ Όμοια κατά τον Τριανταφυλλίδη (1976: 172) κλίνονται και άλλα αποθετικά ρήματα: *επικαλούμαι, μιμούμαι*.

²² Ο Τριανταφυλλίδης χαρακτηρίζει την κλίση αυτή ως 'αρχαϊκή'.

ενεργητικής της οριστικής και της προστακτικής, το θεματικό φωνήεν με το φωνήεν της κατάληξης και γι' αυτό ονομάζονται *συνηρημένα*²³:

(39)

Οριστική μη συνοπτικού μη παρελθοντικού: ακούω, ακούς, ακούει, κτλ.

καίω, καις, καίει, κτλ.

Για τα ρήματα αυτά, οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 133) αναφέρουν ότι φαίνεται να ακολουθούν την κλίση των ρημάτων της πρώτης ομάδας της δεύτερης κλιτικής τάξης, χωρίς να ανήκουν σε αυτήν, όμως. Το κοινό στοιχείο είναι ότι οι ομιλητές συγχέουν τα ρήματα αυτά επειδή το θέμα τους λήγει σε φωνήεν, όπως και τα ρήματα της πρώτης ομάδας της δεύτερης κλιτικής τάξης, αναπτύσσοντας και τον μη συνοπτικό παρελθοντικό σε -γα, κατά το πρότυπο της πρώτης ομάδας της δεύτερης κλιτικής τάξης:

(40)

άκου-γα, έφται-γα, έκλαι-γα κτλ.

B) Στα υγράληκτα ρήματα με θεματικό στοιχείο -λλ- ο Τριανταφυλλίδης αναφέρει ότι αλλάζουν το θέμα τους, χωρίς όμως να είναι αναλυτικός και επεξηγηματικός ως προς το πότε συμβαίνει αυτό:

(41)

σφάλλ-ω → έσφαλ-α

Τριανταφυλλίδης (1976: 179)

Βάσει των παρατηρήσεών του για το μη συνοπτικό και συνοπτικό θέμα που αποτελούν τη βάση για τη δημιουργία των υπολοίπων χρόνων συμπεραίνεται ότι το θεματικό αλλόμορφο -λλ- εμφανίζεται στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό, το μη συνοπτικό παρελθοντικό καθώς και στον εξακολουθητικό μέλλοντα που σχηματίζονται από το μη συνοπτικό θέμα ενώ με ένα -λ-γράφονται οι υπόλοιποι χρόνοι που προκύπτουν από το συνοπτικό θέμα.

Οι Μαγουλά & Κατσούδα (2011: 280) επισημαίνουν ότι συχνά υπάρχει μία σύγχυση στους ομιλητές σχετικά με τη ορθή γραφή ρημάτων με τύπους με -λλ-και -λ- στο μη συνοπτικό και συνοπτικό θέμα αντίστοιχα. Αυτή η σύγχυση οφείλεται στη ομοηχία των τύπων αυτών και έτσι η αναντιστοιχία μεταξύ προφοράς και γραφής είναι μια αιτία των συχνών ορθογραφικών παραδρομών των ρημάτων σε -λλω. Οι Μαγουλά & Κατσούδα εξετάζουν επίσης και τα (-)αγγέλλω, (-)στέλλω, ανατέλλω,

²³ Η ονομασία αυτή υιοθετείται και από τους Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009), Holton κ.ά. (2013), ενώ οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης τα ονομάζουν *οιωνεί συγκοπτόμενα*.

εξοκέλλω στα οποία όμως η αλλαγή του θέματος πέραν του αριθμού των <λ>, συνοδεύεται και από αλλαγή του φωνήεντος της ρίζας.

Γ) Σχετικά με περιφραστικούς τύπους του παρακειμένου (αλλά και των υπερσυντελικού και συντελεσμένου μέλλοντα) οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009: 83) σημειώνουν ότι παρουσιάζεται σπανιότερα ένας τύπος σχηματισμού των χρόνων με τη χρήση του ρήματος *έχω* και τη μετοχή του παθητικού παρακειμένου, π.χ. *έχω λυμένο, -η, -ο* ή *ήμουν λυμένος, -η, -ο*, δηλ. ο λεγόμενος παρακείμενος β'. Θα πρέπει να σημειώσουμε, ότι υπάρχει διευρυμένος διάλογος σχετικά με τη γραμματικοποίησή του ή όχι. Στις παραδοσιακές προσεγγίσεις θεωρείται μέρος του γραμματικού συστήματος (Τζάρτζανος 1944), (Τριανταφυλλίδης 1988). Επίσης, ο Βελούδης (1991) τον θεωρεί γραμματικοποιημένο, καθώς οι περιφράσεις δηλώνουν το αποτέλεσμα που προέρχεται με από μία κατάσταση που προέκυψε ως αποτέλεσμα. Οι περιφράσεις του παρακειμένου β' σχολιάζουν μεταγλωσσικά τον έλεγχο και την απόδοση του συντελεσμένου αποτελέσματος, κάτι που συμβατικά προκύπτει για τα περισσότερα ρήματα. Βασικά, έχουν ανάλογη λειτουργία με αυτές του παρακειμένου Α', άρα, είναι και αυτές παρακείμενος (Βελούδης, 1991). Κατά το Βελούδη, αυτή η ερμηνεία του παρακειμένου Β' βασίζεται σε τέσσερις υποθέσεις. Συγκεκριμένα, ότι: (i) η μεσοπαθητική μετοχή δηλώνει το αποτέλεσμα, (ii) οι περιφράσεις της με τα *έχω* και *είμαι* (: *έχω δεμένο, κτλ., είναι δεμένο, κτλ.*) είναι ρηματικές, (iii) οι ρηματικές αυτές περιφράσεις είναι συγγενικές, και δικαιολογημένα τιτλοφορούνται 'παρακείμενος β'', (iv) έχουμε έλεγχο και απόδοση του αποτελέσματος. Τέλος, οι Ράλλη, Μανωλέσσου & Τσολακίδης (2006: 1-2) κάνουν αναφορά στο ζήτημα της γραμματικοποίησης του παρακειμένου β', εξετάζοντας τη μορφολογική του δομή και λαμβάνοντας δεδομένα σε συγχρονικό και διαχρονικό επίπεδο από διαλεκτικές ποικιλίες.

2.2.4.4.Ρηματική Αύξηση και τονισμός

Αρχικά θα πρέπει να τονίσουμε ότι η αύξηση και ο τονισμός είναι αλληλένδετα, όπως θα φανεί και παρακάτω, και γι' αυτό το λόγο επιλέχθηκε να ενταχθούν στην ίδια ενότητα.

Στον μη συνοπτικό παρελθοντικό και τον συνοπτικό παρελθοντικό της ενεργητικής φωνής των ρημάτων της πρώτης κλιτικής τάξης υπάρχουν τύποι που δέχονται αύξηση με την προσθήκη ενός /e/ μπροστά από το θέμα, όταν βέβαια

τονίζεται. Αυτό συμβαίνει γιατί στους δισύλλαβους τύπους των ρημάτων που δηλώνουν το παρελθόν, ο τόνος μετακινείται στα αριστερά και πέφτει εκτός των ορίων της λέξης, με αποτέλεσμα η αύξηση να αναλαμβάνει το ρόλο του φορέα του τόνου:

(42)

δεν-α > 'δενα > έ-δεν-α > έδενα

Κατά τους Μπαμπινιώτη (1972), Kaisse (1982) και Ralli (1988), η αύξηση έχει χάσει σήμερα την προθηματική της αξία καθώς η παρουσία της δεν είναι υποχρεωτική στην κλίση των παρελθοντικών χρόνων. Αντίθετα κατά τους Drachman & Malikouti-Drachman (2001) η αύξηση έχει μορφολογική αξία και αποτελεί τον κύριο εκφραστή του χρόνου. Η θέση αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι ορισμένες ελληνικές διάλεκτοι, όπως στα ποντικά, στα χιώτικα και στα επτανησιακά η αύξηση δεν είναι φορέας του τόνου. Η αύξηση αυτή διατηρείται και στους τύπους που είναι άτονη:

(43)

Επτανησιακά

Μη συνοπτικός παρελθοντικός

Συνοπτικός Παρελθοντικός

α. έ-λυν-α

έ-λυ-σ-α

β. ε-λύν-αμε

ε-λύ-σ-αμε

γ. ε-λύν-ατε

ε-λύ-σ-ατε

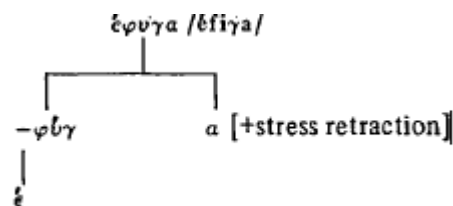
(Ράλλη 2005: 63)

Σύμφωνα με τη Ralli (1988), στη νέα ελληνική το παρελθόν δηλώνεται μέσα από την πραγμάτωσή του στις καταλήξεις των ρηματικών κλιτών τύπων, που εμφανίζονται συστηματικά στους μονολεκτικούς παρωχημένους χρόνους, δηλαδή τον μη συνοπτικό παρελθοντικό και τον αόριστο. Με άλλα λόγια, η αύξηση μαζί με το ληκτικό κλιτικό επίθημα αποτελούν συστατικά του ίδιου μορφήματος, το οποίο όμως διακόπτεται δομικά από την παρεμβολή του θέματος. Η Ράλλη (2005: 64) τονίζει ότι η παρουσία της αύξησης στις διαλέκτους ως μέρους ενός ασυνεχούς μορφήματος μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ένα τμήμα μίας μετάβασης και εξέλιξης από την αρχαιότητα στη σύγχρονη αποχή, αφού στην κλασική εποχή η εμφάνιση της αύξησης ήταν υποχρεωτική στους ρηματικούς τύπους των παρωχημένων χρόνων, ενώ από την άλλη πλευρά οι καταλήξεις στους χρόνους αυτούς δεν είχαν την ίδια συστηματικότητα στην εμφάνισή τους όπως έχουν σήμερα, για να θεωρηθούν ως οι κύριοι εκφραστές του παρελθόντος. Ακόμη βρισκόμαστε σε μεταβατικό στάδιο, κατά

το οποίο η αύξηση χάνει τη μορφολογική της υπόσταση και φέρει μόνο φωνολογικά χαρακτηριστικά ως φορέας του τόνου. Μάλιστα, όπως έχουν υποστηρίξει οι Joseph & Janda (1988: 201) μια καθαρά φωνολογική υπόσταση δε μπορεί να υπάρξει για την αύξηση καθώς σε τύπους λόγιας προέλευσης η παρουσία της καθίσταται υποχρεωτική (επρόκειτο πρβλ *πρόκειτο).

Όσον αφορά τη μετακίνηση του τόνου για τους Ralli (1988), Ράλλη & Τουρατζίδη (1992) και Touratzides & Ralli (1992), προκαλείται από το μόρφωμα²⁴ του χρόνου που φέρει στο λήμμα τη συγκεκριμένη φωνολογική πληροφορία. Οι Touratzides & Ralli (1992) για να επεξηγήσουν την ανάλυσή τους δίνουν ένα παράδειγμα με τους ρηματικούς τύπους *έφυγα* και *πήδησα*. Στον πρώτο τύπο το /ε/ εισέρχεται για να φέρει τον τόνο που βγαίνει έξω από τα όρια της λέξης. Στην περίπτωση αυτή το επίθημα -α είναι αυτό που προκαλεί τη μετακίνηση του τόνο προς τα αριστερά:

(44)

(Touratzides & Ralli (1992: 443))

Στη δεύτερη περίπτωση (*πήδησα*) δεν εμφανίζεται η αύξηση καθώς ο τόνος μετακινείται προς τα αριστερά, στην προπαραλήγουσα, αλλά και πάλι δε φεύγει πέρα από τα όρια της λέξης λόγω του φωνολογικού περιορισμού του νόμου της τρισυλλαβίας, ενώ ακολούθως δε χρειάζεται η αύξηση για να γίνει φορέας του τόνου.

Η Ralli (1988) τυποποιεί την εισαγωγή της αύξησης με έναν κανόνα εξαρτημένο από τη διαδοχή των στοιχείων (string dependent rule) που θυμίζει μορφοφωνολογικό μετασχηματισμό: εισάγει το στοιχείο της αύξησης στην αρχή ενός ρηματικού τύπου που φέρει την πληροφορία [παρελθόν], δεν αλλάζει της σημασία της μορφολογικής δομή αλλά η εφαρμογή εξαρτάται από τον αριθμό των συλλαβών του ρηματικού τύπου.

(45)

$$\emptyset \longrightarrow \varepsilon / \#\# \text{ — } \sigma\sigma\text{P}_{[\text{παρελθόν}]} \quad \text{[+τόνος]} \quad \text{(Ράλλη 2005: 135)}$$

²⁴ Το επίθημα στη συγκεκριμένη περίπτωση προκαλεί μετακίνηση του τόνου που είναι χαρακτηρισμένο ως προς το πρόσωπο και τον αριθμό.

Η Ράλλη (2005: 135) ασπάζεται τη γνώμη που είναι καθολικά αποδεκτή, ότι ο τόνος είναι υπερτεμαχιακό (suprasegmental) φωνολογικό χαρακτηριστικό και τοποθετείται στις λέξεις μετά τη διαδικασία του σχηματισμού τους. Η μελέτη των Nespor & Ralli (1996) ρίχνει περισσότερο φως στην ανάλυση των παραπάνω ρηματικών παραδειγμάτων. Έτσι, κατά τις Nespor & Ralli (1996) η εισαγωγή του τόνου υπόκειται στις αρχές της δόμησης των λέξεων και στις πληροφορίες που φέρουν τα λήμματα του θέματος και των προσφυμάτων, που σε λεξικό επίπεδο παραμένουν απλές ενδείξεις χωρίς τον χαρακτήρα του τόνου της λέξης.

Με βάση τα παραπάνω, σε μία προσπάθεια επαναπροσέγγισης των προηγούμενων ρηματικών παραδειγμάτων των Touratzides & Ralli (1992) θα μπορούσαμε να πούμε τα εξής: στον τύπο *έφυγα* το επίθημα *-α* με την τονική του ιδιότητα είναι αυτό που προκαλεί τη μετακίνηση του τόνου προς τα αριστερά, με αποτέλεσμα να μετατοπίζεται η φωνολογική ένδειξη του θέματος *φυγ-* για τη φιλοξενία του τόνου εκτός των ορίων της λέξης, καθώς καμία άλλη συλλαβή δε μπορεί να φέρει τον τόνο. Η αντιγραμματικότητα του **φυγ* δημιουργεί την ανάγκη εισαγωγής της αύξησης, προκειμένου αυτή να φέρει τον τόνο.

Στα πλαίσια της παραδοσιακής ανάλυσης του Τριανταφυλλίδη υποστηρίζεται ότι στον μη συνοπτικό παρελθοντικό και τον αόριστο, όταν το ρήμα ξεκινά από σύμφωνο, δέχεται ένα *ε-* στην αρχή (11), ενώ μερικά ρήματα παίρνουν αύξηση *η-* (12):

(46) *λύνω, έ-λυνα, έ-λυσα*

(47) *πίνω, έ-πινα, ή-πια*

θέλω, ήθελα

Τριανταφυλλίδης (1976: 154)

Επίσης παρατηρεί τα εξής:

α) Όταν η αύξηση τονίζεται παραμένει και όταν δεν τονίζεται αποβάλλεται το προτονικό φωνήεν:

(48) *έ-λυνα, έ-λυνες - λύναμε, λύνατε*

Τριανταφυλλίδης (1976: 154)

Για αυτό και στις γενικές παρατηρήσεις για το σχηματισμό των ρημάτων σχετικά με την προσθήκη ενός *-ε* μετά το τελικό *-ν* στο τρίτο πληθυντικό πρόσωπο, ο

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

Τριανταφυλλίδης (1976: 174) βάζει σε παρένθεση την αύξηση ε- στα κλιτικά υποδείγματα καθιστώντας την παρουσία της προαιρετική όταν δεν τονίζεται.:

- (49) *έδεναν - (ε)δένανε*
έδεσαν - (ε) δέσανε

Τριανταφυλλίδης (1976: 154)

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να προσθέσουμε ότι στο γ' πληθυντικό πρόσωπο η αποβολή του ε- προκύπτει λόγω της εμφάνισης του επιθήματος -ε, σύμφωνα με τον κανόνα της ενδοπαραδειγματικής (levelling) αναλογίας από α' και β' πληθυντικό πρόσωπο.

β) Όσα ρήματα ξεκινούν με φωνήεν (αποδισόμενο με ένα γράμμα ή με δίψηφο) δε δέχονται αύξηση, διατηρώντας το φωνήεν ή το δίψηφο σε όλους τους χρόνους,

- (50) *ανάβω, άναβα, άναψα*
ευχαριστώ, ευχαριστούσα, ευχαρίστησα

Τριανταφυλλίδης (1976: 154)

με εξαίρεση τα ρήματα:

- (51) *έχω-είχα*
έρχομαι-ήρθα
είμαι-ήμουν

Τριανταφυλλίδης (1976: 154)

γ) Ακόμη, αναφέρει ένα επιπλέον είδος αύξησης, την εσωτερική, που συναντάται σε σύνθετα ρήματα με πρώτο συνθετικό ένα επίρρημα *πολύ, πάρα, καλά, κακά*, κτλ. ή ορισμένα ρήματα λόγιας προέλευσης σύνθετα με πρόθεση:

- (52) *πολυβλέπω-πολυέβλεπα*
εκφράζω-εξέφραζα
εγκρίνω-ενέκρινα
ενδιαφέρω-ενδιέφερα
εμπνέω-ενέπνεα
συμβαίνω-συνέβη

Τριανταφυλλίδης (1976: 154)

Σχετικά με το φαινόμενο της αύξησης, όπως παρουσιάζεται από τον Τριανταφυλλίδη, μπορούμε να ισχυριστούμε πως μάλλον υποτιμάται καθώς δε

γίνεται εκτενής αναφορά, και μάλιστα ειδικά στο φαινόμενο της εσωτερικής χρονικής αύξησης, καθώς ήδη από τα αρχαία ελληνικά γνωρίζουμε ότι υπάρχουν πολλά ρήματα σύνθετα με πρόθεση που δέχονται αύξηση στο εσωτερικό τους και όχι μόνο τα προαναφερθέντα: *εκφράζω, εγκρίνω, ενδιαφέρω, εμπνέω, συμβαίνει*.

Στα ίδια πλαίσια με τον Τριανταφυλλίδη κινούνται και οι σχολικές γραμματικές των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) και των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009). Μια παρατήρηση των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009: 98) για τη δεύτερη κλιτική τάξη μάς βοηθά εδώ να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι συγγραφείς την αύξηση και τη θέση του τόνου. Η παρατήρηση αφορά το γ' πληθυντικό του συνοπτικού παρελθοντικού της οριστικής που παρουσιάζεται ως δεύτερος τύπος σε *-αν(ε)* με μετακίνηση του τόνου, π.χ. *θεωρήθηκαν / θεωρηθήκαν(ε)*. Ο τύπος σε *-αν* χωρίς μετακίνηση του τόνου χρησιμοποιείται κατά τους συγγραφείς συνήθως σε τυπικό ύφος, ενώ οι άλλοι, με παράλληλη μετακίνηση του τόνου, σε λιγότερο τυπικό ή σε πιο οικείο ύφος, π.χ. *έπαιζα, ήξερα*. Και για τους Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) η αύξηση διακρίνεται σε δύο είδη: σε **εξωτερική** και **εσωτερική**. Εξωτερική είναι η αύξηση που τίθεται στην αρχή του ρήματος, ενώ εσωτερική αυτή στο εσωτερικό του ρήματος των σύνθετων ρημάτων, π.χ.

- (53) γράφω → έγγραφα, ξέρω → ήξερα (εξωτερική),
προβλέπω → προέβλεπα, συντάσσει → συνέτασσε (εσωτερική).

Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009)

Επίσης, και για τους Holton κ.ά. (2012) το μόρφημα της αύξησης παραμένει, όταν τονίζεται, και χάνεται συνήθως, όταν δεν τονίζεται. Θεωρούν ότι απορρέει από τη γενικότερη τάση των τύπων των παρελθοντικών χρόνων να τονίζονται στην προπαραλήγουσα. Επομένως, ο ρηματικός τύπος που προκύπτει από το θέμα και την κατάληξη, όταν είναι τρισύλλαβος, δε χρειάζεται αύξηση (π.χ. *δώσαμε*), ενώ όταν είναι δισύλλαβος, τη χρειάζεται (π.χ. *έδωσα*). Υποστηρίζουν ότι η αύξηση *ε-* ως πρόθημα στο θέμα (συλλαβική αύξηση) λειτουργεί ως φορέας τόνου, ακολουθώντας το νόμο της τρισυλλαβίας δηλαδή ο τόνος υποχωρεί στην προπαραλήγουσα ή στην περίπτωση των δισύλλαβων τύπων πέφτει στην πρώτη συλλαβή²⁵ π.χ. *διάβαζες*,

²⁵ Σε ανεπίσημα περιβάλλοντα, οι Holton κ.α. (2013: 124) τονίζουν ότι συναντώνται και τύποι του τρίτου πληθυντικού προσώπου του μη συνοπτικού παρελθοντικού ή του απλού παρελθοντικού χωρίς αύξηση και τον τόνο στην παραλήγουσα: π.χ. *δέναν, πηγαΐναν, δέσαν*.

πληρώσαμε, βιάστηκαν, πήραν, μπήκε. Όμως, σημειώνουν ότι υπάρχουν δύο εξαιρέσεις:

α) στον ενεργητικό μη συνοπτικό παρελθοντικό των ρημάτων της δεύτερης κλιτικής τάξης ο τόνος πέφτει πάντοτε στο συλλαβικό πρόσφυμα -ουσ-, π.χ. μιλούσε, αγαπούσαμε,

β) στον παθητικό μη συνοπτικό παρελθοντικό ο τόνος πέφτει στην πρώτη συλλαβή της κατάληξης, εκτός από το γ' πληθυντικό πρόσωπο των ρημάτων της πρώτης κλιτικής τάξης που πέφτει στην προπαραλήγουσα: *ερχόταν* αλλά *έρχονταν*

Επίσης, σημειώνουν ότι στην περίπτωση που το ρηματικό θέμα αποτελείται από δύο συλλαβές και πάνω, τότε δε χρησιμοποιείται η αύξηση, ούτε όταν υπάρχουν μονοσύλλαβα ρηματικά θέματα με περισσότερες από μία καταλήξεις δηλαδή στο πρώτο και δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο του ενεργητικού μη συνοπτικού παρελθοντικού και του απλού παρελθοντικού, π.χ. *γράψ-αμε, γράφατε*²⁶. Τέλος, αναφορικά με τη συλλαβική αύξηση επισημαίνεται (Holton κ.α. (2013: 162)) ότι υπάρχουν τύποι λόγιας προέλευσης, που υπό την επίδραση της καθαρεύουσας στον παθητικό απλό παρελθοντικό και στον μη συνοπτικό παρελθοντικό κρατούν την αύξηση, αλλά βέβαια άτονη, π.χ. *ε-λέγχθη, επρόκειτο*.

Οι Holton κ.ά. (2012: 162-64) διακρίνουν δύο ακόμη είδη αύξησης, αυτά της *φωνηεντικής* και της *εσωτερικής*. Η φωνηεντική αύξηση σημειώνεται κατά το πρότυπο της Αρχαίας Ελληνικής στα ρήματα που στον μη συνοπτικό παρελθοντικό και τον απλό παρελθοντικό ξεκινούν με φωνήεν. Το αρχικό φωνήεν ε-, α-, αι- τρέπεται σε η-, π.χ. *ή-λπιζα*²⁷. Βέβαια, κατά τους συγγραφείς, η φωνηεντική αύξηση δε λαμβάνει χώρα όταν το φωνήεν δεν τονίζεται, δηλαδή στο πρώτο και το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο διατηρείται το αρχικό φωνήεν: *ελπίζαμε, ελπίζατε*. Επιπλέον, προσθέτουν ότι φωνηεντική αύξηση δέχονται λίγα ρήματα και μάλιστα αυτή δεν είναι υποχρεωτική πολλές φορές:

(54)

ελέγχω ή-λεγξα

αίρω ή-ρα

θέλω ή-θελα

²⁶ Οι Holton κ.ά. (2012: 162) υποσημειώνουν ότι υπάρχει ένας μικρός αριθμός μονοσύλλαβων θεματικά ρημάτων που δε δέχονται συλλαβική αύξηση είτε στον μη συνοπτικό παρελθοντικό είτε στον απλό παρελθοντικό: *βγήκα* (αλλά *έβγαινα*), *βρήκα* (αλλά *έβρισκα*), *μπήκα* (αλλά *έμπαινα*), *πήρα*, *πήγα*.

²⁷ Οι Holton κ.ά. (2012: 162) επισημαίνουν ότι χρησιμοποιείται και ο τύπος *έ-λπιζα* στο μη συνοπτικό παρελθοντικό.

ξέρω ή-ξερα

πίνω ή-πια

Τέλος, οι Holton κ.ά. (2012: 163) σχετικά με την εσωτερική αύξηση υπογραμμίζουν ότι μπορεί να είναι ή συλλαβική ή φωνηεντική και συμβαίνει στα σύνθετα ρήματα, ανάμεσα στο προθετικό πρόθημα και στο θέμα του ρήματος και κυρίως όταν ο τόνος πέφτει στην αύξηση.

(55)

υπο-βάλλω - υπ-έ-βαλα αλλά υπο-βάλαμε

Από την άλλη, η εσωτερική φωνηεντική είναι πιο συνηθισμένη και συμβαίνει σε συγκεκριμένα ρήματα:

(56)

υπάρχω	υπήρξα
απαγγέλλω	παρήγγειλα
απεργώ	απήργησα
απαντώ	απήντησα

Οι Holton κ.ά. (2012: 121) τονίζουν τι συμβαίνει με την θέση του τόνου και την αύξηση όσων ρημάτων έχουν δύο συνεχόμενα φωνήεντα στις τελευταίες συλλαβές στον ενεργητικό τύπο μη συνοπτικού μη παρελθοντικού, από τα οποία το πρώτο είναι /i/. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να είναι γνωστό αν το /i/ προφέρεται ως φωνήεν [i] ή αν τρέπεται σε μη συλλαβικό ημίφωνο, καθώς αυτό καθορίζει τη θέση του τόνου στον μη συνοπτικό παρελθοντικό ή τον απλό παρελθοντικό χρόνο. Το μη συλλαβικό /i/ δε λογίζεται ως συλλαβή και αν ο τόνος πέσει εκεί, οπισθοχωρεί στην προηγούμενη συλλαβή και έτσι, καθορίζεται κατ' επέκταση αν το ρήμα με το μονοσύλλαβο θέμα θα πάρει αύξηση ή όχι:

(57)

α. αδειάζω [adjázo]	άδειαζα [ádjaza]	άδειασα [ádjasa]
β. διώχνω [djoxno]	έδιωξα [édjoxna]	έδιωξα [édjoksa]
γ. σχεδιάζω [sx'edíazo]	σχεδίαζα [sx'edíaza]	σχεδίασα [sx'edíasa].

(Holton κ.ά. 2013: 121)

Τέλος, στον παθητικό απλό παρελθοντικό οι Holton κ.ά. (2012: 128) παρατηρούν ότι κάποια ρήματα στο τρίτο ενικό και πληθυντικό πρόσωπο σε επίσημο ύφος που παίρνουν αύξηση αναλογικά με πρότυπα της καθαρεύουσας π.χ. *συνελήφθη, ανακοινώθη κτλ.*

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

Σε παρόμοιο πλαίσιο, κινούνται και οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 141-44) σχετικά με την αύξηση και τη σημασία που έχει σε σχέση με τον τόνο. Ειδικότερα, υποστηρίζουν ότι έχει λειτουργικό ρόλο αυξάνοντας το δισύλλαβα ρηματικά θέματα σε τρισύλλαβα:

(58) *γράφω ~ έ-γρα-φα αλλά όχι πο-τί-ζω ~* ε-πό-τι-ζα*

Προσθέτουν και αυτοί ότι η αύξηση εξυπηρετεί το νόμο της τρισυλλαβίας δημιουργώντας μια θέση για τον τόνο στην προπαραλήγουσα με την προσθήκη του ε-στα δισύλλαβα ρήματα. Επιπλέον παρουσιάζουν ορισμένες διαπιστώσεις σχετικά με την αύξηση και τη θέση του τόνου μέσα στα ρήματα:

α) Η αύξηση εμφανίζεται στα δισύλλαβα ρήματα της πρώτης κλιτικής τάξης

β) Η αύξηση δεν αναπτύσσεται:

i) στα ρήματα της δεύτερης κλιτικής τάξης

ii) στα υπερδισύλλαβα ρήματα της πρώτης κλιτικής τάξης, π.χ. *χτε-νί-ζω*

iii) στα ανώμαλα ρήματα: *βλέπω-είδα, παίρνω-πήρα* κτλ

Ακόμη, κάνουν και αυτοί λόγο για την εσωτερική αύξηση στα σύνθετα ρήματα: *εξ-έ-λε-ζα, περ-έ-βα-λα, εν-έ-πνευ-σα*. Βέβαια, παρατηρούν ότι σε ανεπίσημο ύφος, με την προϋπόθεση πάντα ότι δεν παραβιάζεται ο νόμος της τρισυλλαβίας, χρησιμοποιούνται και αναύξητοι τύποι: *υπό-φε-ρα, πρό-βα-λα*, ενώ οι παρακάτω τύποι χρησιμοποιούνται αναύξητοι από τη δημόδη γλωσσική παράδοση:

(59) *διά-λεξα, διά-βα-σα, κατά-φε-ρα, πρό-σε-χα*

Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999:144)

Τέλος, όσον αφορά τη χρονική αύξηση τονίζουν ότι είναι αποτέλεσμα λόγιας προέλευσης και η χρήση της είναι περιορισμένη:

(60) *ηλπίζα, ήλεγξα, εξήγαγα, απήυθινα*

Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 144)

2.2.5 Έγκλιση και Τροπικότητα

Ένα ακόμη ζήτημα που απασχολεί τη γλωσσολογική έρευνα αφορά την έγκλιση και την τροπικότητα καθώς δημιουργεί σύγχυση τόσο στη θεωρητική ανάλυση όσο και στη γραμματική διδασκαλία. Η έγκλιση αναφέρεται στα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά του ρήματος, ενώ η τροπικότητα σε σημασιολογικές λειτουργίες. Κατά την παραδοσιακή προσέγγιση, αλλά και κατά πολλούς σύγχρονους γλωσσολόγους, οι βασικές εγκλίσεις είναι τρεις: «οριστική», «υποτακτική» και προστακτική. Βέβαια, υπάρχουν απόψεις που αμφισβητούν την εγκλιτική υπόσταση

της «υποτακτικής» (βλ. 2.6.1) Η τροπικότητα, απότην άλλη, ενέχει σημασίες όπως προϋπόθεση, πιθανότητα, υποχρέωση, ικανότητα.

Όσον αφορά την *προστακτική* φαίνεται να είναι η μοναδική έγκλιση που δεν εγείρει πολλές διαφωνίες ανάμεσα στους γλωσσολόγους. Βάσει αυστηρών μορφολογικών κριτηρίων, που μπορούν να εφαρμοστούν, η προστακτική φαίνεται να είναι η μοναδική έγκλιση που καλύπτει τα κριτήρια αυτά, για αυτό και έχει προταθεί ο χαρακτηρισμός [± προστακτική²⁸]. Ο Τριανταφυλλίδης (1976) αναγνωρίζει τρεις τύπους προστακτικής: *γράφε* - *γράψε* - *έχε γραμμένο* με την ορολογία *προστακτική Μη συνοπτικού μη παρελθοντικού / Συνοπτικού παρελθοντικού/Παρακειμένου*, αντίστοιχα. Επίσης, τονίζει ότι έχει μόνο β' πρόσωπο, καθώς το α' και το γ' συμπληρώνονται από την υποτακτική. Επιπλέον, σημειώνει για την προστακτική της παθητικής φωνής ότι οι τύποι της μη συνοπτικής όψης δεν συνηθίζονται παρά με ελάχιστες εξαιρέσεις: *ντύνου*, *γίνου*, *κάθου*. Στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιούνται κατά κύριο λόγο οι τύποι με το *να* : π.χ. *να ντυθείς*, *να καθίσεις* κ.ά. Στη γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) επισημαίνεται ότι ορισμένα ρήματα που έχουν ληκτικό θεματικό σύμφωνο σε [l,r,s,ks,ps] μπορούν να αποβάλουν το [e] που προκύπτει μετά το θεματικό σύμφωνο και να έχουμε τύπους όπως *γράψετε* ή *γράψτε*. Εσφαλμένα, όμως, αναφέρεται, χωρίς να επεξηγείται, ότι οι τύποι της προστακτικής του μη συνοπτικού χαρακτήρα χρησιμοποιούνται «πολύ σπάνια», κάτι που βάσει του γλωσσικού ενστίκτου του κάθε φυσικού ομιλητή δεν ευσταθεί. Πόσες φορές άλλωστε δε χρησιμοποιούμε τύπους όπως *γράφε*, *παίξε*, *τρέχα*, *πήγαινε* κ.τ.λ.

Οι Holton κ.ά. (2012: 207) επισημαίνουν ότι δεν δέχεται άρνηση και σε περίπτωση δήλωσης της απαγόρευσης χρησιμοποιούνται οι τύποι με το *να*. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή προσέγγιση, και εδώ αλλάζει η ορολογία για τους τύπους *γράφε* και *γράψε*, καθώς, επειδή αντίστοιχα προκύπτουν από το μη συνοπτικό και συνοπτικό θέμα, ορίζονται ως *Μη συνοπτική Προστακτική* και *Συνοπτική Προστακτική*. Οι Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 142) υποστηρίζουν ότι η προστακτική, επειδή εκφράζει μία επιθυμία ή αβεβαιότητα ή απαίτηση για πραγματοποίηση κάποιου πράγματος, δεν έχει χρονική αναφορά, άρα είναι άχρονη. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουν και οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999), καθώς αυτό που ζητάει ο ομιλητής δεν γίνεται τη στιγμή της εκφώνησης, άρα εκ των πραγμάτων, η αναφορά θα είναι στο μέλλον. Επιπλέον, προχωρούν και σε μία

²⁸ Με το χαρακτηρισμό [-προστακτική] γίνεται αναφορά στην οριστική ή την υποτακτική.

παρατήρηση σχετικά με τη χρήση του συνοπτικού ('τέλειο' για του Κλαίρη-Μπαμπινιώτη) και μη συνοπτικού ('ατελές' για αυτούς) χαρακτήρα της όψης, αφού ισχυρίζονται ότι μπορεί να μη διαφέρουν ως προς τη δήλωση της όψης, παρά μόνο υφολογικά, ακόμη και σε περιβάλλοντα όπου απαιτείται συνοπτικός τύπος, χρησιμοποιείται ο μη συνοπτικός (80).

(61) α. Φάε λιγότερο κάθε μέρα και θα δεις πώς θα αδυνατίσεις!

β. Αντε, τρώγε το φαγητό σου να φύγουμε.

Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999:37)

(62) Πρόσεχε/ πρόσεξε μην πέσεις.

Πρόσεχε!

Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999:37)

Τέλος, στη γραμματική περιγραφή των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999: 90) απορρίπτεται πλήρως η υπόσταση της έγκλισης, καθώς θεωρούν ότι πρόκειται για τη μορφολογική πραγμάτωση της τροπικότητας, όπου η «υποτακτική» και η προστακτική είναι αυτές που εκφράζουν κυρίως τροπικότητα, αλλά και πολλοί τύποι της «οριστικής» και ιδιαίτερα ο Μέλλοντας

2.3 Μορφοσύνταξη

2.3.1 Η γραμματική περιγραφή των θα/να/ας ως φορέων τροπικότητας

Άξια σχολιασμού είναι η συντακτική κατανομή των μορίων αυτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο τύπος *γράψω* (+ συνοπτικό) που συντάσσεται με τα μόρια *θα/να/ας*²⁹. Στη γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) ονομάζεται *εξαρτημένος*³⁰, επειδή δεν έχει ανεξάρτητη αναφορά, ενώ στη γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) θεωρείται τύπος της «υποτακτικής». Επίσης, και στη γραμματική των Holton κ.ά. (2012) ο τύπος αυτός ονομάζεται

²⁹ Οι Holton κ.ά. (2012: 222-23) σημειώνουν ότι υπάρχουν περιπτώσεις που μπορεί να παραλειφθούν τα μόρια *θα/να/ας*:

α) μετά τους χρονικούς ή υποθετικούς συνδέσμους: *αν, εάν, έτσι και, όταν, άμα, μόλις, αφού*.

(1) Αν (θα) τον συναντήσεις, να του δώσεις χαιρετισμούς.

β) μετά τους συνδέσμους *πριν* και *ίσως*:

(2) Ίσως (να) έρθει να μας μιλήσει.

γ) Μετά τις αοριστολογικές αναφορικές αντωνυμίες και επιρρήματα *όποιος, όποτε, όπου, όπως*:

(3) Όποιος μιλήσει, θα μπλέξει άσχημα.

(4) Όπως στρώσεις, θα κοιμηθείς.

δ) σε στερεοτυπικές εκφράσεις:

(5) Μιλήσεις δε μιλήσεις δε σε ακούει κανείς.

ε) με τη λόγια έκφραση *είτε...είτε...*

(6) Είτε μιλήσεις είτε όχι, είναι αδιάφορο για εμένα.

³⁰ Στη Γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) υποστηρίζεται ότι ο τύπος *γράψει* στους συντελικούς χρόνους *έχω/είχα/θα έχω* + *γράψει* είναι το γ' ενικό πρόσωπο του εξαρτημένου ως άκλιτος τύπος.

εξαρτημένος και θεωρούν ότι έχει ακριβώς την ίδιες μορφολογικές και συντακτικές ιδιότητες με τον τύπο *γράφω*, με μόνη διαφορά στη δήλωση της ρηματικής όψης:

(63) *να/θα/ας γράφω* (μη συνοπτικό)

(64) *να/θα/ας γράψω* (συνοπτικό).

Σε κοινό πλαίσιο και ο Τσαγγαλίδης (2013β) υποστηρίζει ότι η διαφορά του ζεύγους *γράφω-γράψω* εντοπίζεται στο ότι ο τύπος *γράψω* δεν αποτελεί ποτέ το ρήμα μιας κύριας πρότασης (εκτός αν συνοδεύεται από κάποια στοιχεία, όπως, π.χ., τα *θα*, *να* και *ας*). Ακόμη, συμπληρώνει ότι ο τύπος *γράψω* δηλώνει συνοπτική όψη, αλλά δε γίνεται να έχει αναφορά στο παρόν καθώς από πραγματολογική άποψη είναι αδύνατον τη στιγμή της εκφώνησης να τελείται και η πράξη από τον ομιλούντα. Έτσι, ενισχύεται το επιχείρημα για την αδυναμία ανεξάρτητης υπόστασης του τύπου *γράψω*, σημειώνοντας ότι στις περιπτώσεις που μπορεί να εμφανιστεί σε κύριες προτάσεις (π.χ. με τη συνοδεία των *θα*, *να* και *ας*) ή σε δευτερεύουσες προτάσεις (π.χ. μετά από τα *όταν*, *αν*, *αφού*, *εφόσον*, κτλ.), η χρονική αναφορά του δεν είναι στο παρόν (αλλά συνήθως στο μέλλον). Τέλος, ακριβώς λόγω του προβληματικού του χαρακτήρα, οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 58) κάνουν ελάχιστη αναφορά στον τύπο αυτό και αναφέρουν μόνο ότι δε χρησιμοποιείται σε ανεξάρτητες προτάσεις μόνος του παρά μόνο με τη συνοδεία του *να/θα/ας* ή σε υποταγμένο λόγο με τους συνδέσμους: *αν*, *όταν*, *άμα* κ.ά.. Επιφυλακτικός σε αυτή την ορολογία (*εξαρτημένος*) είναι ο Βελούδης (2006: 3), που πιστεύει ότι όση «εξάρτηση» έχει ο τύπος *γράψω*, άλλη τόση έχει και το μη συνοπτικό *γράφω* όταν συντάσσεται με το *να* (*να γράφω*) ή το *θα* (*θα γράφω*). Αντ' αυτού προτείνει τον όρο *άχρονος*³¹ *συνοπτικός*, επειδή τη χρονική αναφορά τη δίνουν τα μόρια *να* και *θα*.

Επίσης, ο περιφραστικός σχηματισμός των τύπων *να + έγγραφα / έγγραφα / είχα γράψει* εξετάζεται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια στη Γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009), σε αντίθεση με των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009), όπου η ανάλυση είναι πιο επιδερμική και κοντά στην παραδοσιακή θεωρία. Οι Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009: 79-80) υποστηρίζουν ότι οι τύποι (*να έγγραφα*, *να έγγραφα* και *να είχα γράψει*) αποτελούν τύπους της παραδοσιακής «υποτακτικής» λόγω της συντακτικής παρουσίας του *να*, χωρίς όμως να δίνουν περαιτέρω πληροφορίες. Από την άλλη, οι Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 144 κ.ε.) τους ονομάζουν *άλλους τύπους*, χωρίς να εισέρχονται και αυτοί σε άλλες

³¹ Ο Τσαγγαλίδης υποστηρίζει ρητά τη χρονικότητα του τύπου *γράψω* (βλ. Τσαγγαλίδης 2002, 2015).

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

λεπτομέρειες. Οι τύποι αυτοί (να/θα/ας έγραφα, να/θα/ας έγραψα, να/θα/ας είχα γράψει) αποτελούν ένα δυσεπίλυτο ζήτημα για τις γραμματικές αναλύσεις. Οι περισσότερες γραμματικές τους παραλείπουν, καθώς είναι προβληματικοί ως προς την κατηγοριοποίησή τους. Ο Τριανταφυλλίδης τις κατέταξε στις *συντακτικές εγκλίσεις* (1941: 315). Οι Holton κ.ά. (2012: 125) εξετάζουν τους τύπους που συντάσσονται με το *θα* με την εξής ορολογία:

θα γράφω	(θα + μη συνοπτικός μη παρελθοντικός)	Μη συνοπτικός
θα γράψω	(θα + εξαρτημένος)	Συνοπτικός Μέλλοντας
θα έγραφα	(θα + μη συν. παρελ.)	Υποθετική ³²
θα έγραψα	(θα + συν. παρελ.)	-
θα έχω γράψει	(θα + παρακείμενος)	Τετελεσμένος Μέλλοντας
θα είχα γράψει.	(θα + υπερσυντέλικος)	Τετελεσμένη Υποθετική

Πίνακας 6: Οι τύποι με το θα στη Γραμματική των Holton κ.ά. (2012: 125)

Όμως στη Γραμματική των Holton κ.ά.(2012), οι τύποι με το *να* ή το *ας* δεν αναλύονται τόσο όσο οι τύποι με το *θα*, αλλά θεωρούνται τύποι της «υποτακτικής». Στο μόνο σημείο όπου τους συναντάμε στην ανάλυση είναι στην ενότητα της Τροπικότητας, με τη συντακτική κατανομή των τροπικών ρημάτων *πρέπει (μπορεί κ.ά.) + «υποτακτική»*:

(65) α. Θα έπρεπε να φεύγαμε πιο νωρίς. (να + μη συν. παρελθ.)

β. Θα έπρεπε να είχαμε φύγει πιο νωρίς. (να + υπερσυντέλικος)

Holton κ.ά. (2012 :210)

(66) Πρέπει να τον είδε στη διάλεξη. (να + απλός παρελθοντικός)

Holton κ.ά. (2012 :203)

(67) Δεν πρέπει να μιλάς έτσι. (να + εξαρτημένος) Holton κ.ά. (2012 :203)

(68) Όταν κάνει ζέστη, πρέπει να βρέχετε το πρόσωπό σας. (να + μη συν μη παρελθ.) Holton κ.ά. (2012 :204).

Ο Τσαγγαλίδης (2000, 2002, 2012β) προτείνει την εξής ταξινόμηση για τους ρηματικούς τύπους, λαμβάνοντας υπόψιν το χρόνο, την όψη και την εγκλίση:

	απλοί τύποι	με <i>θα</i>	με <i>να</i>	με <i>ας</i>
-Σ, -ΠΡΛ	γράφω	θα γράφω	να γράφω	ας γράφω

³² Να τονίσουμε ότι πρόκειται για είδος τροπικότητας, κατά τους Holton κ.ά (2012), και όχι χρόνου.

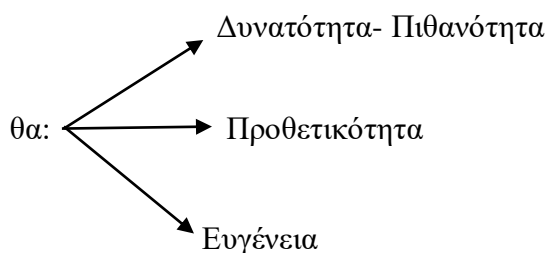
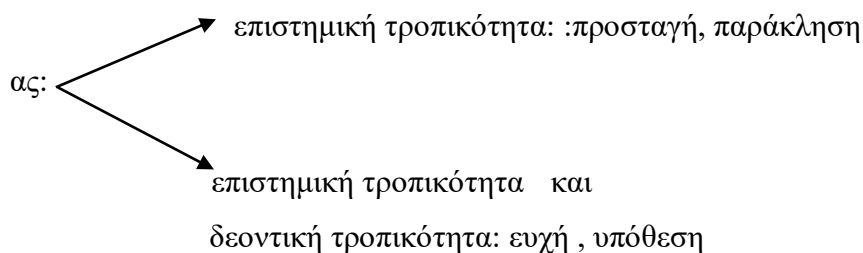
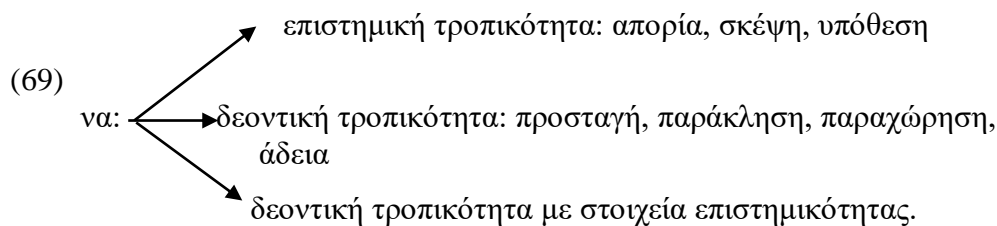
2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

+Σ, -ΠΡΛ	γράφω	θα γράψω	να γράψω	ας γράψω
-Σ, +ΠΡΛ	έγραφα	θα έγραφα	να έγραφα	ας έγραφα
+Σ, +ΠΡΛ	έγραψα	θα έγραψα	να έγραψα	ας έγραψα
+ΣΥΝΤ, -ΠΡΛ	έχω γράψει	θα έχω γράψει	να έχω γράψει	ας έχω γράψει
+ΣΥΝΤ, +ΠΡΛ	είχα γράψει	θα είχα γράψει	να είχα γράψει	ας είχα γράψει
	«Οριστική» Άρνηση ΔΕΝ		«Υποτακτική» Άρνηση ΜΗΝ	

Πίνακας 7. Νεοελληνικοί ρηματικοί τύποι με στοιχεία χρόνου, όψης και έγκλισης (από Τσαγγαλίδη (2013β))

Παράλληλα, τονίζει³³ ότι οι τύποι *θα έγραφα*, *θα έγραψα* και *θα είχα γράψει* φέρουν χαρακτηριστικά χρόνου, εμφανή στο μορφολογικό, στο συντακτικό και στο σημασιολογικό επίπεδο.

Τέλος, στη γραμματική περιγραφή των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999: 90) γίνεται εκτενής αναφορά στα μόρια *να/θα/ας*, ως δείκτες τροπικότητας:

³³ Βλ. Τσαγγαλίδης (2015)

2.4 Διεπίπεδο

2.4.1 Η σημασιολογική υπόσταση της ρηματικής όψης

Ο Τσαγγαλίδης (2013β) καταδεικνύει τη σημασιολογική πτυχή της όψης και τεκμηριώνει για ποιους λόγους υιοθετεί μια συγκεκριμένη ορολογία σχετικά με την όψη. Συνδέει δηλαδή την όψη με την οπτική του ομιλητή που αποφασίζει να παρουσιάσει ένα συμβάν. Ειδικότερα, υποστηρίζει ότι ένα γεγονός μπορεί να περιγράψει με δύο διαφορετικούς τρόπους και με τη χρήση διαφορετικού χρόνου, χωρίς να αλλάζει το νόημα της πρότασης:

(70) Οι γονείς του **ζούσαν** στη Θεσσαλονίκη από το 1980 μέχρι το 1995.

(Τσαγγαλίδης 2013β)

(71) Οι γονείς του **έζησαν** στη Θεσσαλονίκη από το 1980 μέχρι το 1995.

(Τσαγγαλίδης 2013β)

(72) Ο Γεώργιος **βασίλευε** για 60 χρόνια.

(Τσαγγαλίδης 2013β)

(73) Ο Γεώργιος **βασίλεψε** για 60 χρόνια.

(Τσαγγαλίδης 2013β)

Η περίπτωση που περιγράφουν οι προτάσεις είναι η ίδια. Οι προτάσεις αυτές αληθεύουν στις ίδιες συνθήκες: δεν είναι δυνατό να αληθεύει μία και η άλλη να είναι ψευδής. Κατά τον Τσαγγαλίδη, η εναλλαγή στη χρήση μη συνοπτικού παρελθοντικού και συνοπτικού παρελθοντικού δεν αλλάζει τη σημασία της πρότασης, καθώς και οι δύο χρόνοι έχουν την ίδια αναφορά στο χρόνο και την ίδια διάρκεια (από το 1980-1995 στα (70) & (71) και 60 χρόνια στα (72) & (73)). Επιπλέον, δεν αλλάζει ούτε η «φύση» της κάθε περίπτωσης: «ποιοτικά», ό,τι έκανε ο Γεώργιος στην πρόταση όπου «βασίλευε» το ίδιο ακριβώς έκανε και στην πρόταση όπου «βασίλεψε». Η μόνη διαφορά είναι η αλλαγή της οπτικής: η ίδια κατά τα άλλα περίπτωση παρουσιάζεται συνοπτικά και μη συνοπτικά.

Η Ψάλτου-Joycey (2012: 11) τονίζει ότι δεν πρέπει να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι η επιλογή της ρηματικής όψης από τον εκάστοτε ομιλητή είναι απόλυτα ελεύθερη, καθώς υπάρχουν περιορισμοί ως προς την επιλογή της μιας ή της άλλης όψης του ρήματος, οι οποίοι έχουν να κάνουν με την παρουσία χρονικών επιρρηματικών προσδιορισμών, δηλαδή λεξικών στοιχείων, που επιβάλλουν την επιλογή της (όποιας) όψης, αλλά και με τη συνύπαρξη ρηματικών συμπληρωμάτων καθώς και με άλλους πραγματολογικούς παράγοντες.

Ο Τσαγγαλίδης (2013β) για να διευκρινίσει περισσότερο το ζήτημα της οπτικής του ομιλητή επικαλείται τη Smith (1991) που παρομοιάζει τη λειτουργία της όψης με φακό κάμερας ανάλογα με το πού εστιάζει την προσοχή του ο ομιλητής, σε όλη την

πράξη ή σε μία στιγμή της πράξης. Σύμφωνα με τη Smith, η λειτουργία του συνοπτικού είναι να κάνει ορατό το σύνολο μιας περίπτωσης συνοπτικά (χωρίς να ενδιαφέρεται για την εσωτερική του σύσταση), ενώ η λειτουργία του μη συνοπτικού είναι να εστιάζει (και να κάνει ορατό) ένα μόνο τμήμα μιας περίπτωσης (που όμως δεν μπορεί να είναι το καταληκτικό της σημείο). Επομένως, συμπεραίνει ότι η αλλαγή του θέματος δεν αλλάζει την ποιότητα της περίπτωσης που περιγράφει το ρήμα ή η πρόταση, παρά μόνο η οπτική και γι' αυτό διατείνεται ότι οι όροι *όψη* και *άποψη* αποδίδουν καλύτερα το γραμματικό αυτό φαινόμενο από όρους όπως *τρόπος* ή *ποιόν της ενέργειας*.

2.4.2. Η Λεξική Όψη και η διάκριση των ρημάτων σε κατηγορίες

Σε αυτό το σημείο θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε ένα άλλο είδος όψεως που αναφέρεται στα λεξικά ποιοτικά χαρακτηριστικά των ρημάτων που καθορίζονται από τις εγγενείς χρονικές ιδιότητές τους, τη *λεξική όψη* (lexical aspect). Θα πρέπει να τονίσουμε ότι σε όλες τις γραμματικές αναλύσεις (υπό εξέταση εδώ) απουσιάζει πλήρως η αναφορά στο 'λεξικό ποιόν ενεργείας'. Η παράλειψη αυτή όμως δημιουργεί πρώτον προβλήματα σε επίπεδο ορολογίας, και δεύτερον κάποια σύγχυση σχετικά με τη γραμματική όψη.

Όπως αναλύθηκε και προηγουμένως, στη σημασιολογική πτυχή της όψεως, ανεξάρτητα από το χαρακτηριστικό του συνοπτικού ή μη συνοπτικού που μπορεί να έχει ένα ρήμα, παρέχονται πληροφορίες και για τη λεξική του σημασία, εκφράζοντας ένα είδος συμβάντος που βοηθά και στον προσδιορισμό της χρονικής του υπόστασης. Ο πρώτος που έκανε λόγο για τη λεξική σημασία των ρημάτων, ήταν ο Vendler (1967), που μάλιστα διέκρινε τα ρήματα σε τέσσερις κατηγορίες: *καταστάσεις* (*states*), *δραστηριότητες* (*activities*), *επιτεύξεις* (*accomplishments*) και *συμβάντα* (*achievements*). Στην κατηγορία των *καταστάσεων* ανήκουν ρήματα, στον οποίων τη σημασία ενέχεται μια ομοιογένεια, χωρίς να δηλώνεται κάτι που μπορεί να μεταβάλλει την ποιότητα της:

(74) Ο Βασίλης μένει στην Κωνσταντινούπολη.

Στην κατηγορία των *δραστηριοτήτων* και των *επιτεύξεων* που αναφέρονται σε πράξεις/ενέργειες υπάρχει μία ειδοποιός διαφορά και είναι αυτή της τελικότητας,

καθώς στη δεύτερη κατηγορία θα πρέπει να ενέχεται στη σημασία του ρήματος η ολοκλήρωση της πράξης που δηλώνει το ρήμα:

(75) Ο Πέτρος περπατάει.

(76) Ο Πέτρος χτίζει σπίτι.

Για να ισχύει η πρόταση (76) θα πρέπει να έχει ολοκληρωθεί η ενέργεια του χτισίματος, κάτι που δεν θα πρέπει να συμβεί απαραίτητα και στην πρόταση (75) για να θεωρείται αληθής. Η κατηγορία των *συμβάντων*, που πρόκειται για ενέργειες χωρίς διάρκεια, ενέχουν την έννοια της τελικότητας μαζί με τις *επιτεύξεις*.

Ο Τσαγγαλίδης (2013β) στο πλαίσιο αυτό προχωρά και αυτός σε μία κατηγοριοποίηση των ρημάτων, βάσει των σημασιολογικών ποιοτικών χαρακτηριστικών των ρημάτων:

α) Στατικές και δυναμικές περιστάσεις: αν υπάρχει εξέλιξη, εσωτερικά διαφοροποιημένα στάδια και μεταβίβαση ενέργειας, τότε η περίπτωση χαρακτηρίζεται δυναμική. Αν δεν υπάρχουν αυτά τα χαρακτηριστικά, τότε χαρακτηρίζεται στατική.

β) Περιστάσεις που έχουν ή δεν έχουν διάρκεια: Κάποιες περιστάσεις μπορούν να θεωρηθούν ως στιγμιαίες, ενώ άλλες αναγκαστικά έχουν κάποια διάρκεια. Στην περίπτωση των πρώτων είναι δύσκολο να ξεχωρίσουμε το αρχικό από το τελικό σημείο τους, ενώ στην περίπτωση των δεύτερων υπάρχουν συνήθως ευδιάκριτα εσωτερικά στάδια.

γ) Περιστάσεις με ή χωρίς φυσικό καταληκτικό σημείο ολοκλήρωσης: κάποιες (δυναμικές) περιστάσεις έχουν ένα νοητό σημείο ολοκλήρωσης, ενώ άλλες μπορούν απλώς να σταματήσουν να ισχύουν (αλλά όχι να ολοκληρωθούν). Τέλος, βάσει και της κατηγοριοποίησης του Vendler (1967) αλλά και των παρατηρήσεων της Smith (1991), ο Τσαγγαλίδης αποδίδει τον πίνακα του Saeed (2003: 124) για τις ρηματικές κατηγορίες, βάσει της λεξικής τους σημασίας:

Τύποι περιστάσεων (= ποιοτικά διαφορετικές ενέργειες)	Στατικότητα	Διάρκεια	Τελικότητα
Καταστάσεις <i>Της αρέσει το παγωτό.</i>	[+]	[+]	*
Δραστηριότητες <i>Η γάτα σου κοιτούσε αυτά τα πουλιά.</i>	[-]	[+]	[-]
Επιτεύξεις <i>Ο διευθυντής της έμαθε γαλλικά.</i>	[-]	[+]	[+]
Συμβάντα	[-]	[-]	[+]

<i>Η ανακωχή ξεκίνησε χθες το μεσημέρι.</i>			
Στιγμικά	[-]	[-]	[-]
<i>Η πόρτα χτύπησε.</i>			

Πίνακας 8. Ποιοτικά χαρακτηριστικά τύπων περιστάσεων (Τσαγγαλίδης 2013β)

Εν κατακλείδι, σχετικά με τη διάκριση της ρηματικής και λεξικής όψης (situation aspect κατά την Smith), θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η λεξική όψη δεν επηρεάζει την οπτική του αφηγητή για ένα ‘γεγονός’. Η Ψάλτου-Joycey (2005: 2) επισημαίνει ότι η οπτική του ομιλητή είναι αυτή που επιδρά στον τρόπο παρουσίασης ενός γεγονότος.

2.5 Ζητήματα Ορολογίας

2.5.1 Τρόπος, Ποιόν ενεργείας, Αποψη ή Όψη; Το ζήτημα της ορολογίας

Απόρροια των όσων αναπτύξαμε παραπάνω είναι όσα θα συζητήσουμε σχετικά με το θέμα της ορολογίας που προκύπτει σχετικά με την όψη και την παρουσίαση των όρων που χρησιμοποιούνται σχετικά στις γραμματικές αναλύσεις (παραδοσιακές και γλωσσολογικές).

Αρχικά, ο όρος *τρόπος* αναφέρεται στην παραδοσιακή προσέγγιση του Τριανταφυλλίδη (1976: 147) και δηλώνει τον τρόπο παρουσίασης της σημασίας του ρήματος, δηλαδή αν γίνεται εξακολουθητικά, στιγμιαία ή αν έχει τελειώσει. Βάσει του κριτηρίου αυτού ο Τριανταφυλλίδης διακρίνει τους ρηματικούς χρόνους σε εξακολουθητικούς, στιγμιαίους και συντελεσμένους.

Από την άλλη, επικρατέστερος όρος σε πολλές γραμματικές είναι αυτός του *ποιού ενεργείας*, που όμως, κατά τον Τσαγγαλίδη, δεν είναι ορθός, όπως είδαμε και παραπάνω. Στη γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 132) το *ποιόν ενεργείας* ορίζεται ως τρόπος με τον οποίο ο ομιλητής παρουσιάζει τα γεγονότα (εξακολουθητικό – επαναλαμβανόμενο, συνοπτικό – στιγμιαίο, συντελεσμένο) συνδέοντάς το με τη χρονική βαθμίδα του παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος. Στη γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009), το *ποιόν ενεργείας* ορίζεται ως εξής:

«Το ποιόν ενέργειας είναι μια μορφολογική κατηγορία που αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει ο ομιλητής το αν η ενέργεια που δηλώνει το ρήμα εμφανίζεται ως ολοκληρωμένη, ως εξελισσόμενη κτλ. Το ποιόν ενέργειας του ρήματος

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

ονομάζεται και τρόπος ή όψη. Στη νέα ελληνική υπάρχουν τρία είδη ποιού ενέργειας, τα οποία είναι:

α) Το μη συνοπτικό (ή εξακολουθητικό-επαναλαμβανόμενο) ποιόν ενέργειας παρουσιάζει την ενέργεια που δηλώνει το ρήμα ως συνεχιζόμενο ή επαναλαμβανόμενο γεγονός, π.χ. *Κάθε μέρα πίνει ένα ποτήρι γάλα. Ο Βασίλης πότιζε τον κήπο, όταν άρχισε να αστράφτει.*

β) Το συνοπτικό (ή συνοπτικό-στιγμιαίο) ποιόν ενέργειας παρουσιάζει την ενέργεια που δηλώνει το ρήμα ως γεγονός ολοκληρωμένο, αλλά δίνεται έμφαση κυρίως στην ίδια την πράξη και όχι στη χρονική διάρκεια, π.χ. *Έψαξε όλο τον κόσμο, αλλά δεν τον βρήκε. Η Φωτεινή φέτος θέλει να αυξήσει τα έσοδά της.*

γ) Το συντελεσμένο ποιόν ενέργειας δηλώνει μια ενέργεια η οποία έγινε πριν από τη χρονική στιγμή που εκφωνείται ο λόγος, αλλά το αποτέλεσμα της εξακολουθεί να ισχύει και στο παρόν, π.χ. *Ο ήλιος έχει ανατείλει από ώρα. Όταν φτάσει ο τελευταίος αθλητής στο τέρμα, ο πρώτος θα έχει πάρει και τα βραβεία.*

Οι χρόνοι που παρουσιάζουν το μη συνοπτικό ποιόν ενέργειας σχηματίζονται από το μη συνοπτικό θέμα, ενώ οι χρόνοι που παρουσιάζουν το συνοπτικό και το συντελεσμένο ποιόν ενέργειας σχηματίζονται από το αοριστικό θέμα.»

(Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009: 129-30))

Στη γραμματική των Holton κ.ά. (2012: 112) επίσης χρησιμοποιείται ο όρος *ποιόν ενεργείας* και αναφέρεται ως ο τρόπος με τον οποίο ο ομιλητής αντιλαμβάνεται και παρουσιάζει τα γεγονότα στον ακροατή και διακρίνεται σε *συνοπτικό* και *μη συνοπτικό*, ενώ τονίζεται ότι υπάρχει και μία τρίτη κατηγορία, το *τετελεσμένο* που εκφράζεται περιφραστικά μέσω βοηθητικών ρημάτων.

Τέλος, στη γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999: 76) αναφέρεται επίσης ο όρος *ποιόν ενεργείας* και ορίζεται ως η γραμματική κατηγορία που δηλώνει τον τρόπο θεώρησης των γεγονότων διακρινόμενο σε *τέλειο* και *ατελές*. Βέβαια, αναφέρονται και οι όροι *άποψη* και *όψη*, χωρίς όμως να δηλώνεται αν γίνονται αποδεκτοί από τους συγγραφείς. Πρέπει ωστόσο να τονίσουμε εδώ ότι αποδίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην κατηγορία της *όψης* και στη διάκρισή της από το *λεξικό ποιόν ενεργείας*, δηλαδή στην «εσωτερική χρονική σύσταση των γεγονότων», για την οποία πληροφορίες μας δίνει η ίδια η λεξική σημασία του ρήματος.

Πέρα από αυτές τις βασικές γραμματικές περιγραφές έχει αξία να αναφερθούμε συνοπτικά και σε κάποια άλλα έργα. Καταρχάς, ο όρος *άποψη* υιοθετείται αρχικά από τον Καρατζά (1978):

«Με το “άποψη” μεταφράζω το γαλλικό όρο *aspect*, που έχει γίνει σχεδόν παγκόσμιος. Μόλο που στην ομιλουμένη και στην κοινή γραφή γλώσσα η λέξη “άποψη”, στα ελληνικά, έχει και τη σημασία ‘γνώμη’ (γαλλ. *point de vue*), προτίμησα αυτήν από τον “τρόπο δράσης” που χρησιμοποιήθηκε κάποτε (γερμ. *Aktionsart*), δε δίνει όμως τη σωστή έννοια του όρου σε όλη του την έκταση» (Καρατζάς 1978, ι’).

Η Μόζερ (1994: 34-35) ασπάζεται και αυτή τον όρο *άποψη*, καθώς πιστεύει ότι εμπεριέχει την έννοια της υποκειμενικότητας, ενώ ταυτοχρόνως παρουσιάζει το πλεονέκτημα μίας ορισμένης αμφισημίας σχετικά με τον τρόπο θέασης δηλαδή την οπτική του αφηγητή και την όψη ενός πράγματος, όπως γίνεται αντιληπτό από τον ομιλητή.

Τέλος, ο όρος *όψη* φαίνεται να είναι αποδεκτός από πολλούς ερευνητές (Βελούδης, Τσαγγαλίδης, Ράλλη, κ.ά.), καθώς όπως τονίζει ο Τσαγγαλίδης (2014: 441), αποδίδονται καλύτερα τα γραμματικά χαρακτηριστικά του συνοπτικού ή του μη συνοπτικού: ή θα υπάρχει το μη συνοπτικό ή το συνοπτικό θέμα – και άρα ή θα είναι ή δεν θα είναι ορατό το σύνολο της περίστασης, με την παράλληλη παρουσία των ποιοτικών χαρακτηριστικών του ρήματος μέσα στη σημασία. Θεωρεί ότι ο όρος *ποιόν ενεργείας* για τη διάκριση μεταξύ *γραφ-/γραψ-* οδηγεί σε σύγχυση για τα πραγματικά δεδομένα και φυσικά δεν είναι εύκολο να γίνει κατανοητή η πραγματική διαφορά μεταξύ των δύο θεμάτων και των τύπων που αυτά σχηματίζουν.

Στην ίδια γραμμή και ο Βελούδης (2006) δηλώνει ρητά ότι προτιμά τον όρο *όψη* ή *άποψη*, ακριβώς επειδή πιστεύει ότι η οπτική παρουσίασης των γεγονότων από τον ομιλητή είναι αυτή που επηρεάζει τη χρήση του συνοπτικού ή μη συνοπτικού χαρακτήρα. Ενώ το *ποιόν ενεργείας* ως όρος αντικατοπτρίζει τη σημασιολογική περιγραφή των ρημάτων που επιτρέπουν τη διάκριση τους σε κατηγορίες: π.χ. καταστασιακά, δυναμικά.

2.5.2 Μη συνοπτικό-Συνοπτικό, Εξακολουθητικό/Επαναλαμβανόμενο-Στιγμαίο, Ατελές-Τέλειο. Το ζήτημα της ορολογίας των τιμών της όψης

Στην ενότητα 2.5.1. σχετικά με την ορολογία της ρηματικής όψης, αναφερθή-

2. Γραμματική περιγραφή και ανάλυση του νεοελληνικού ρήματος

καμε στις τιμές της όψης με διάφορους όρους, που παρουσιάζουμε συγκεντρωτικά στον παρακάτω πίνακα από τις διάφορες γραμματικές:

Γραμματικές	Ρηματική Όψη (τιμές)		
Τριανταφυλλίδης (1976)	εξακολουθητικό	στιγμιαίο	συντελεσμένο
Φιλιππάκη-Warburton (2009)	εξακολουθητικό ή επαναλαμβανόμενο	συνοπτικό ή στιγμιαίο	συντελεσμένο
Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009)	μη συνοπτικό ή εξακολουθητικό ή επαναλαμβανόμενο	συνοπτικό ή στιγμιαίο	συντελεσμένο
Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999)	ατελές	τέλειο	τετελεσμένο
Holton κ.ά. (2012)	μη συνοπτικό	συνοπτικό	τετελεσμένο

Πίνακας 9: Οι τιμές των Όψεων στα εγχειρίδια γραμματικής ανάλυσης

Στον παραπάνω πίνακα παρατηρούμε τρεις στήλες σχετικά με τις τιμές της όψεως, οι οποίες αντιστοιχούν σε πολλούς διαφορετικούς όρους. Στη γραμματική του Τριανταφυλλίδη (1976) η ονομασία που χρησιμοποιείται είναι *εξακολουθητικό, στιγμιαίο και συντελεσμένο*. Το ίδιο ισχύει και στη γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 132-33), με την προσθήκη δύο ακόμη όρων, ένα για τον προσδιορισμό των τύπων που προκύπτουν από το μη συνοπτικό θέμα (*επαναλαμβανόμενο*), επειδή κατά τούς συγγραφείς η πράξη που περιγράφεται είναι εξακολουθητική-επαναλαμβανόμενη, και ένα άλλο για τύπους με αναφορά σε πράξη χωρίς να δηλώνεται διάρκεια, δηλαδή συνοπτικά, οπότε και την ονομάζουν *συνοπτική ή στιγμιαία*. Επίσης, στη γραμματική των Χατζησαββίδου & Χατζησαββίδη (2009: 129) στην πρώτη κατηγορία προστίθεται και η ορολογία *μη συνοπτικό*. Από την άλλη, στην γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999: 76) βλέπουμε μια εξ ολοκλήρου διαφορετική ορολογία για τις κατηγορίες της όψεως: ο όρος *τέλειο* προϋποθέτει κάτι ήδη ολοκληρωμένο και ο όρος *ατελές* υποδηλώνει κάποια κατάσταση που δεν έγινε εφικτό να ολοκληρωθεί. Τέλος, στη γραμματική των Holton

κ.ά. (2012) χρησιμοποιούνται αποκλειστικά οι όροι *συνοπτικό* και *μη συνοπτικό*, που όπως θα αναλύσουμε και παρακάτω, είναι γενικά αποδεκτοί από πολλούς μελετητές (Μόζερ (1994), Ράλλη (2005), Ψάλτου-Joycey (2005), Σιούπη (2009), Τσαγγαλίδης (2002)). Το ζήτημα, όμως, έχει απασχολήσει πολλούς άλλους ερευνητές, και μάλιστα σχετικά με την καταλληλότερη ορολογία για την απόδοση των αντίστοιχων αγγλικών όρων *perfective* και *imperfective*. Ο Τσαγγαλίδης (2013β), υποστηρίζει ότι η σωστότερη χρήση είναι αυτή των όρων *συνοπτικό* και *μη συνοπτικό*. Αρχικά, τονίζει πως τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια απομάκρυνσης από όρους όπως *ενεστωτικό* και *αοριστικό* θέμα καθώς δεν θεωρούνται αρκετά διαφανείς και τείνουν να παραπέμπουν σε διαφορές χρόνου που δεν υπάρχουν πάντα. Η άποψη του σχετικά με την παραπάνω καταλληλότερη ορολογία στηρίζεται στο ότι αποδίδει καλύτερα τη διαφορά που προκύπτει ανάμεσα στις δύο διακρίσεις της ρηματικής όψης. Το συνοπτικό συνεπάγεται την ολοκλήρωση της πράξης ενώ το μη συνοπτικό δεν περιλαμβάνει την ολοκλήρωση (καθώς εστιάζει μόνο στα εσωτερικά στάδια της ίδιας, κατά τα άλλα, περίπτωσης). Για το λόγο αυτό, απορρίπτει τους όρους *τέλειο* και *ατελές*, καθώς υποστηρίζει ότι το συνοπτικό ('τέλειο', κατά Κλαίρη-Μπαμπινιώτη (1999 :76), που σημαίνει κάτι ολοκληρωμένο), χρησιμοποιείται και σε προτάσεις στις οποίες δεν είναι ήδη ολοκληρωμένες (ή 'τελειωμένες') ή περιστάσεις που παρουσιάζονται, όπως σε αυτές με μελλοντική αναφορά που εξ ορισμού είναι μη ολοκληρωμένες τη στιγμή της εκφώνησης:

(77) Αύριο θα **διαβάσω** από τις 12 μέχρι τις 5 το απόγευμα.

(Τσαγγαλίδης 2013β)

(78) **Θα μείνουμε** εδώ όλο το καλοκαίρι.

(Τσαγγαλίδης 2013β)

Έτσι και στην περίπτωση του *ατελούς* χαρακτήρα της ρηματικής όψης δε μπορεί αυτό να σταθεί ως όρος, αφού οι συγγραφείς θεωρούν ότι εκφράζει μια ανολοκλήρωτη πράξη. Όμως, ο Τσαγγαλίδης καταδεικνύει ότι και στην περίπτωση της μη συνοπτικής όψης ('ατελούς' για Κλαίρη-Μπαμπινιώτη) μπορεί μια πράξη να είναι ολοκληρωμένη:

(79) Η Γιώτα έμεινε στην πολυκατοικία από το 2010 έως το 2018.

(80) Η Γιώτα έμεινε στην πολυκατοικία από το 2010 έως το 2018.

Σε παρόμοιο πλαίσιο, κινείται και ο Βελούδης (2010 : 24, σημ. 11) καθώς υποστηρίζει ότι ο όρος (*μη*) *συνοπτικό* είναι προτιμότερος γιατί περιγράφει με

ακρίβεια τη λειτουργία του ίδιου του ρηματικού τύπου (και δεν αφορά τα χαρακτηριστικά της περιστασης που περιγράφει μια πρόταση). Από την άλλη πλευρά, η Μόζερ (2007: 132) διατυπώνει μία ιδιαίζουσα θέση, αφού, ενώ θεωρεί ότι αυτοί οι όροι όντως μπορεί να μην αποδίδουν σωστά την ολοκλήρωση ή όχι μίας πράξης, πλεονεκτούν ως ορολογία, καθώς δεν χρειάζονται κάποιο σύνθετο όρο, αλλά και διατηρούν την αντωνυμικότητά τους, εξυπηρετώντας την εύκολη χρήση τους στη βιβλιογραφία (\pm τέλειο).

Στην ίδια γραμμή, ο Τσαγγαλίδης (2013β) απορρίπτει την αναφορά στο μη συνοπτικό θέμα ως *εξακολουθητικό* ή *διαρκές*, αφού η διαφοροποίηση του θέματος δεν αποκλείει την αναφορά σε γεγονότα οποιασδήποτε διάρκειας:

(81) Έλειπε για 30 δευτερόλεπτα / μια ώρα / μια μέρα / μια βδομάδα / ένα μήνα / ένα χρόνο / μια δεκαετία. Τσαγγαλίδης (2013β).

(82) Έλειψε για 30 δευτερόλεπτα / μια ώρα / μια μέρα / μια βδομάδα / ένα μήνα / ένα χρόνο / μια δεκαετία, Τσαγγαλίδης (2013β)

και το *στιγμιαίο* για το αοριστικό, αφού μπορεί να υπάρξει αναφορά σε μία πράξη που έγινε επανειλημμένα:

(83) Όποτε μου ζήτησε λεφτά, του τα έδωσα – δανεικά κι αγύριστα.

Τσαγγαλίδης (2013β)

(84) Διάβασα/Θα διαβάσω το βιβλίο του 100 φορές. Τσαγγαλίδης (2013β)

Με το σκεπτικό αυτό η Μόζερ (2007: 131) επίσης δεν αποδέχεται τους όρους *διαρκές* και *στιγμιαίο*, μια και αντίστοιχα μία «διαρκής» πράξη μπορεί να είναι *στιγμιαία*, ή ακόμη και μία *στιγμιαία* πράξη να έχει διάρκεια. Έτσι, προβάλλει ως καταλληλότερους τους όρους *συνοπτικό* και *μη συνοπτικό*. Σε κοινό πλαίσιο με τον Τσαγγαλίδη θεωρεί ότι η συνοπτική όψη αντιμετωπίζει το γεγονός συνοπτικά, χωρίς να εξετάζει τις εξελικτικές φάσεις τέλεσης του γεγονότος, κάτι που κάνει η μη συνοπτική όψη, εξετάζοντας την εξέλιξη της ενέργειας, σε διακριτές φάσεις. Επιπλέον, θεωρεί ότι ως αντιθετικό ζεύγος (\pm *συνοπτικό*), πλεονεκτούν στην τυποποίηση σε σύγκριση με τους άλλους όρους.

Η Σιούπη (2009: 223) υποστηρίζει ότι στη βασική βιβλιογραφία για τη συνοπτικότητα (Comrie 1976, Smith 1997, Μόζερ 1994), η συνοπτική όψη επικεντρώνεται στο γεγονός συνολικά χωρίς διάκριση στις φάσεις από τις οποίες αποτελείται, ενώ η μη συνοπτική όψη βλέπει την εσωτερική δομή του γεγονότος και

προσθέτει ότι χρησιμοποιείται για γενικευτικές (generic) και θαμιστικές δηλώσεις (habitual statements) (Comrie 1976).

Τέλος, υπάρχει και η τρίτη κατηγορία (βλ. πίνακα) για τον *συντελεσμένο / τετελεσμένο*³⁴ χαρακτήρα της όψης, για την οποία όλοι οι μελετητές συγκλίνουν στο ότι περιγράφει μία πράξη που έχει ολοκληρωθεί-συντελεστεί την ώρα της εκφώνησης και ότι από εκεί σχηματίζονται ο παρακείμενος, ο υπερσυντέλικος και ο συντελεσμένος μέλλοντας μαζί το βοηθητικό ρήμα *έχω*. Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 76-77) υποστηρίζουν ότι αποτελεί μια έκφανση της συνοπτικής όψης ('τέλειο' κατά Κλαίρη-Μπαμπινιώτη (1999: 76)), που όμως εστιάζει στο τετελεσμένο της πράξης. Ωστόσο, προσθέτουν ότι επειδή οι συντελεσμένοι χρόνοι διαφέρουν από τους υπόλοιπους κυρίως ως προς το ότι εστιάζουν στο προτερόχρονο παρά σε σχέση με την όψη, προτείνουν ότι είναι μια ξεχωριστή κατηγορία. Παρομοίως, ο Τσαγγαλίδης (2012β) διακρίνει μία τρίτη επιλογή όψης που διαθέτει ο ομιλητής της ελληνικής. Η Ψάλτου-Joycey (2012: 20) διατείνεται σχετικά με την *συντελική* όψη ότι ο παρακείμενος, ο υπερσυντέλικος και ο τετελεσμένος μέλλοντας, θεωρούνται περιφερειακοί στο ελληνικό ρηματικό σύστημα, καθώς η χρήση τους θεωρείται προαιρετική και όχι υποχρεωτική. Ειδικότερα, ο παρακείμενος και ο υπερσυντέλικος, καθώς κινούνται χρονικά στη σφαίρα του συνοπτικού παρελθοντικού, θεωρείται ότι είναι απλά εναλλακτικές εκφράσεις περιπτώσεων στις οποίες μπορεί κανείς να αναφερθεί χρησιμοποιώντας τον συνοπτικό παρελθοντικό.

2.5.3. Άλλα ζητήματα ορολογίας

A) Στην περίπτωση του *συνοπτικού παρελθοντικού*, ο παραδοσιακός όρος «αόριστος» που χρησιμοποιείται είναι προφανές παράδειγμα προβληματικού όρου: πώς θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αναφέρεται σε μια αόριστη πράξη στο παρελθόν μια πρόταση όπως «Το θύμα δολοφονήθηκε στις 8 Μαΐου 2014, στις 7.34 μ.μ ακριβώς»; Πώς γίνεται ένας χρόνος που χρησιμοποιείται με τόση ακρίβεια στην περίπτωση της περιγραφής μίας τέτοιας πράξης, όπως στην παραπάνω, να έχει αόριστη αναφορά στο παρελθόν, όταν το επίθετο αόριστος σημαίνει 'απροσδιόριστος, ακαθόριστος'. Οι παραδοσιακές γραμματικές σε γενικές γραμμές ορίζουν τον *αόριστο* ως χρόνο που σηματοδοτεί μια ενέργεια που έγινε στο παρελθόν. Ενώ ιστορικά έχει επικρατήσει ο

³⁴ Στη διεθνή βιβλιογραφία αποδίδεται με τον όρο *perfect*.

όρος *αόριστος*, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται στις γραμματικές η απόδοση ενός σαφέστερου ορισμού, αυτού του *απλού παρελθοντικού χρόνου*.

Ο Τριανταφυλλίδης (1976: 146) κατατάσσει τον συνοπτικό παρελθοντικό στους παρελθοντικούς χρόνους και μάλιστα εντάσσει τον συνοπτικό παρελθοντικό ως χρόνο της «υποτακτικής» και της προστακτικής, προτάσσοντας το ερώτημα: πώς για δύο εγκλίσεις με αναφορά σε προσδοκώμενα ή ευκαταία γεγονότα μπορεί να χρησιμοποιείται ένας χρόνος με παρελθοντική αναφορά;

Στη γραμματική των Philippaki-Warbuton κ.ά. (2009: 136) χρησιμοποιείται ομοίως με την ίδια ορολογία (στην οριστική μόνο). Ορίζεται ως χρόνος που δείχνει ότι μια ενέργεια έγινε στο παρελθόν και είχε συνοπτικό χαρακτήρα.

Στη γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009: 133) ισχύει ό,τι και στη γραμματική του Τριανταφυλλίδη: *αόριστος παρελθοντικός χρόνος και επιπλέον συνοπτική όψη*.

Αντίθετα, στη γραμματική των Holton κ.ά. (2012: 112) ο όρος *αόριστος* απουσιάζει εντελώς και ο χρόνος ορίζεται ως *απλός παρελθοντικός και συνοπτικός* ως προς την όψη.

Μάλιστα στη διάκριση που κάνει ο Τριανταφυλλίδης στα ρηματικά θέματα και ιδιαίτερα στην ορολογία που χρησιμοποιεί (*ενεστωτικό και αοριστικό*), ο Τσαγγαλίδης (2013β) επισημαίνει ότι οι όροι αυτοί είναι δικαιολογημένοι καθώς μόνο όσον αφορά το ζήτημα ότι ο μη συνοπτικός μη παρελθοντικός (μη συνοπτικού μη παρελθοντικού θέματος) σχηματίζεται από το μη συνοπτικό (ενεστωτικό) θέμα και ο συνοπτικός παρελθοντικός (αόριστος) από το συνοπτικό (αοριστικό) θέμα. Για οποιοδήποτε άλλο σκοπό όμως, οι όροι αυτοί δεν επαρκούν ώστε να καλύψουν την περιγραφή άλλων ρηματικών τύπων, καθώς τα συγκεκριμένα θέματα συνδυάζονται με όλους τους δείκτες χρόνου και έγκλισης και όχι μόνο με αυτούς του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού και του συνοπτικού παρελθοντικού. Ακόμα και αν αγνοήσουμε το μορφολογικό αυτό γεγονός, δεν υπάρχει ούτε κάποιο σημασιολογικό κίνητρο για να υποστηρίξει τη συγκεκριμένη ονομασία: η σημασιολογική διαφοροποίηση του *έγραφα* από το *έγραψα* δεν είναι χρονική, αλλά και σε κάθε περίπτωση η αναφορά στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό και στο συνοπτικό παρελθοντικό δεν αποτελεί ένδειξη της ερμηνείας των συγκεκριμένων τύπων (ούτε βέβαια των *θα γράφω-θα γράψω* ή των *γράφε-γράψε*).

Β) Η *μετοχή*, σύμφωνα με την παραδοσιακή προσέγγιση, διακρίνεται σε ενεργητική (*-οντας, -ώντας*) και σε (μεσο)παθητική (*-μενος, -η, -ο*). Η δεύτερη μπορεί σίγουρα να

καλύψει περιγραφικά τη συμμετοχή του γραμματικού αυτού τύπου στο ρηματικό και το ονοματικό σύστημα, κάτι που δε συμβαίνει με τον τύπο σε *-οντας*, *-ώντας*. Η ορολογία αυτή, κατά τον Τριανταφυλλίδη (1976: 190), είναι απόρροια των ρηματικών θεμάτων από τα οποία παράγονται: ο τύπος σε *-οντας*, *-ώντας* από τον ενεργητικό μη συνοπτικό μη παρελθοντικό και ο τύπος σε *-μενος*, *-η*, *-ο* από τον παθητικό παρακειμένο. Στη γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) χρησιμοποιούν την ορολογία *άκλιτη μετοχή* για τους τύπους σε *-ώντας*, *-ώντας* (με την υποσημείωση ότι ονομάζεται και *γερούνδιο*) και *κλιτή μετοχή* για τους τύπους σε *-μένος*, *-η*, *-ο*.

Όσον αφορά τον τύπο σε *-οντας*, *-ώντας*, στο χώρο της γλωσσολογίας τον συναντάμε βιβλιογραφικά με τον όρο *γερούνδιο* (Roussou (2000), Tsimpli (2000), Manolessou (2005), Panagiotidis (2010), Holton κ.ά. (2012) και Kotzoglou (2016)). Αρχικά, φαίνεται να προκύπτει από το μη-συνοπτικό θέμα του ρήματος και την κατάληξη *-οντας/-ώντας*, ανάλογα με την κλιτική τάξη του ρήματος. Όμως, η Moser (2006) χρησιμοποιεί τον παραδοσιακό όρο ‘μετοχή’ προς αποφυγή σύγχυσης με τον αντίστοιχο λατινικό τύπο, μιας και διαχρονικά η ελληνική δεν διέθετε τέτοιο τύπο. Ειδικότερα, κατά τους Holton κ.ά. (2012: 117), το *γερούνδιο* έχει επιρρηματική χρήση και είναι ενεργητικό ως προς τον τύπο και τη σημασία, καθώς αναφέρεται σε μία ενέργεια που συμβαίνει ταυτόχρονα με την ενέργεια του ρήματος εξάρτησης, ενώ συντακτικά τα υποκείμενα τους ταυτίζονται.

Γ) Ένα ακόμη ζήτημα που αφορά την ορολογία είναι η χρήση του όρου *απαρέμφατο* που συναντάμε στη Γραμματική του Τριανταφυλλίδη (1976) και στην αντίστοιχη των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009). Ο Τριανταφυλλίδης επισημαίνει ότι είναι ένας τύπος που δεν έχει κλιτικά επιθήματα και συμβάλλει στο σχηματισμό του παρακειμένου, του υπερσυντελικού και του τετελεσμένου μέλλοντα:

(85)	έχω	}	δέσει/δεθεί ³⁵
	είχα		
	θα έχω		

Οι Holton κ.ά. (2012) ορίζουν τον τύπο *δέσει* ως *μη παρεμφατικό* που συμπίπτει μορφολογικά με το τρίτο ενικό πρόσωπο του *εξαρτημένου* τύπου (*δέσω*). Μάλιστα, υποστηρίζουν ότι επειδή βασίζεται στον *εξαρτημένο*, μόνο τα ρήματα που έχουν *εξαρτημένο* τύπο σχηματίζουν τετελεσμένους χρόνους. Τέλος, οι Φιλιππάκη-

³⁵ Ο Τριανταφυλλίδης (1976: 148) χρησιμοποιεί τον όρο *απαρέμφατο αορίστου* λόγω της χρήσης του συνοπτικού θέματος.

Warburton κ.ά. (2009) τον αποκαλούν ως τον άκλιτο τύπο του γ' ενικού προσώπου του *εξαρτημένου* τύπου για το σχηματισμό των *συντελεσμένων* χρόνων, ενώ οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999) αποσιωπούν πλήρως την ύπαρξή του, ακόμη και στους κανόνες σχηματισμού των χρόνων αυτών.

Δ) Ένα ακόμη ζήτημα που προκύπτει από τη συζήτηση παραπάνω σχετικά με το μέλλοντα, αφορά την υπόστασή του ως γραμματικού χρόνου ή μίας έκφανσης τροπικότητας. Το θέμα αυτό έχει προξενήσει πολλές συζητήσεις, κάτι που είδαμε και παραπάνω, αλλά το ζήτημα αυτό καθαυτό εκφεύγει μάλλον του αντικειμενικού σκοπού της εργασίας ώστε να εστιάσουμε εκτενώς σε αυτό. Θα σταθούμε απλώς στο να θίξουμε τις διαφορές που παρατηρούνται στην ορολογία μεταξύ των διαφόρων γραμματικών, π.χ. για τύπους όπως *θα γράφω/γράψω*. Οι τύποι αυτοί, σε μια πιο παραδοσιακή περιγραφή, ονομάζονται κανονικά *εξακολουθητικός* και *στιγμιαίος/συνοπτικός μέλλοντας* αντίστοιχα, με βάση τη χρονική τους αναφορά. Η παραπάνω ορολογία χρησιμοποιείται και στις γραμματικές των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) στο Δημοτικό και των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) στο Γυμνάσιο. Στη γραμματική των Holton κ.ά. (2012) ο τύπος *θα + γράφω* ονομάζεται *μη συνοπτικός μέλλοντας* (ή *μέλλοντας διαρκείας*) και ο τύπος *θα + γράψω* *συνοπτικός μέλλοντας* (ή *απλός μέλλοντας*), ενώ στους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999), *ατελής μέλλοντας* και *τέλειος*, αντίστοιχα. Ο τύπος *θα + γράφω* υποστηρίζεται ότι δηλώνει διάρκεια ή επανάληψη στο μέλλον, ενώ ο τύπος *θα + γράψω* μελλοντική σύνοψη. Όμως, ο Τσαγγαλίδης (2013β) έχει καταδείξει ότι ο *θα + συνοπτικός μη παρελθοντικός* συντάσσεται και με επιρρηματικές φράσεις που δηλώνουν επαναλαμβανόμενη διαδικασία, δηλ. κάτι που γίνεται *εξακολουθητικά*:

(86) α. **Θα διαβάσω** το βιβλίο του 10 φορές.

β. ***Θα διαβάζω** το βιβλίο του 10 φορές.

Τσαγγαλίδης (2013β)

Το ίδιο παρατηρούν και οι Holton κ.ά. (2012) καθώς υποστηρίζουν ότι μία από τις χρήσεις του *θα + συνοπτικού μη παρελθοντικού* είναι ο προσδιορισμός μίας επαναλαμβανόμενης αχρονικής ενέργειας:

(87) Κάθε πρωί *θα σηκωθεί*, *θα πει* το καφεδάκι του, *θα διαβάσει* την εφημερίδα του και κατά τις 8.30 *θα φύγει* για το γραφείο του.

Holton κ.ά. (2012).

2.6 Άλλα Ζητήματα

2.6.1 Η γραμματική περιγραφή της «οριστικής» και της «υποτακτικής»

Στην ενότητα 2.2.5. αναφερθήκαμε στην εγκλιτική υπόσταση της προστακτικής και υποστηρίξαμε πως για πολλούς ερευνητές θεωρείται η μόνη πραγματική έγκλιση επειδή ορίζεται με αυστηρά μορφολογικά κριτήρια. Για αυτό άλλωστε η έγκλιση λαμβάνει την τιμή [\pm προστακτική]. Στην παραδοσιακή γραμματική η περιγραφή των εγκλίσεων είναι προβληματική, μιας και αναγνωρίζονται ως εγκλίσεις τόσο η «οριστική» όσο και η «υποτακτική».

Αναλυτικότερα, στα γραμματικά εγχειρίδια, η «οριστική» παρουσιάζεται να εκφράζει την αντικειμενική διάσταση των πραγμάτων και το περιεχόμενο που εξάγεται κρίνεται ως αληθές ή ψευδές, επιδεχόμενο άρνηση *δεν* :

(88) Η Μαρία ζει στα Ιωάννινα.

(89) Η Ελένη (*δεν*) τρώει μακαρόνια.

Η «υποτακτική» δηλώνει επιθυμητές και ευκαταίεες καταστάσεις, αλλά και ήπια διαταγή. Κατά την παραδοσιακή γραμματική προσέγγιση (Τριανταφυλλίδης (1976), Τζάρτζανος (1946)), τις γραμματικές των Φιλιπάκη-Warburton κ.ά. (2009) και των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009), τη γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999) και των Holton κ.ά. (2012), συντάσσεται με το μόριο *να* και δευτερευόντως με το *ας* (που δηλώνει παραχώρηση), ενώ δέχεται άρνηση *μην*:

(90) Η Ζωή θέλει *να αγοράσει* νέο αυτοκίνητο.

(91) Να μη μου δώσεις τα χρήματα, αν *δεν* σου τα ζητήσω.

Η υπόσταση της «υποτακτικής» ως έγκλισης έχει προβληματίσει επί μακρόν τους ερευνητές. Το ζήτημα της ύπαρξης της «υποτακτικής» και των δεικτών της έχει αντιμετωπιστεί με πολλαπλώς διαφορετικές αναλύσεις. Η αναγνώριση των *να/ας* ως δεικτών της «υποτακτικής», όπως προτάθηκε αρχικά από τους Βελούδη & Φιλιπάκη-Warburton (1984), αν και έχει γίνει δεκτή γενικά, σύμφωνα με τους Ρούσου (2015: 187), Βελούδης & Φιλιπάκη-Warburton (1984), Tsimplici (1990), Terzi (1992), Φιλιπάκη-Warburton (1992), Philippaki-Warburton (1994, 1998), ωστόσο ακόμη εγείρει αρκετά ερωτηματικά, καθώς πολλοί έχουν αμφισβητήσει τη δυνατότητα να αποδώσει έγκλιση (Τσαγγαλίδης (2017), Agouraki (1991), Tsoulas (1993),³⁶ Lekakou & Quer (2015)). Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι σε όλες τις

³⁶ Μόνο κατά τη Ρούσου (2015: 187) έτσι.

σύγχρονες γραμματικές περιγραφές (σχολικές αλλά και τις γραμματικές αναφορές) για τη νέα ελληνική, η θεωρία που ακολουθείται υποστηρίζει την εγκλιτική υπόσταση που έχει η «υποτακτική», βάσει της παραδοσιακής προσέγγισης του Τριανταφυλλίδη.

Στις σχολικές μάλιστα γραμματικές παρατηρείται και ένα τεράστιο χάσμα, όσον αφορά την ορολογία για τους τύπους της «υποτακτικής» αλλά και την παρουσίαση της ανάλυσής τους. Σε επίπεδο ορολογίας, στη νέα γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) έχουμε «Εξακολουθητική / Συνοπτική / Συντελεσμένη υποτακτική», σε αντιστοίχιση προς τους όρους «Υποτακτική Ενεστώτα / Αορίστου / Παρακειμένου» που συναντώνται στη γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) που ακολουθεί την παραδοσιακή περιγραφή της γραμματικής του Τριανταφυλλίδη. Στην ανάλυσή τους, ο Τριανταφυλλίδης παρουσιάζει τους κλιτικούς τύπους με έμφαση στους χρόνους και ειδικότερα το μη συνοπτικό, μη παρελθοντικό και τον συνοπτικό παρελθοντικό, εντάσσοντάς τους ρηματικούς τύπους μέσα στις εγκλίσεις, με βασικό άξονα τον χρόνο. Η ορολογία αυτή είναι βασισμένη στα θέματα των χρόνων της «οριστικής», από τους οποίους προκύπτουν οι αντίστοιχοι τύποι της «υποτακτικής». Στην περίπτωση της Γραμματικής του Δημοτικού (Φιλιππάκη κ.ά. (2009)), οι χρόνοι είναι αυτοί που εντάσσονται στις εγκλίσεις, αν και με διαφορετική ορολογία στην «υποτακτική» και την προστακτική, όπως έχουμε επισημάνει και παραπάνω. Από την άλλη πλευρά, στη γραμματική των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) η ορολογία που υπάρχει είναι αντίστοιχη με την παραδοσιακή προσέγγιση του Τριανταφυλλίδη. Η αλλαγή αυτή αποτελεί σκόπελο και για τους ίδιους τους μαθητές καθώς στη μετάβασή τους από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο αντιμετωπίζουν μία σύγχυση σχετικά με την αντιστοίχιση των ρηματικών τύπων και των εγκλιτικών χρόνων στους οποίους εντάσσονται. Τα κλιτικά παραδείγματα και οι πίνακες που χρησιμοποιούνται για την παρουσίασή τους στις γραμματικές περιγραφές είναι ίδιοι ή καλύτερα συνέχεια των αντίστοιχων της οριστικής που θίξαμε παραπάνω. Στη γραμματική του Τριανταφυλλίδη αξιοσημείωτη είναι η παράθεση του περιφραστικού τύπου του *να έχω δεμένο*, ως μίας εναλλακτικής μορφής «υποτακτικής» παρακειμένου, κατά την ορολογία του Τριανταφυλλίδη.

Η γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009: 144-48), από την άλλη, ακολουθεί το πρότυπο του Τριανταφυλλίδη στην κατηγοριοποίηση των κλιτικών παραδειγμάτων σε τέσσερις ομάδες ρημάτων για την πρώτη κλιτική τάξη, όπως επισημάναμε και παραπάνω, αλλά και αυτοί πάλι δεν καταγράφουν κάποια προστακτική παθητικής φωνής στο μη συνοπτικό τύπο, χωρίς να δίνουν μάλιστα

διευκρινίσεις για την κλίση των τύπων της «υποτακτικής». Από την άλλη, στη γραμματική του Γυμνασίου, οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009) ακολουθώντας ένα παραδοσιακό πρότυπο στην ορολογία επισημαίνουν ορισμένες περιπτώσεις αλλομορφίας των κλιτικών επιθημάτων, οι οποίες ωστόσο κυρίως αποσκοπούν να αναδείξουν τον κεντρικό χαρακτήρα του εγχειριδίου, δηλ. τον κειμενογλωσσικό, δίνοντας βάση στο ύφος μέσα στο οποίο χρησιμοποιείται ο κάθε ρηματικός τύπος, π.χ. ο τύπος *να λύσουν* χρησιμοποιείται σε επίσημο ύφος, ενώ ο τύπος *να λύσουνε* σε πιο οικείο.

2.6.2 Επιπλέον ζητήματα

Οι γραμματικές της νέας ελληνικής τις οποίες εξετάσαμε προηγουμένως διακρίνονται από μια παρόμοια ποικιλομορφία. Η γραμματική του Τριανταφυλλίδη (1976) περιλαμβάνει, όπως πολλές παραδοσιακές γραμματικές, τρία μέρη-επίπεδα ανάλυσης: το φθογγολογικό, το τυπικό (μορφολογία) και το ετυμολογικό, αποδίδοντας όμως προτεραιότητα στη λέξη. Η σύνταξη απουσιάζει από τη γραμματική περιγραφή και για αυτό τον λόγο μάλιστα για πολλά χρόνια η σύνταξη διδασκόταν ξεχωριστά από τη γραμματική (με διαφορετικό εγχειρίδιο ‘συντακτικού’). Η γραμματική του Τριανταφυλλίδη περιορίζει μάλιστα την έννοια της λέξης σε καθαρά μορφολογικό πλαίσιο, καθώς δεν αντιμετωπίζει σχεδόν καθόλου ζητήματα σχετικά με την πρόταση στην οποία εντάσσεται η λέξη, π.χ. ως υλικό προς μελέτη στο πλαίσιο της μορφοσύνταξης. Η ανάπτυξη του τομέα της σύνταξης ωστόσο έχει αναδείξει την ανάγκη περιγραφής της γραμματικής με επίκεντρο την πρόταση και όχι την ίδια τη λέξη.

Σύμφυτη, εν μέρει, με το παραπάνω ζήτημα είναι και η απουσία ανάλυσης από αυτή εδώ την εργασία δύο σημαντικών μη παρεμφατικών τύπων, της μετοχής και του γερουνδίου. Από μια πλευρά, η γραμματική περιγραφή τους στις σχολικές γραμματικές, παλαιές και νέες, είναι από προβληματική έως ελλιπής, ενώ από την άλλη, η όποια απόπειρα μελέτης τους θα ξέφευγε αναγκαστικά από το μορφολογικό και μορφοσυντακτικό πλαίσιο ανάλυσης του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος στο οποίο εστιάζουμε, κατά βάση, στην εργασία αυτή. Εφόσον μάλιστα αυτοί οι δύο μη παρεμφατικοί τύποι στερούνται κλιτικής πολυτυπίας, η ανάλυσή τους θα βάδιζε

σε συντακτικά³⁷ μονοπάτια, καταλαμβάνοντας αναπόφευκτα τότε και σημαντικό τμήμα της παρούσας εργασίας.

Οι ανάγκες που δημιουργήθηκαν με την εξέλιξη της γλωσσολογίας επέβαλαν τη συγγραφή νέων σχολικών εγχειριδίων γραμματικής των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) και Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009). Τα νέα συγγράμματα προφανέστατα θέτουν σε διαφορετική βάση τη γραμματική ανάλυση, αν και έχουν αποκλίσεις και διαφορές μεταξύ τους, δημιουργώντας σχετική σύγχυση στους μαθητές. Όσον την παραδοσιακή διάκριση σύνταξης και γραμματικής, τώρα βλέπουμε μια διαφορετική προσέγγιση στα σχολικά βιβλία, όπου υπογραμμίζεται η σημασία που έχει η σύνταξη για την ανάλυση της γραμματικής. Η Γραμματική των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) τοποθετεί τη συντακτική ανάλυση στο ίδιο κεφάλαιο με την ανάλυση της ρηματικής μορφολογίας, χρησιμοποιώντας τη σύνταξη ως βασικό εργαλείο για την επεξήγηση της θεωρίας του ρηματικού συστήματος. Από την άλλη, οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009) προσεγγίζουν το ζήτημα με την ίδια σκοπιά, με την διαφορά ότι διακρίνουν τα κεφάλαια μορφολογίας και συντακτικής προσέγγισης.

Ένα ακόμη ζήτημα που παρατηρείται στα σχολικά βιβλία είναι αυτό της *πολυτυπίας*. Ο όρος αυτός έχει απασχολήσει δεόντως τους μελετητές του κλιτικού συστήματος της νέας ελληνικής. Όπως είδαμε και παραπάνω, στην ανάλυσή μας για την αλλομορφία των κλιτικών τύπων των ρημάτων, παρατηρείται μία ευρεία αποδοχή για τον ίδιο τύπο π.χ. *αγαπούσα/αγάπαγα* ή *αγαπι-όνταν/αγαπι-όντουσαν/αγαπι-ούνταν*. Όμως, από όσα παραδείγματα *πολυτυπίας* είδαμε παραπάνω, παρατηρήσαμε ότι υπάρχουν και ορισμένες αποκλίσεις στην παρουσίασή τους στα εγχειρίδια. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να υπάρχει μία συνοχή και μία συνέπεια στον τρόπο που αποτυπώνονται και αναλύονται από τους συγγραφείς ώστε να μη δημιουργείται σύγχυση στους μαθητές ως εν εξελίξει χρήστες της νέας ελληνικής. Ο Τριανταφυλλίδης, φαίνεται να ακολουθεί μια πιο συντηρητική στάση απέναντι στις εναλλακτικές μορφές ενός κλιτικού ρηματικού τύπου, με κύριο παράδειγμα, όπως θίξαμε και παραπάνω, την απουσία εμφάνισης του μη συνοπτικού παραλθοντικού σε

³⁷ Ενδεικτικά αναφέρουμε την ανάλυση της Anagnostopoulou (2003) που κάνει διάκριση στις επιθετικές μετοχές σε *-τος* και *-μενος*. π.χ. *γραμμένος- άγραφτος* και τις διακρίνει με βάση το αν προϋποθέτουν την παρουσία ή την απουσία γεγονότος ή δράστη και ακολούθως τις αναλύει δομικά.

-αγα των ρημάτων της πρώτης ομάδας της δεύτερης κλιτικής τάξης.³⁸ Από την άλλη, οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009) τις περισσότερες φορές αποδίδουν την πολυτυπία σε επίπεδο ύφους, εξυπηρετώντας την οπτική της κειμενογλωσσολογίας.

2.7. Συγκεφαλαίωση

Με βάση όσα θίξαμε συνολικά στο κεφάλαιο αυτό θα μπορούσαμε να προκρίνουμε, από όλα τα σχολικά συγγράμματα που εξετάσαμε, αυτό των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009), καθώς ακολουθεί μία πλεύση πιο κοντά στις βασικές αρχές της σύγχρονης γλωσσολογίας, ξεπερνώντας μάλιστα και κάποιους θεωρητικούς σκοπέλους, κάτι που τα άλλα δύο σχολικά εγχειρίδια αδυνατούν μάλλον να πράξουν στον ίδιο βαθμό. Από το θεωρητικό υπόβαθρο (γενετική γραμματική) μέχρι και τον τρόπο παρουσίασης των γραμματικών τύπων, με την εμπλοκή της σύνταξης στην επεξήγηση των γραμματικών φαινομένων, διακρίνουμε εμφανώς την επίδραση της γλωσσολογίας. Επιπλέον, ένα ακόμη στοιχείο που μας οδηγεί σε αυτό το συμπέρασμα είναι η διάκριση των θεμάτων βάσει της όψης και όχι κατά τους χρόνους (ενεστωτικό-αοριστικό), όπως συμβαίνει στις άλλες δύο εξεταζόμενες σχολικές γραμματικές. Επίσης, η οργάνωση όλου του βιβλίου στηρίζεται στη διάκριση της ανάλυσης σε γλωσσικά επίπεδα (μορφολογία, σύνταξη, κ.ά.). Επιπλέον, η παρουσίαση των υπό εξέταση στοιχείων πραγματοποιείται σε ένα καθαρά σύγχρονο γλωσσολογικό πλαίσιο, από τη διάκριση των τύπων της «υποτακτικής» και της προστακτικής (\pm συνοπτική υποτακτική/προστακτική) μέχρι και την εγκλιτική ένταξη των τύπων *να/ας έγραφα/έγραψα/είχα γράψει*, κάτι που οι άλλες γραμματικές είτε αγνοούν ή υποβαθμίζουν. Όπως μάλιστα τονίζουν οι Γεωργιαφέντης κ.ά. (2011) οι βασικές διαφορές της Γραμματικής των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) με τα άλλα συγγράμματα είναι δύο: (α) αναγνωρίζεται ρητά η ύπαρξη της κατηγορίας της όψης (β) συμπληρώνεται το κενό του μη παρελθοντικού συνοπτικού τύπου *γράφω*. Βέβαια, αποφεύγεται και εδώ η πλήρης υιοθέτηση της σύγχρονης γλωσσολογικής θεωρίας αφού κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε σύγχυση σε μαθητές και εκπαιδευτικούς, καθώς προϋποτίθεται η ύπαρξη αυξημένων γλωσσολογικών γνώσεων.

³⁸ Αξίζει, βέβαια, να τονίσουμε ότι ο Καβουκόπουλος κ.ά. (2011: 37) αποδίδει την κλιτική μονοτυπία του Τριανταφυλλίδη στις ιστορικοκοινωνικές συνθήκες της εποχής που συντάχτηκε η γραμματική του, αποκαλώντας τον μάλιστα προπομπό της πολυτυπίας των επομένων γραμματικών.

3. Η κλίση του νεοελληνικού ρήματος: μια εναλλακτική προσέγγιση

Το βασικό θέμα της εργασίας αυτής αποτελεί η κριτική επισκόπηση, κατά βάση από μια θεωρητική γλωσσολογική σκοπιά, των πιο σημαντικών γραμματικών περιγραφών της μορφολογίας του νεοελληνικού ρήματος. Στο προηγούμενο κεφάλαιο (2) μάλιστα διαπιστώσαμε ποικίλα προβλήματα, ελλείψεις, αλλά και ασυμβατότητες-ασυμφωνίες μεταξύ των υπό εξέταση έργων, ιδίως σε επίπεδο ορολογίας και θεωρητικής προσέγγισης. Εύλογα λοιπόν αναδύεται το ερώτημα αν όντως υφίσταται η δυνατότητα για μια περιγραφικά πληρέστερη, θεωρητικά πιο συνεκτική και ευρύτερα αποδεκτή σε επίπεδο ορολογίας προσέγγιση, προφανώς στο πλαίσιο της σύγχρονης γλωσσολογικής θεωρίας.

Στο παρόν κεφάλαιο, θα αποπειραθούμε να προσεγγίσουμε το ζήτημα της γραμματικής περιγραφής και θεωρητικής ανάλυσης της κλίσης του νεοελληνικού ρήματος από μία διαφορετική οπτική γωνία. Για την ακρίβεια, θα επιδιώξουμε να παρουσιάσουμε το πώς θα μπορούσε η εφαρμογή (μιας συγκεκριμένης θεωρίας) της σύγχρονης μορφολογίας να αξιοποιηθεί για μια πιο σύγχρονη και συνεκτική περιγραφή της κλιτικής μορφολογίας του ρήματος. Προφανώς, η ‘προσομοίωση’ που επιχειρείται παρακάτω δεν έχει τη λογική της αποκλειστικής (θεωρητικής) ‘αλήθειας’ ούτε της παρουσίας ενός πραγματικού κεφαλαίου γραμματικής που συντάχθηκε για εκπαιδευτικούς σκοπούς, αφού κάτι τέτοιο θα απαιτούσε και την υιοθέτηση συγκεκριμένων αρχών και μεθόδων της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας, της Διδακτικής κτλ., κάτι που εκφεύγει του πλαισίου της συγκεκριμένης εργασίας – για να μην αναφερθούν καν κάποια άλλα προφανή ζητήματα, π.χ. αναγκαιότητα εξοικείωσης του εκπαιδευτικού με το συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο, πιθανοί επιστημονικοί – διδακτικοί ‘σκόπελοι’ για τον διδάσκοντα και τους μαθητές κτλ. Αντιθέτως, η κύρια στόχευση εδώ είναι να παρουσιαστεί, έστω αδρομερώς, η δυνατότητα για μια εναλλακτική, θεωρητικά σύγχρονη και περιγραφικά πληρέστερη παρουσίαση του νεοελληνικού ρήματος. Με έμμεσο, πλην σαφή τρόπο, η απόπειρά μας αυτή οδηγεί αναπόφευκτα και σε μια αντιπαραθετική παρουσίαση / ανάλυση των όσων κριτικά διαπιστώσαμε για τις υφιστάμενες γραμματικές περιγραφές.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου παρακάτω, επικεντρωνόμαστε αρχικά στο προτεινόμενο θεωρητικό πλαίσιο και στη συνέχεια αποπειρώμαστε μια παρουσίαση του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος.

3.1 Εργασίες μορφολογικής ανάλυσης

Πολλές από τις μορφολογικές αναλύσεις που θα αναπτύξουμε παρακάτω στηρίζονται στη θεωρητική προσέγγιση της γενετικής γραμματικής. Οι θεωρίες που βασίστηκαν στο πρότυπο της γενετικής γραμματικής σχετικά με το σχηματισμό των λέξεων έλαβαν τη μορφή της *λεξικής μορφολογίας*. Το πρότυπο, αυτό, αντιμετωπίζει την ανάλυση και το σχηματισμό των λέξεων ως διαδικασίες του λεξικού, με την ταυτόχρονη αλληλεπίδραση της *λεξικής φωνολογίας*, που είναι υπεύθυνη για τις φωνολογικές αλλαγές που συμβαίνουν κατά το σχηματισμό των λέξεων. Κατά τη Ράλλη (2005: 22) οι εργασίες των Kiparsky (1982b) και Mohanan (1986) βοήθησαν στη διαμόρφωση της *γενετικής μορφολογίας* (generative morphology). Κατά το πρότυπο αυτό, η μορφολογία θεωρείται ανεξάρτητο τμήμα της γραμματικής και λειτουργεί παράλληλα με τη σύνταξη, λαμβάνοντας πληροφορίες από το λεξικό που λειτουργεί ως «αποθήκη» πληροφοριών. (Ράλλη 2005: 22). Τέλος θα πρέπει να τονίσουμε ότι η συγγραφή της ενότητας 3.1 έχει βασιστεί κυρίως στους Ράλλη (2005: 204-30) και Stewart (2016: 10-84).

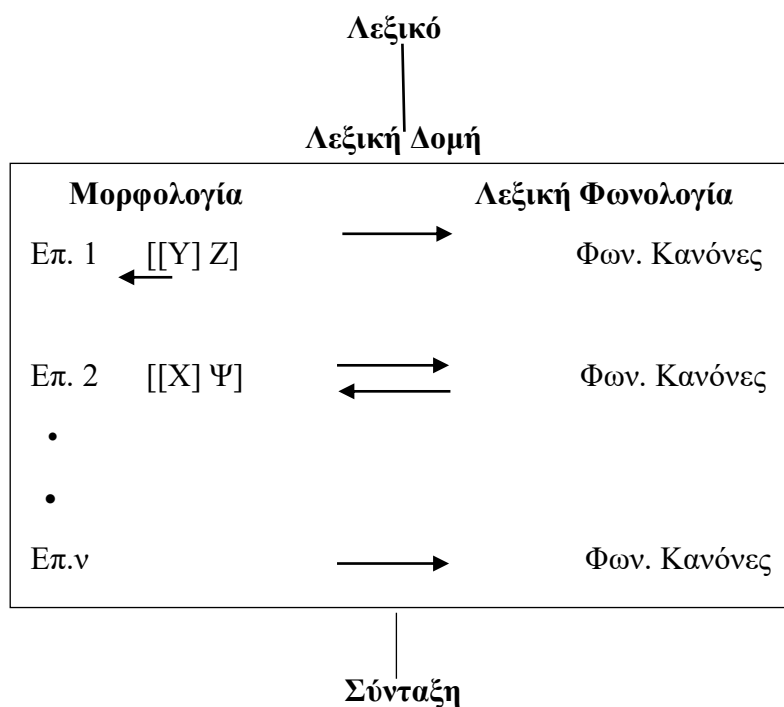
3.1.1 Το πρότυπο του Aronoff

Στο βιβλίο του Aronoff (1976) έχουμε την πρώτη συστηματική παρουσίαση μορφολογικών κανόνων. Το πρότυπό του βασίζεται στην αρχή της ατομικότητας όπου υποστηρίζεται ότι η σύνταξη δεν παρεμβαίνει στο εσωτερικό των λέξεων. Ο Aronoff υποστηρίζει πως οι κανόνες σχηματισμού λέξεων είναι κανόνες που οργανώνουν λέξεις με δομή απευθείας σε λέξεις με μεγαλύτερη δομή. Με αυτή τη θεωρία δίνει έμφαση ουσιαστικά στην παραγωγή και αγνοεί εν μέρει την κλίση και τη σύνθεση. Όντας βασικός υποστηρικτής μιας αδύναμης μορφής λεξικαλισμού, ο Aronoff υποβαθμίζει το ρόλο της μορφολογίας στη δημιουργία κλιτών τύπων, αφού πιστεύει ότι εδώ είναι υπεύθυνη η σύνταξη. Ειδικότερα, διατείνεται ότι η λέξη είναι η βάση για τη δημιουργία άλλων λέξεων. Το βασικό του επιχείρημα για τη θέση αυτή είναι ότι το μόρφημα δεν είναι ενότητα που ορίζεται εύκολα, καθώς υπάρχουν στοιχεία χωρίς σημασία ή λειτουργία. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από τη διατύπωση της υπόθεσης της μοναδικής βάσης (unitary base hypothesis), σύμφωνα με την οποία ένα πρόσφυμα συνδυάζεται πάντοτε με ένα συγκεκριμένο είδος βάσης, με την εφαρμογή ορισμένων φωνολογικών, σημασιολογικών και συντακτικών περιορισμών.

3.1.2 Η Θεωρία των Πεδίων

Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή οι κανόνες σχηματισμού λέξεων υφίστανται περιορισμούς και προσαρμογές στο πεδίο εφαρμογή τους π.χ. η σειρά με την οποία κατανέμονται τα προσφύματα στις λέξεις κ.ά. Η πιο συστηματική προσπάθεια ορισμού της θεωρίας αυτής ήταν η προσεγγίσεις των Kiparsky (1982β) και Mohanan (1986) για τη *Λεξική Μορφολογία και Φωνολογία* (Lexical Morphology and Phonology). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία η λεξική δομή αναλύεται σε λεξικά επίπεδα, όπου ένα μορφολογικό μέρος συνδυάζεται με ένα φωνολογικό. Στο μορφολογικό διενεργούνται οι διαδικασίες σχηματισμού λέξεων (παραγωγή, σύνθεση, κλίση) και στο φωνολογικό, εφαρμόζονται φωνολογικοί κανόνες που δρουν σε αλλαγές μορφολογικών σχηματισμών. Οι φωνολογικοί κανόνες της λεξικής δομής έχουν περιορισμένο φάσμα εφαρμογής: μόνο στα όρια μορφημάτων στο εσωτερικό των λέξεων με κυκλική διαδρομή εφαρμογής.

Τα επίπεδα της λεξικής δομής βρίσκονται σε συγκεκριμένη σειρά διάταξης όπου στα κατώτερα επίπεδα οι διαδικασίες είναι πιο προβλέψιμες αλλά και πιο παραγωγικές. Το τελευταίο επεξηγείται από το γεγονός ότι η σύνταξη ακολουθεί τον τομέα αυτόν. Από την άλλη πλευρά, το ανώτατο επίπεδο γειτνιάζει με και τροφοδοτείται από το σταθερό λεξικό που περιλαμβάνει μη προβλέψιμες διαδικασίες.

Πίνακας 10: Το πρότυπο των Kiparsky και Mohanan (από Ράλλη 2005: 219)

Η Ralli (1988) διαπιστώνει για τα ελληνικά ότι τα επίπεδα λεξικής δομής είναι τρία:

(92) Επ. 1. Λιγότερο ομαλή παραγωγή, π.χ. συνδυασμός βάσης με επιθήματα: -ιζ- (χαρίζω) κτλ.

Επ. 2. Περισσότερο ομαλή παραγωγή π.χ. μετοχές σε -μεν- (αγαπημένος) και σύνθεση.

Επ. 3. Κλίση και πολύ ομαλή σύνθεση, π.χ. σύνθετα με το ξανά (ξαναγράφω).

Ράλλη (2005: 220)

3.1.3 Το πρότυπο της Δομικής Μορφολογίας

Το πλαίσιο της Δομικής Μορφολογίας (*Construction Morphology*) αναπτύχθηκε από το Booij (2002, 2007, 2010), όπου ένα μεγάλο τμήμα των υποθέσεων του βασίζεται σε προσεγγίσεις της Δομικής Γραμματικής (*Construction Grammar*) (Fillmore κ.ά. (1988), Goldberg (2006) Croft (2002)).

Η θεωρία της Δομικής Μορφολογίας στοχεύει στη βέλτιστη κατανόηση της σχέσης που διέπει τη σύνταξη με τη μορφολογία και το λεξικό με τις σημασιολογικές ιδιότητες των σύνθετων λέξεων. Ο Booij (2010: 15) τονίζει ότι η Δομική Μορφολογία βασίζεται στις λέξεις, εντοπίζοντας δεσμευμένα υπολεξικά στοιχεία ως μέρος μορφολογικών σχημάτων, όπου η σημασία τους απορρέει από τη σημασία των μορφολογικών τμημάτων από τις οποίες απαρτίζονται. Η κεντρική ιδέα της Δομικής Γραμματικής στηρίζεται στην εσωτερική δομή των λέξεων που συνδέονται με τις ιδιότητες της σύνταξης, της φωνολογίας και της σημασιολογίας, απαρτίζοντας όλες μαζί τις λέξεις. Η σύνταξη παίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό της θέσης των μορφημάτων μέσα στη λέξη. Βέβαια, στην προσέγγιση αυτή, όπως υποστηρίζει ο Booij, η διάκριση μεταξύ της σύνταξης και της μορφολογίας διατηρείται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων σύνθετων δομών, που αποτελεί και συχνό αντικείμενο έρευνας, είναι οι ιδιωματικές εκφράσεις. Έτσι, στην ιδιωματική έκφραση *paint the town red* «το ρίχνω έξω», με ένα συγκεκριμένο νόημα, το ρήμα μπορεί να πάρει οποιαδήποτε μορφή (π.χ. *we painted the town red, they could have been*

painting the town red), ωστόσο οποιαδήποτε αλλαγή σε κάποια από τις άλλες λέξεις επιφέρει αλλαγές στη δομή όλης της έκφρασης και κατ' επέκταση σε όλο το σημασιολογικό περιεχόμενο. Οι μορφολογικές δομές μπορούν να αναπαρασταθούν σε δομικά σχήματα, τα οποία μπορούν να οδηγήσουν στο σχηματισμό νέων λέξεων. Για παράδειγμα, στο ρήμα *τρομάζω* που αποτελείται από το ουσιαστικό *τρόμος* και το παραγωγικό επίθημα *-άζω*, σχηματικά η δομή μπορεί να αποδοθεί ως εξής:

(93) [[τρόμ-ος]A³⁹ άζω]N

και, κατ' επέκταση, κάθε λέξη να αναπαρασταθεί με το παρακάτω σχήμα:

(94) [[x]A άζω]N «η πράξη του A»

Κατά τον Booij (2010), η Δομική Μορφολογία υποστηρίζει ότι οι σύνθετες λέξεις μπορούν να καταχωρηθούν στο λεξικό και έτσι τα δομικά σχήματα επιτελούν δύο βασικές λειτουργίες:

- α) δείχνουν τις ιδιότητες που προκύπτουν από τις υπάρχουσες σύνθετες λέξεις και
- β) υποδεικνύουν πώς μπορούν να προκύψουν νέες.

Η Δομική Μορφολογία βασισμένη στο Ιεραρχικό Λεξικό (Flicknger 1987) δημιουργεί ένα μηχανισμό, όπου ιεραρχούνται τύποι των μορφημάτων που χωρίζονται σε υποκατηγορίες. Ο Booij υποστηρίζει ότι στο Ιεραρχικό Λεξικό καθορίζονται οι θέσεις των μορφημάτων που προκύπτουν από τα δομικά σχήματα. Το μόρφημα *-άζω* στα παραδείγματά μας δείχνει ότι μπορεί να λάβει μία ορισμένη καταχώρηση στο λεξικό και να αναδείξει τις ιδιότητες που το διέπουν αλλά και τις ιδιότητες της βάσης (του επιθέτου στη συγκεκριμένη περίπτωση), μέσω της σύνταξης. Μάλιστα, ο Booij υπογραμμίζει ότι οι σχέσεις ανάμεσα στις μορφολογικές και στις συντακτικές δομές διατηρούνται και αλληλοεπιδρούν, και ιδιαίτερα σε ορισμένες σύνθετες μορφολογικές δομές που λειτουργούν ως μία λέξη, όπως οι ιδιωματικές εκφράσεις, τα φραστικά ουσιαστικά και τα περιφραστικά ρήματα (*phrasal verbs*).

Κλείνοντας, θα αναφερθούμε συνοπτικά και σε κάποιες άλλες μορφολογικές θεωρίες, οι οποίες αν και αποκλίνουν του θεωρητικού μας πλαισίου, είναι χρήσιμο να γίνει αναφορά σε αυτές, ώστε να υπάρχει μια πλήρης επισκόπηση των μορφολογικών θεωριών. Η λεγόμενη *A-Morphus* μορφολογική θεωρία στοχεύει στην ανάλυση των λεξικών ριζών και των θεμάτων, προσπερνώντας τη δομή μίας λέξης, με κύριο

³⁹ A= κατάσταση (ουσιαστικό), N= πράξη (ρήμα)

εκπρόσωπο τον Anderson (1977, 1982, 1984, 1992). Μία ακόμη θεωρία είναι αυτή της *Κατηγοριακής Μορφολογίας* (*Categorial Morphology*), που έχει ως θεωρητικό υπόβαθρο την κατάργηση των λεξικών κανόνων. Οι λεξικές καταχωρίσεις κωδικοποιούν οπτικά όλες τις πληροφορίες που ενέχονται σε αυτές με την ταυτόχρονη φωνολογική τους πραγμάτωση. Μία ακόμη θεωρία, η λεγόμενη *Lexeme–Morpheme Base Morphology* που εκφράστηκε κυρίως από τον R. Beard (1986, 1987, 1988, 1995), εστιάζει στα λεξήματα και τα μορφήματα, αντιμετωπίζοντας τη γραμματική με μορφοκεντρικά κριτήρια. Η *Φυσική Μορφολογία* (*Natural Morphology*) είναι μια λειτουργική θεωρία που στοχεύει στο να ερμηνεύσει τις μορφολογικές διαδικασίες με βάση τα εξωγλωσσικά κίνητρα. Από την άλλη, η λεγόμενη *Autolexical Theory*, με εκφραστή τον Sadock (1985, 1988, 1991, 2012) απευθύνεται στη διεπαφή της σύνταξης με τη μορφολογία, όπου τα σημασιολογικά, συντακτικά και μορφολογικά στοιχεία λειτουργούν ξεχωριστά και απομονώνουν ταυτόχρονα τις δομημένες εκφράσεις σε μια γλώσσα, όπου τίθενται σε σημασιολογική ή συντακτική ή μορφολογική επεξεργασία, και στο τέλος ορίζεται η γραμματική χρήση του λεξήματος. Μία θεωρία που αμφισβητεί την αυτονομία της μορφολογίας, ως ξεχωριστός τομέας της γραμματικής, είναι αυτή της *Κατανεμημένης Μορφολογίας* (*Distributed Morphology*). Αντιπροσωπευτική προσέγγιση στη βασική ιδέα της Κατανεμημένης Μορφολογίας είναι αυτή των Halle & Marantz (1993) που υποστηρίζει ότι οι μορφολογικές διεργασίες είναι αποτέλεσμα συντακτικών και φωνολογικών διαδικασιών. Βασισμένος στο πνεύμα του Μινιμαλιστικού Προγράμματος του Chomsky (1993) ως έμπνευση, ο Wunderlich (1996) εισήγαγε μια προσέγγιση της μορφολογίας (κυρίως της κλίσης) που ονομάζεται *Μινιμαλιστική Μορφολογία* (*Minimalist Morphology*). Στη θεωρία αυτή, η μορφολογία λαμβάνεται ως ξεχωριστό τμήμα από τη σύνταξη, με σκοπό σε αυτό το πλαίσιο είναι να λογοδοτήσει για όλες και μόνο τις πραγματικές μορφές λέξεων μιας συγκεκριμένης γλώσσας. Τέλος, ο Stump (1991, 2001) θέτει στο επίκεντρο της έρευνάς του τα κλιτικά παραδείγματα εστιάζοντας στην παραγωγή και στη διαδικασία της κλίσης, υιοθετώντας μια μορφή διαιρεμένης μορφολογίας.

3.2 Θεωρία σχηματισμού λέξεων

Στο σημείο αυτό καθίσταται αναγκαίο να παραθέσουμε -κάτι που θα συνέβαινε προφανώς και στο πλαίσιο ενός εισαγωγικού κεφαλαίου μιας γραμματικής- την

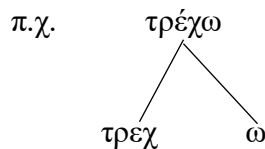
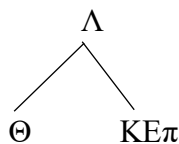
υποκείμενη θεωρία σχετικά με τον τρόπο σχηματισμού των λέξεων, ώστε να γίνουν λίγο πιο κατανοητά και όσα θα υποστηρίξουμε παρακάτω (ενότητες 3.3 και 3.4) στηριζόμενοι στην ανάλυση της Ράλλη (2005: 232 κ.ε.)

Σχετικά με τη δόμηση λέξεων στη νέα ελληνική, η βασική διαδικασία που λαμβάνει χώρα είναι ο συνδυασμός δύο στοιχείων. Το σχήμα (98) απεικονίζει το συνδυασμό δύο λεξικών στοιχείων, βάσει του προτύπου της Lieber (1980), που προϋποθέτει τη σύζευξη δύο στοιχείων Y και Z, από τα οποία το ένα είναι βασικό και το άλλο συμπλήρωμα:

$$(95) \quad \begin{array}{l} \alpha. [Y Z]_x \\ \beta. X \rightarrow Y Z \end{array} \quad (\text{Ράλλη 2005:189})$$

Το σχήμα στο (98) μας δίνει την ακόλουθη δομή εάν το εφαρμόσουμε στην κλίση, ως διαδικασία σχηματισμού λέξεων:

$$(96) \quad [\Theta \text{ ΚΕπ}]_{\Lambda}$$

Για τη δημιουργία κλιτών τύπων πρέπει να προστεθεί ένα κλιτικό επίθημα στο θέμα, δηλαδή, ένα στοιχείο υποπροσδιορισμένο συγκριτικά με τη λέξη, εννοώντας ότι φέρει λιγότερες μορφοσυντακτικές πληροφορίες από αυτήν, οι οποίες θα μεταφερθούν μετά στη λέξη π.χ. :

$$(97) \quad \alpha. \quad \begin{array}{l} \Lambda \\ \Theta \quad \text{ΚΕπ} \end{array} \quad \text{π.χ.} \quad \begin{array}{l} \text{φεύγαμε} \\ \text{φευγ} \quad \text{αμε} \end{array}$$

. Λέξη: φεύγαμε [ρήμα, ενεργητική, μη συνοπτικό, παρελθόν, πρώτο πρόσωπο, πληθυντικός]

Θέμα: φευγ- [ρήμα, μη συνοπτικό]

κλιτικό επίθημα: -αμε [ενεργητική, παρελθόν, πρώτο πρόσωπο, πληθυντικός]

Σε μία μορφολογική δομή, το συστατικό που καθορίζει την κατηγορία στην οποία ανήκει η δομή ονομάζεται *κεφαλή* (*head*). Για παράδειγμα στη λέξη *μαυρίζω*, που ανήκει στη γραμματική κατηγορία των ρημάτων, η κεφαλή είναι το στοιχείο *μαυρ*.⁴⁰ Στην κλίση, σε αντίθεση με τις άλλες διαδικασίες δόμησης λέξεων, θα πρέπει να θεωρούμε ως κεφαλή, το θέμα. Επομένως, συμπεραίνουμε ότι η κεφαλή είναι υπεύθυνη για τη γραμματική κατηγορία και εν μέρει για τη σημασία και τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά μίας λέξης.

Μέσω της διαδικασίας της *μεταπήδησης χαρακτηριστικών* (*feature percolation*) γίνεται μεταφορά των χαρακτηριστικών από τη μη-κεφαλή και στη διαχείριση των πληροφοριών αυτών. Στη μεταπήδηση των χαρακτηριστικών μεταφέρονται χαρακτηριστικά της βάσης στο μητρικό κόμβο ενός μορφολογικού σχηματισμού από έναν άλλον υποπροσδιορισμένο κόμβο. Η Lieber (1989,1992) εισάγει τον όρο *κατηγοριακή σφραγίδα* (*category signature*) για να ορίσει το σύνολο πληροφοριών που ενέχονται στη μεταπήδηση χαρακτηριστικών από έναν κόμβο-κεφαλή σε ένα μητρικό κόμβο. Θεωρεί δηλαδή ότι η μεταπήδηση χαρακτηριστικών έχει καθαρά δομικό χαρακτήρα, σχετίζεται με την σύνταξη και αποκλείει χαρακτηριστικά σημασιολογικού περιεχομένου, αλλά και διακριτικά όπως κλιτική τάξη, [+/-λόγιο] κ.ά. Θεωρεί βέβαια ότι τα κλιτικά επιθήματα δεν εμπεριέχουν κατηγοριακή σφραγίδα παρά μόνο συγκεκριμένες τιμές πληροφοριών.

Βάσει του κανόνα σχηματισμού λέξεων που συνδυάζει το θέμα με το κλιτικό επίθημα, που αναφέρθηκε και στο σχήμα (99), το θέμα βρίσκεται στη θέση της κεφαλής, καθώς από αυτό μεταπηδούν οι πληροφορίες της κατηγορίας και τα

⁴⁰ Όμως, για τη Ράλλη (2005: 251) αυτό δεν σημαίνει ταυτόχρονα πώς όλα τα παραγωγικά προσφύματα είναι κεφαλές. Με αυτό τον τρόπο ασκεί κριτική στον Williams (1981) που υποστηρίζει ότι τα παραγωγικά επιθήματα είναι κεφαλές. Επίσης, ο Williams διατείνεται ότι σε μια διφυή δομή, το συστατικό που βρίσκεται στο δεξιό μέρος αποτελεί την κεφαλή του σχηματισμού, γενίκευση που είναι γνωστή ως *νόμος της δεξιόστροφης κεφαλής* (“Right-hand Head Rule”) με ισχύ για το σύνολο των μορφολογικών διαδικασιών (κλίση, παραγωγή, σύνθεση). Με άλλα λόγια, σε μία διφυή δομή η γραμματική κατηγορία του συστατικού που βρίσκεται στα δεξιά μεταπηδά στο σχηματιζόμενο στοιχείο. Η Ράλλη (2005) αναφέρει ότι στη διαδικασία της κλίσης της νέας ελληνικής, αυτό δεν ισχύει καθώς σε λέξεις όπως *φόβος* και *μαύρος* που κλίνονται με τον ίδιο τρόπο το κλιτικό επίθημα *-ος* που είναι το ίδιο και στις δύο λέξεις δεν δίνει τη γραμματική κατηγορία στην οποία ανήκουν καθώς στην πρώτη περίπτωση η λέξη *φόβος* είναι ουσιαστικό και η λέξη *μαύρος* επίθετο. Βάσει των παρατηρήσεων αυτών η Ράλλη υποστηρίζει ότι ο νόμος της δεξιόστροφης κεφαλής δεν έχει καθολική ισχύ και η θέση της κεφαλής εξαρτάται από δύο παραμέτρους:

- τον τύπο των συστατικών (πρόθημα ή επίθημα)
- από τη φύση της διαδικασίας (παραγωγή, κλίση).

μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά στο σχηματιζόμενο στοιχείο του μητρικού κόμβου. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι τα κλιτικά επίθημα δε μπορούν να είναι κεφαλές καθώς:

- . δε μεταβάλλουν τη γραμματική κατηγορία του θέματος στο οποίο προστίθενται και
- β. δεν αλλάζουν τη βασική σημασία του θέματος.

Τα κλιτικά επιθήματα κυρίως εξειδικεύουν το νόημα των λέξεων ως προς ορισμένα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά. Χωρίς αυτά βέβαια δεν μπορεί να σχηματιστεί ολοκληρωμένη λέξη, καθιστώντας έτσι απαραίτητη την παρουσία τους. Τόσο το θέμα, όσο και τα κλιτικά επιθήματα, λογίζονται ως μήτρες χαρακτηριστικών, δηλαδή είναι υποπροσδιορισμένα, καθώς φέρουν μία ιδιότητα χωρίς όμως μία συγκεκριμένη τιμή. Για παράδειγμα, το θέμα ενός ρήματος όπως είναι το *δεθήκ-* παρουσιάζει τις εξής γραμματικές πληροφορίες:

- (98) κατ⁴¹: ρήμα
φωνή: παθητική
όψη: συνοπτικό
χρ:
πρόσ:
αρ:

Ενώ η κατηγορία, η φωνή και η όψη είναι πλήρως προσδιορισμένα, ο χρόνος και το πρόσωπο είναι υποπροσδιορισμένα καθώς η τιμή που μπορούν να πάρουν ορίζεται κάθε φορά από το επίπεδο της λέξης και από το κλιτικό επίθημα με το οποίο κάθε φορά συνδυάζονται. Ένα από αυτά τα κλιτικά επιθήματα είναι και το *-άμε* που φέρει τα ακόλουθα στοιχεία:

- (99) χρ: παρελθόν
αρ: ενικός
πρ: 1

. Σχετικά, λουπόν, με το επίπεδο της ρηματικής κλίσης της νέας ελληνικής, η Ράλλη⁴² (2005) αναλύει τους ρηματικούς τύπους ως δομές που απαρτίζονται από δύο

⁴¹ όπου κατ = κατηγορία, διαθ = διάθεση, έγκλ = έγκλιση, κτ = κλιτική τάξη, ρημ = ρήμα, χρ = χρόνος, πρόσ = πρόσωπο, αρ = αριθμός.

⁴² Η Ράλλη (βλ. Ralli (1988) και Ράλλη (1993)) επιχειρεί μία δομική ανάλυση των ρηματικού συστήματος βασισμένη στο μοντέλο του ισχυρού λεξικαλισμού (strong lexicalism), σύμφωνα με το

(102)

ΘΕΜΑ (ΟΨΗ) ΠΡΟΣΩΠΟ / ΑΡΙΘΜΟΣ

Εάν ένα μορφοσυντακτικό χαρακτηριστικό εμφανίζεται ταυτόχρονα σε περισσότερα από ένα κλιτικά μορφήματα, τότε υπόκειται στον περιορισμό εμφάνισης μορφοσυντακτικών χαρακτηριστικών σύμφωνα με τον οποίον το χαρακτηριστικό αυτό απαγορεύεται να είναι σε περισσότερα από ένα μορφήματα μιας δομής. Με αυτόν τον τρόπο αποφεύγεται η ύπαρξη πλεονασμού και ερμηνεύεται η ανυπαρξία και μη γραμματικότητα τύπων, όπως αυτός του συνοπτικού παρελθοντικού *γραφηκόμων, όπου το χαρακτηριστικό της Μ/ΠΦ φωνής υπάρχει ταυτόχρονα στο μόρφημα της όψης και σε αυτό του προσώπου και του αριθμού.

3.3 Εφαρμογή των κανόνων σχηματισμού λέξεων

Στο σημείο αυτό έχοντας ολοκληρώσει την εισαγωγική μας αναφορά στην διαδικασία σχηματισμού λέξεων θα προχωρήσουμε στην παρουσίαση⁴³ των κανόνων που διέπουν τη ρηματική κλίση υπό το πρίσμα της γραμματικής ανάλυσης που περιγράψαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Η ανάλυσή μας θα ακολουθήσει τη διάκριση σε τρία μέρη, βάσει του προτύπου σύγχρονων γλωσσολογικών γραμματικών αναφοράς. Το μέρος Α' καλύπτει το τμήμα της μορφολογίας που αναδεικνύει την κλίση και την ένταξη των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις. Το Β' μέρος καλύπτει τον τομέα της μορφοσύνταξης, στο οποία θίγονται χαρακτηριστικά του ρήματος που αφορούν και τη σύνταξη. Τέλος το Γ' μέρος σχετίζεται με το διεπίπεδο που αφορά τη σύνταξη με τη μορφολογία.

3.3.1. Μορφολογία

A. Η κατανομή σε κλιτικές τάξεις

Σχετικά με την κατανομή σε κλιτικές τάξεις προτείνουμε το πρότυπο της Ράλλη (2005: 131-38) και του κριτηρίου της αλλομορφίας, όπως η ίδια το αποτυπώνει. Η ένταξη των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις, κατά τη Ράλλη, γίνεται βάσει των κλιτικών επιθημάτων. Τα κλιτικά επιθήματα (Ράλλη 2005: 49) προστίθενται στη βάση με την προϋπόθεση να ταυτίζονται οι τιμές των χαρακτηριστικών της κλιτικής τάξης ανάμεσα στο θέμα και το κλιτικό επίθημα, ώστε ο σχηματισμός να είναι ορθός. Εάν ο συνδυασμός του θέματος και του επιθήματος δεν είναι σωστός, τότε το αποτέλεσμα

⁴³ Για την ανάλυση αυτή βλ. Ράλλη (2005: 273 κεξ.) και Τσαγγαλίδης (2013β).

δεν θα μας δώσει μία λέξη που να ανήκει σε μία κλιτική τάξη. Για παράδειγμα, αν το θέμα *δασ-* του *δάσους* φέρει την τιμή μιας άλλης κλιτικής τάξης, όπως το κλιτικό επίθημα *-ο*, αντί του *-ος* που είναι το επιθυμητό, τότε η σχηματισμένη λέξη θα οδηγήσει σε αντιγραμματικότητα: **δάσο*. Η κλιτική τάξη ως τρόπος ταξινόμησης χρησιμοποιείται και στα ονόματα και στα ρήματα, με μία όμως βασική διαφορά: στα ονόματα η κλιτική τάξη δεν είναι προβλέψιμη και αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό, ενώ στα ρήματα το χαρακτηριστικό της κλιτικής τάξης προβλέπεται από την παρουσία ή την απουσία μίας συστηματικής αλλομορφίας (Ράλλη 2005: 131-132).

Η Ralli (2007: 8) υποστηρίζει πως σε πολλές γλώσσες η ταξινόμηση των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις γίνεται βάσει ορισμένων κριτηρίων. Για παράδειγμα, στη ρηματική κλίση της αρχαίας ελληνικής, τα κριτήρια αυτά αφορούν τα θεματικά φωνήεντα, των οποίων η παρουσία ή απουσία σε συνδυασμό με τις κατάλληλες καταλήξεις δίνει τη δυνατότητα κατηγοριοποίησης των ρημάτων. Το ρήμα *λύω* που περιέχει τα θεματικά φωνήεντα *-ο-* ή *-ε-* (*λύομεν* ή *λύετε*, αντίστοιχα) κατηγοριοποιείται στη δεύτερη τάξη (= θεματική κλιτική τάξη), ενώ τα ρήματα που δεν περιέχουν θεματικό φωνήεν π.χ. το ρήμα *τίθημι* ανήκει στην πρώτη τάξη (= αθέματη κλιτική τάξη). Επιπροσθέτως, η εφαρμογή του φωνολογικού κανόνα της *συναίρεσης* σε δύο διαδοχικά φωνήεντα (το τελικό φωνήεν του θέματος και το αρχικό της κατάληξης) μας δίνει ως αποτέλεσμα την κατηγοριοποίηση των ρημάτων της δεύτερης τάξης σε δύο υπο-ομάδες: σε αυτά που υπακούουν σε αυτόν τον κανόνα και σε αυτά που δεν υφίστανται το νόμο της *συναίρεσης*. Στη σύγχρονη, όμως, ανάλυση της νέας ελληνικής, κατά τη Ράλλη (2005: 41, 69), η ύπαρξη του θεματικού φωνήεντος και ο κανόνας της *συναίρεσης* δεν έχουν κανένα ενεργό ρόλο στη ρηματική κλίση.

Η Ράλλη (Ralli 1988, 2003, 2007 & Ράλλη 2005) υποστηρίζει πως τα ρήματα της νέας ελληνικής γλώσσας κατηγοριοποιούνται σε κλιτικές τάξεις βάσει του εάν εμφανίζουν στο θέμα τους μία συγκεκριμένη συστηματική αλλομορφία. Με άλλα λόγια, προτείνει πως αν τα ρήματα των οποίων τα θέματα εμφανίζουν την αλλομορφική σχέση (συνοπτικό ~ μη συνοπτικό) $X(a) \sim X\text{φωνήεν}^{44}$ κατατάσσονται στη δεύτερη κλιτική τάξη (KT2) [*αγαπ(ά)-ω* ~ *αγαπή-σω*], [*χαλ(ά)-ω* ~ *χαλά-σω*], [*φορ(ά)-ω* ~ *φορέ-σω*], ενώ τα ρήματα από τα οποία απουσιάζει η σχέση αυτή κλίνονται βάσει της πρώτης κλιτικής τάξης (KT1) (*γραφ-* ~ *γραφ-σ-*).

⁴⁴ Με το σύμβολο X αναπαρίσταται το θέμα.

3. Η κλίση του νεοελληνικού ρήματος: μια εναλλακτική προσέγγιση

Η Ράλλη (2005: 132) τονίζει ότι χάριν της επίδρασης του νόμου του προσδιορισμού συν-εμφανιζομένων χαρακτηριστικών καθίσταται προβλέψιμη η κατανομή των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις, καθώς εάν ένα ρηματικό θέμα (ή κλιτικό επίθημα) στερείται της συστηματικής αλλομορφικής ποικιλίας $X(\alpha) \sim X\phi\omega\eta\eta\epsilon\nu$, κατατάσσεται στην ΚΤ1. Εάν, όμως το ρηματικό θέμα εμφανίζει την συγκεκριμένη αλλομορφική ποικιλία (π.χ. αγαπά-ω) αυτομάτως εντάσσεται στην ΚΤ2. Οι τιμές και των δύο κλιτικών τάξεων εξασφαλίζουν τον κατάλληλο συνδυασμό των θεμάτων με τα κλιτικά επιθήματα.

Βάσει της ανάλυσης που περιγράψαμε, η κατάταξη των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις έχει ως εξής:

Κλιτική Τάξη 1

αράδειγμα θέματος : δεν ~ δε (δενω)

Μη Συν. Μη Παρελ.	Μη Συν. Παρελ.	Συν. Παρελ.	Συν. Μη Παρελ.
δέν-ω	έ-δεν-α	έ-δε-σ-α	δέ-σ-ω
δέν-εις	έ-δεν-εις	έ-δε-σ-εις	δέ-σ-εις
δέν-ει	έ-δεν-ει	έ-δε-σ-ει	δέ-σ-ει
δέν-ουμε	δέν-αμε	δέ-σ-αμε	δέ-σ-ουμε
δέν-ετε	δέν-ατε	δέ-σ-ατε	δέ-σ-ετε
δέν-ουν	έ-δεν-αν	έ-δε-σ-αν	δέ-σ-ουν(ε)
Μη Συν. Μη Παρελ.	Μη Συν. Παρελ.	Συν. Παρελ.	Συν. Μη Παρελ.
δέν-ομαι	δεν-όμουν(α)	δέ-θηκ-α	δε-θ-ώ
δέν-εσαι	δενόσουν	δέ-θηκ-εις	δε-θ-είς
δέν-εται	δεν-όταν(ε)	δέ-θηκ-ει	δε-θ-εί
δεν-όμαστε	δεν-όμασταν	δε-θήκ-αμε	δε-θ-ούμε
δέν-εστε	δεν-όσασταν	δε-θήκ-ατε	δε-θ-είτε
δέν-ονται	δέν-ονταν	δέ-θηκ-αν	δε-θ-ούν(ε)

Πίνακας 11: Κλίση των ρημάτων βάσει της ΚΤ1 (Ράλλη 2005: 133)

Κλιτική Τάξη 2α

Παράδειγμα θέματος : αγαπ(α) ~ αγαπη (αγαπώ)

Μη Συν. Μη Παρελ.	Μη Συν. Παρελ.	Συν. Παρελ.	Συν. Μη Παρελ.
αγαπ(ά)-ω	αγάπα-γ-α/ αγαπ-ούσα	αγάπη-σ-α	αγαπή-σ-ω

3. Η κλίση του νεοελληνικού ρήματος: μια εναλλακτική προσέγγιση

αγαπά-ς αγαπά-(ει) αγαπά-με/αγαπ-ούμε αγαπά-τε αγαπά-νε/αγαπ-ούνε	αγάπα-γ-ες/αγαπ-ουσ-ες αγάπα-γ-ε/αγαπ-ούσ-ε αγαπά-γ-αμε/αγαπ-ούσ-αμε αγαπά-γ-ατε/αγαπ-ούσ-ατε αγάπα-γ-αν/αγαπ-ούσ-αν(ε)	αγάπη-σ-ες αγάπη-σ-ε αγαπή-σ-αμε αγαπή-σ-ατε αγάπη-σ-αν	αγαπή-σ-εις αγαπή-σ-ει αγαπή-σ-ουμε αγαπή-σ-ετε αγαπή-σ-ουν(ε)
Μη Συν. Μη Παρελ.	Μη Συν. Παρελ.	Συν. Παρελ.	Συν. Μη Παρελ.
αγαπι-έμαι αγαπι-έσαι αγαπι-έται αγαπι-όμαστε αγαπι-έστε αγαπι-ούνται	αγαπι-όμουν(α) αγαπι-όσουν(α) αγαπι-όταν(ε) αγαπι-όμασταν αγαπι-όσασταν αγαπι-όνταν/-όντουσαν/ -ουνταν	αγαπή-θηκ-α αγαπή-θηκ-ες αγαπή-θηκ-ε αγαπη-θήκ-αμε αγαπη-θήκ-ατε αγαπή-θηκ-αν	αγαπη-θ-ώ αγαπη-θ-είς αγαπη-θ-εί αγαπη-θ-ούμε αγαπη-θ-είτε αγαπη-θ-ούν(ε)

Πίνακας 12: Κλίση ρήματος βάσει της ΚΤ2α (Ράλλη 2005: 133-134)

Η Ράλλη (2005: 136) προχωρά σε μια περαιτέρω ταξινόμηση των ρημάτων της ΚΤ2. Ειδικότερα, υποστηρίζει πως τα ρήματα που προέρχονται κυρίως από την αρχαία δεύτερη κλιτική τάξη συνηρημένων ρημάτων π.χ. *θεωρώ*, *διαίρω*, *πολιορκώ*, *φιλοσοφώ* κ.ά., κλίνονται ομοιότροπα με τα υπόλοιπα ρήματα της ΚΤ2, με ορισμένες εξαιρέσεις, όμως, όπως στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό και μη συνοπτικό παρελθοντικό της ενεργητικής φωνής. Για το λόγο αυτό, προσεγγίζει τα ρήματα αυτά κάπως διαφορετικά, κατατάσσοντάς τα σε μία υποκατηγορία της ΚΤ2, η οποία στερείται του αλλόμορφου *Χα – ας* και την ονομάζει 2β (ΚΤ2β). Τα ρήματα που χαρακτηρίζονται από την εμφάνιση του αλλομόρφου *Χα* κατατάσσονται στην πρώτη υποκατηγορία της ΚΤ2 με το όνομα 2α (ΚΤ2α).

Κλιτική Τάξη 2β

Παράδειγμα θέματος: διαίρ ~ διαίρε (διαίρώ)

Μη Συν. Μη Παρελ.	Μη Συν. Παρελ.	Συν. Παρελ.	Συν. Μη Παρελ.
διαίρ-ώ διαίρ-είς διαίρ-εί διαίρ-ούμε	διαίρ-ούσ-α διαίρ-ούσ-ες διαίρ-ούσ-ε διαίρ-ούσ-αμε	διαίρε-σ-α διαίρε-σ-ες διαίρε-σ-ε διαίρε-σ-αμε	διαίρέ-σ-ω διαίρέ-σ-εις διαίρέ-σ-ει διαίρέ-σ-αμε

3. Η κλίση του νεοελληνικού ρήματος: μια εναλλακτική προσέγγιση

διαρ-είτε διαρ-ούν(ε)	διαρ-ούσ-ατε διαρ-ούσ-αν(ε)	διαιρέ-σ-ατε διαίρε-σ-αν	διαιρέ-σ-ατε διαιρέ-σ-αν(ε)
Μη Συν. Μη Παρελ	Μη Συν. Παρελ.	Συν. Παρελ	Συν. Μη Παρελ.
διαρ-ούμαι διαρ-είσαι διαρ-είται διαρ-ούμαστε διαρ-είστε διαρ-ούνται	διαρ-ούμουν (διαιρούσουν) ⁴⁵ διαρ-είτο διαρ-ούμασταν (διαιρούσασταν) διαρ-ούντο	διαιρέ-θηκ-α διαιρέ-θηκ-ες διαιρέ-θηκ-ε διαιρε-θήκ-αμε διαιρε-θήκ-ατε διαιρέ-θηκ-αν(ε)	διαιρε-θ-ώ διαιρε-θ-είς διαιρε-θ-εί διαιρε-θ-ούμε διαιρε-θ-είτε διαιρε-θ-ούν(ε)

Πίνακας 13: Κλίση ρήματος βάσει της ΚΤ2β(Ράλλη 2005: 137)

Σε μία δική μας απόπειρα αξιολόγησης της ανάλυσης της Ράλλη για το κριτήριο με το οποίο ταξινομεί τα ρήματα, διακρίνουμε ότι εστιάζει στο θέμα, σε αντίθεση με άλλες γραμματικές προσεγγίσεις που εστιάζουν στις καταλήξεις ή στη θέση του τόνου ή στο συνδυασμό αυτών των δύο.

Η αλλομορφία πρέπει να αποτελεί όμως κριτήριο για την ταξινόμηση των ρημάτων; Ας εξετάσουμε τα κλιτικά επιθήματα που έχουμε στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό

ΚΤ1	ΚΤ2α	ΚΤ2β
(γράφ)-ω	(αγαπ)-(ά)ω	διαρ-ώ
-εις	-άς	-είς
-ει	-ά(ει)	-εί
-ουμε	-άμε	-ούμε
-ετε	-άτε	-είτε
-ουν(ε)	-αν(ε)	-ούν(ε)

των κλιτικών τάξεων:

Πίνακας 14⁴⁶: Τα κλιτικά επιθήματα των Κλιτικών Τάξεων

Από τον παραπάνω πίνακα θα διαπιστώσουμε τα εξής:

- τα επιθήματα της ΚΤ1 και ΚΤ2β είναι ίδια με διαφορά τη θέση του τόνου και το β' πληθυντικό πρόσωπο,

⁴⁵ Η Ράλλη (2005: 136) τονίζει ότι οι τύποι *διαιρούσουν* και *διαιρούσασταν* δεν είναι αποδεκτοί από όλους τους φυσικούς ομιλητές.

⁴⁶ Με πράσινο σημειώνονται οι ομοιότητες των κλιτικών επιθημάτων της ΚΤ1 και ΚΤ2β και με πορτοκαλί η απόκλιση στα κλιτικά επιθήματα του β' πληθυντικού προσώπου των δύο αυτών κλιτικών τάξεων. Η ΚΤ2α σημειώνεται με γκρι καθώς τα κλιτικά επιθήματα έχουν αποκλίσεις με τα αντίστοιχα της ΚΤ1 και ΚΤ2β.

3. Η κλίση του νεοελληνικού ρήματος: μια εναλλακτική προσέγγιση

- στην ΚΤ2α, οι Holton κ.ά. (2012), όπως είπαμε, χαρακτηρίζουν τα ρήματα ως οξύτονα, αφού ο τόνος στο α΄ κιάλας ενικό πρόσωπο μεταβιβάζεται στο θεματικό φωνήεν, όταν αυτό εμφανίζεται. Άρα, το επιχείρημα σχετικά με τη θέση του τόνου, ως κριτήριο κατάταξης, στο -ώ του κλιτικού επιθήματος ευσταθεί; Προφανώς, αφού και στα υπόλοιπα πρόσωπα συμβαίνει το ίδιο.
- από τη στιγμή που οι διαφορές αυτές παρατηρούνται κυρίως μόνο στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό και τον μη συνοπτικό παρελθοντικό, τι είναι αυτό που μας ωθεί στο να λάβουμε ως κριτήριο εξέτασης και κατηγοριοποίησης των ρημάτων μόνο τα κλιτικά παραδείγματα σε αυτούς τους ρηματικούς χρόνους, όταν υπάρχουν κι άλλοι χρόνοι, που ενώ καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος της γραμματικής περιγραφής δεν παρατηρούνται διαφορές στα κλιτικά επιθήματα:

	ΚΤ1	ΚΤ2α	ΚΤ2β
Μέλλοντας	δέ-σω	αγαπή-σω	θεωρή-σω
Συν. Παρελ	έ-δε-σα	αγάπη-σα	θεώρη-σα
Παρακείμενος	έχω δέ-σει	έχω αγαπή-σει	έχω θεωρή-σει

Πίνακας 15 : Οι κλιτικές τάξεις στον Μέλλοντα, Συνοπτικό Παρελθοντικό και Παρακείμενο

Τι συμβαίνει όμως αν λάβουμε ως κριτήριο ταξινόμησης το θέμα ή την όψη;

Η ανάλυση αυτή φαίνεται να μας θυμίζει την ανάλυση που έχουμε συζητήσει και παραπάνω (βλ. 2.3.3) βάσει της προσέγγισης του Τριανταφυλλίδη (1976), των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999) και των Holton κ.ά. (2012) που χωρίζουν το συνοπτικό θέμα σε *ένσιγμο* ή *άσιγμο*. Εάν λάβουμε υπόψιν αυτό το κριτήριο και τις παρατηρήσεις που κάναμε στο Κεφάλαιο 2 βάσει των παρατηρήσεων τότε θα μπορούσαμε να έχουμε τις εξής κατηγορίες:

- ❖ Κατηγορία 1: ένσιγμος συνοπτικός παρελθοντικός: *ιδρύω - ίδρυ-σ-α, μπλέκω - έμπλεξα*
- ❖ Κατηγορία 2 : άσιγμος συνοπτικός παρελθοντικός *μένω - έμεινα, τρώω - έφαγα*

Στις παραπάνω κατηγορίες βλέπουμε όμως ότι υπάρχουν ζητήματα σχετικά με μορφολογικούς μηχανισμούς που δε λαμβάνονται υπόψιν, όπως η αλλομορφία και η υποκατάσταση. Με βάση και τις παρατηρήσεις των Τσαγγαλίδη (2013β) και Ράλλη (2005: 138) έχουμε τις εξής κατηγορίες:

- ❖ Κατηγορία 1 : απουσία αλλομορφίας : *κάνω - έκανα*

- ❖ Κατηγορία 2: αλλαγή φωνηέντων/ μετάπτωση⁴⁷: μένω - έμεινα, τρέλαινα - τρέλανα
- ❖ Κατηγορία 3: φωνολογικά καθορισμένη μορφολογία: τρέχω - έτρεξα, γράφω - έγγραφα
- ❖ Κατηγορία 4: συστηματική αλλομορφία: αγαπάω - αγάπησα
- ❖ Κατηγορία 5: μη συστηματική αλλομορφία I: πηγαίνω - πήγα - πάω
- ❖ Κατηγορία 6: μη συστηματική αλλομορφία II: φέρνω - έφερα
- ❖ Κατηγορία 7: υποκατάσταση : τρώω - έφαγα
- ❖ Κατηγορία 8: ανώμαλες αλλαγές: μεταβάλλω- μετέβαλα, παράγω – παρήγαγα

Αν λάβουμε υπόψιν τα παραπάνω δεδομένα θα πρέπει να επισημάνουμε ορισμένα βασικά ζητήματα:

- Η ανάλυση μας αυτή δεν χαρακτηρίζεται από την αρχή της οικονομίας που πρέπει να διέπει τη θεωρία της γλωσσολογίας και κάθε επιστημονική θεωρία, ώστε να είναι κατανοητή και αποδεκτή. Από την κατηγοριοποίηση αυτή λείπει το στοιχείο αυτό, αφού διακρίνονται οκτώ κατηγορίες έναντι δύο που προκύπτουν βάσει των άλλων προσεγγίσεων.
- Ο μηχανισμός της αλλομορφίας χρησιμοποιείται ως βασικό εργαλείο για την ταξινόμηση των ρημάτων σε κατηγορίες, σε περισσότερες από τις μισές. Επομένως, μήπως η αλλομορφία είναι προτιμητέο κριτήριο ταξινόμησης σε σχέση με το θέμα;

Η απάντησή μας σε αυτό το ερώτημα είναι ότι η ζυγαριά φαίνεται να κλίνει προς την αλλομορφία.

B. Οψη

Ως βάση για την παρουσίαση των γραμματικών κλιτικών κανόνων, όπως μάλιστα είδαμε και παραπάνω λαμβάνουμε τον κανόνα της Ράλλη (2005):

(103) $\Lambda \rightarrow \Theta \text{ ΚΕπ}$.

όπου σε μια διφυή δομή λαμβάνει την εξής μορφή:

(104)

```
graph TD; A[Λ] --- B[Θ]; A --- C[ΚΕπ]
```

⁴⁷ Η μετάπτωση (αγγλ. vowel gradation / alternation, γαλλ. alternance vocalique, apophonie, γερμ. Ablaut) αποτελεί μορφοφωνολογικό φαινόμενο της γλώσσας, το οποίο συνίσταται σε μεταβολή τού θεματικού (συνήθως) φωνήεντος.

Κατά τη Ράλλη (2005) στην περίπτωση της ρηματικής κλίσης δημιουργούνται πρώτα τα θέματα που προκύπτουν από το συνδυασμό του βασικού θέματος με το επίθημα της όψης. Άρα ο παραπάνω κανόνας (104) προκύπτει από τον εξής κανόνα:

(105) $\Theta_{[\text{συνοπτικό}]} \rightarrow \Theta \text{ ΚΕπ}_{[\text{συνοπτικό}]}$.

Σε ένα κλιτό ρηματικό τύπο η όψη δέχεται δύο τιμές: $[\pm \text{συνοπτικό}]$. Η τιμή του συνοπτικού κάθε φορά εκφράζεται με ένα μόρφημα και πιο συγκεκριμένα το *-σ-* στην περίπτωση της μορφολογικά καθορισμένης αλλομορφίας ή με $[\text{ks/ps}]$ στην περίπτωση της φωνολογικά καθορισμένης αλλομορφίας (π.χ. *τρέξαμε, γράψανε, αγάπησε κ.ά.*). Για παράδειγμα, σε μία διφυή δομή ο τύπος *τρέξαμε* αναλύεται ως εξής:

(106)

```

    τρέξαμε
     /  \
    τρέξ  αμε
     /  \
    τρέχ  σ
  
```

Επιπλέον, βασισμένοι στην ταξινόμηση του Τσαγγαλίδη (2013β) αναλύουμε σε διφυείς δομές του τύπου στους οποίους η όψη εκφράζεται και με :

α) αλλαγή φωνήεντος:

μέναμε-μείναμε, πλέναμε-πλύναμε, τρέλαιναμε-τρελάναμε:

(107)

```

    μείναμε
   /      \
 μειν- [όψη:συνοπτικό]  -αμε
  
```

β) με συνδυασμό των δύο παραπάνω διαδικασιών

αγαπούσα-αγάπησα, ζούσα-έζησα, μπορούσα-μπόρεσα

(108)

```

    αγαπήσαμε
   /        \
 αγαπήσ- [όψη:συνοπτικό]  -αμε
  
```

γ) με επιπλέον αλλαγές, άλλοτε αρκετά διαφανείς και άλλοτε εντελώς απρόβλεπτες : έπεφτα-έπεσα, παρήγα-παρήγαγα, έβλεπα-είδα

(109)

```

    παραγάγαμε
   /          \
 παραγάγ- [όψη:συνοπτικό]  -αμε
  
```

Από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχει κάποιο μόρφημα που να δηλώνει τη μη συνοπτική όψη (*τρέχουμε, γράφουμε, αγαπούμε κ.ά*)

(110)

```

    τρέχουμε
   /      \
  τρέχ     ουμε.
  
```

Η έλλειψη μορφήματος που να δηλώνει το $[\text{μη συνοπτικό}]$ αναπληρώνεται από την εφαρμογή ενός μετακανόνα χαρακτηρισμού υποπροσδιορισμένης πληροφορίας,

που παρατηρείται σε δέσμες χαρακτηριστικών και η εφαρμογή του εξαρτάται από τη συνύπαρξη με άλλα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

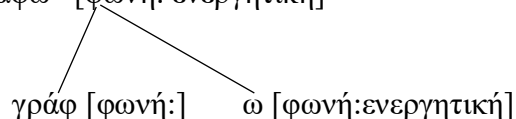
Γ. Χρόνος

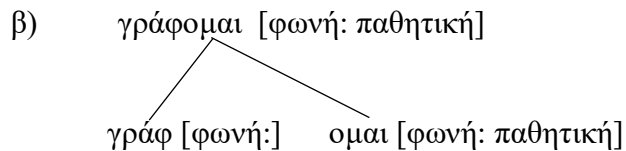
Ως απόρροια του παραπάνω κανόνα έχουμε κανόνα και για την έννοια του χρόνου. Η Ράλλη επισημαίνει ότι το χαρακτηριστικό του χρόνου περιλαμβάνει δύο τιμές :[± παρελθόν] Ο συνοπτικός τύπος *τρέξαμε* λαμβάνει την τιμή του [+ παρελθόν] από το επίθημα *-αμε*, ενώ στον τύπο *τρέχουμε* η πληροφορία του χρόνου είναι υποπροσδιορισμένη. Θα πρέπει να σημειώσουμε βέβαια ότι ένας τύπος ρήματος χαρακτηρίζεται ως προς μία πληροφορία χωρίς να είναι απαραίτητη η παρουσία ενός μορφήματος που να συνδέεται με αυτή. Από τη στιγμή που η πληροφορία δεν προκύπτει από το κλιτικό επίθημα, τότε η πληροφορία αυτή προκύπτει από την κατηγοριακή σφραγίδα του θέματος, από όπου μεταπηδά στη λέξη, καθώς είναι απλώς υποπροσδιορισμένη.

Δ. Φωνή

Τα ρήματα είναι αυτά που φέρουν το χαρακτηριστικό της φωνής κατά τη Ράλλη (2005) , και μάλιστα τα περισσότερα εμφανίζονται και στην ενεργητική και στην παθητική, αν και ορισμένα μόνο σε μία από τις δύο. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν ρήματα όπως *γράφω* και *γράφομαι*, ενώ στη δεύτερη κατηγορία όσα έχουν μία φωνή, π.χ. *μένω* ή *φοβάμαι*. Τα ρήματα εφόσον εμφανίζουν και τις δύο φωνές, ανεξαρτήτου κλιτικού επιθήματος, θεωρούμε ότι φέρουν το χαρακτηριστικό της φωνής στο θέμα τους, αλλά υποπροσδιορισμένο, δηλαδή χωρίς συγκεκριμένη τιμή ([ενεργητική] ή [παθητική]). Οι τιμές της φωνής περιλαμβάνονται στα κλιτικά επιθήματα, όπου έχουμε *-ω* για την ενεργητική φωνή και *-ομαι* για την παθητική, βάσει της μορφολογική διαδικασίας της κλίσης που είναι υπεύθυνη για το συνδυασμό του θέματος με το κατάλληλο κλιτικό επίθημα.

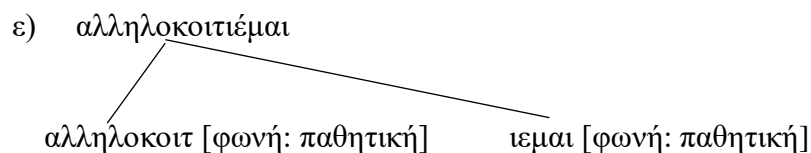
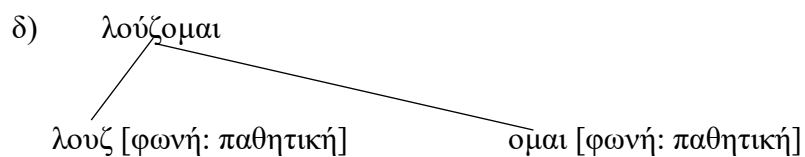
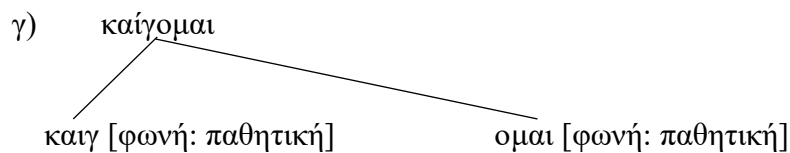
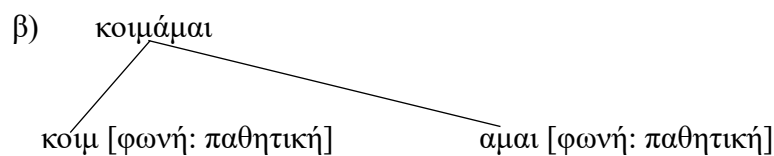
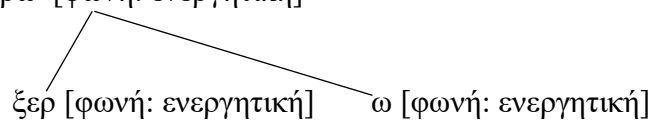
(111) α) γράφω [φωνή: ενεργητική]

Όμως, στα ρήματα που η φωνή δεν εναλλάσσεται θεωρούμε ότι ενυπάρχει στο θέμα που δέχεται τις καταλήξεις της ενεργητικής ή της παθητικής φωνής που κατά την κρίση μας απαντώνται σε κατηγορίες όπως τα αποθετικά, τα αμετάβατα, τα αυτοπαθή και τα αλληλοπαθή. Μάλιστα, τα ρήματα *κοιμάμαι*, *λυπάμαι*, *φοβάμαι*, *θυμάμαι* περιλαμβάνουν το χαρακτηριστικό της φωνής στο θέμα τους πλήρως προσδιορισμένο, όπως και άλλα:

(112) α) ξέρω [φωνή: ενεργητική]

E. Εγκλίσεις-Τροπικότητα

Η Ράλλη (2005) υποστηρίζει ότι το χαρακτηριστικό της έγκλισης περιλαμβάνει δύο τιμές [\pm προστακτική] και υπακούει στον κανόνα σχηματισμού που προβλέπει το

συνδυασμό του ρηματικού τύπου με το ληκτικό ρηματικό μόρφημα. Το χαρακτηριστικό της έγκλισης είναι υποπροσδιορισμένο στο θέμα και περιλαμβάνεται στο κλιτικό επίθημα.

(113) α) γράφε [εγκλ: προστακτική]
γραφ [εγκλ:] ε [εγκλ: προστακτική]

β) γράψου [εγκλ: προστακτική]
γράψ [εγκλ:] ου [εγκλ: προστακτική]

Η τροπικότητα περιέχει και σημασιολογικά χαρακτηριστικά στα οποία θα αναφερθούμε στην ενότητα της μορφοσύνταξης (βλ. 3.3.2) και του διεπιπέδου μεταξύ σύνταξης και σημασιολογίας (βλ. 3.3.3)

Αξίζει να αναφερθεί ότι η τιμή [- προστακτική] δεν έχει ορισμένο κλιτικό μόρφημα και η απόδοσή της γίνεται μέσω ενός αυθύπαρκτου νόμου απόδοσης της τιμής της τροπικότητας (έγκλισης), που θα αναφέρουμε αναλυτικότερα στο τμήμα του διεπιπέδου (3.3.3)

ΣΤ' Αύξηση

Στον μη συνοπτικό παρελθοντικό και το συνοπτικό παρελθοντικό της ενεργητικής φωνής των ρημάτων της πρώτης κλιτικής τάξης η Ράλλη (2005) αναφέρει ότι υπάρχουν τύποι που δέχονται αύξηση με την προσθήκη ενός /ε/ μπροστά από το θέμα, όταν βέβαια τονίζεται. Στους δυσύλλαβους ρηματικούς παρελθοντικούς τύπους που δηλώνεται το παρελθόν, ο τόνος μετακινείται στα αριστερά και πέφτει εκτός των ορίων της λέξης, με αποτέλεσμα η αύξηση να αναλαμβάνει το ρόλο του φορέα του τόνου:

δεν-α > 'δενα > έ-δεν-α > έδενα

Η αύξηση έχει χάσει σήμερα την προθηματική της αξία καθώς η παρουσία της δεν είναι υποχρεωτική στην κλίση των παρελθοντικών χρόνων. Στη νέα ελληνική το παρελθόν δηλώνεται μέσα από την πραγμάτωσή του στις καταλήξεις των ρηματικών κλιτών τύπων, που εμφανίζονται συστηματικά στους μονολεκτικούς παρωχημένους χρόνους, δηλαδή τον μη συνοπτικό παρελθοντικό και τον αόριστο.

Σχετικά με τον τόνο, η μετακίνησή του προκαλείται από το μόρφημα του χρόνου που φέρει στο λήμμα τη συγκεκριμένη φωνολογική πληροφορία.⁴⁸ Για παράδειγμα στους τύπους *έλυσα* και *ζωγράφισα* το /e/ εισέρχεται στον πρώτο τύπο για να φέρει τον τόνο που βγαίνει έξω από τη λέξη. Στην περίπτωση αυτή το επίθημα -α μετακινεί τον τόνο προς τα αριστερά.

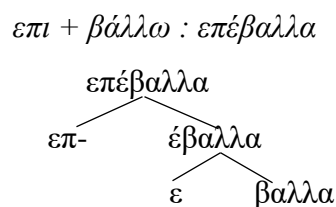
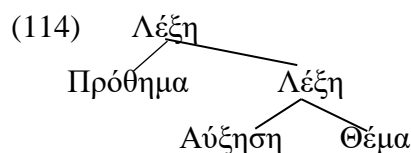
Στη δεύτερη περίπτωση (*ζωγράφισα*), δεν εμφανίζεται η αύξηση καθώς ο τόνος μετακινείται προς τα αριστερά, στην προπαραλήγουσα, αλλά και πάλι δε φεύγει πέρα από τα όρια της λέξης λόγω του φωνολογικού περιορισμού του νόμου της τρισυλλαβίας που διέπει την ελληνική γλώσσα, και ακολούθως δε χρειάζεται η αύξηση για να γίνει φορέας του τόνου.

Η εισαγωγή του τόνου υπόκειται στις αρχές της δόμησης των λέξεων και στις πληροφορίες που φέρουν τα λήμματα του θέματος και των προσφυμάτων, που σε λεξικό επίπεδο παραμένουν απλές ενδείξεις χωρίς τον χαρακτήρα του τόνου της λέξης.

-Υπάρχουν και τρία πολύ συνηθισμένα ρήματα που παίρνουν αύξηση ή- :

- ✓ *ξέρω* : *ήξερα*
- ✓ *θέλω* : *ήθελα*
- ✓ *πίνω* : συνοπτικός παρελθοντικός: *ήπια*, όμως ο μη συνοπτικός παρελθοντικός: *έπινα*
- ❖ Στα ρήματα που έχουν ως πρώτο συνθετικό τους μια πρόθεση βάζουμε την αύξηση (όταν χρειάζεται) ανάμεσα στην πρόθημα και το ρηματικό θέμα.
Αυτή η αύξηση λέγεται *εσωτερική αύξηση*.

Η ανάλυσή μας σε διφυή δομή στηρίζεται στη μελέτη του Κουτσούκου (2007) βασισμένη στο πλαίσιο των *Κανόνων Σχηματισμού Λέξεων* (Word Formation Rules):

⁴⁸ Το επίθημα στη συγκεκριμένη περίπτωση προκαλεί μετακίνηση του τόνου που είναι χαρακτηρισμένο ως προς το πρόσωπο και τον αριθμό.

3.3.2 Μορφοσύνταξη

A. Πρόσωπο και Αριθμός

Το πρόσωπο και ο αριθμός είναι πληροφορίες που περιέχονται στα κλιτικά επιθήματα κατά τη Ράλλη (2005). Είναι μεν χαρακτηριστικά που προβλέπονται από κάθε ρηματικό θέμα, αλλά η τιμή τους είναι υποπροσδιορισμένη αφού καθορίζεται στο επίπεδο της λέξης και προβλέπεται από το κλιτικό επίθημα που συνδυάζεται με το θέμα. Έτσι μέσω της συνθήκης διαχείρισης χαρακτηριστικών ο κλιτός ρηματικός τύπος κληρονομεί τις τιμές του αριθμού και του προσώπου όπως φαίνεται και στο ακόλουθο παράδειγμα:

(115) παίζεις [αριθμός: ενικός, πρόσωπο: 2]
παίζ [αρ:, πρ:] εις [αρ: ενικός, πρ: 2]

B. Τροπικότητα

Η τροπικότητα εκφράζεται και μορφοσυντακτικά. Οι τύποι με το *θα* + ρηματικό θέμα⁴⁹, σχηματίζονται στη σύνταξη, και θεωρούνται φορείς τροπικότητας: *μέλλον*, *δυνητικότητα*, *πιθανότητα*, *υπόθεση κ.ά.*. Βάσει του Τσαγγαλίδη (2013β) οι τύποι με το *θα* έχουν την εξής κατανομή:

(116) -Σ, -ΠΡΛ: *θα γράφω*
+Σ, -ΠΡΛ: *θα γράψω*
-Σ, +ΠΡΛ: *θα έγγραφα*
+Σ, +ΠΡΛ: *θα έγγραφα*
+ΣΥΝΤ, -ΠΡΛ: *θα έχω γράψει*
+ΣΥΝΤ, +ΠΡΛ: *θα είχα γράψει*

Οι τύποι με το *να/ας* + ρηματικό θέμα έχουν καθαρά συντακτική υπόσταση καθώς εκφράζουν τροπικότητα, βάσει του Τσαγγαλίδη (2013β)

(117) -Σ, -ΠΡΛ: *να/ας γράφω*
+Σ, -ΠΡΛ: *να/ας γράψω*
-Σ, +ΠΡΛ: *να/ας έγγραφα*
+Σ, +ΠΡΛ: *να/ας έγγραφα*
+ΣΥΝΤ, -ΠΡΛ: *να/ας έχω γράψει*

⁴⁹ Εντός του ρηματικού θέματος υπάρχει το στοιχείο της όψης, το οποίο εκφράζεται μορφολογικά και αναλύεται με τον ίδιο τρόπο, όπως θίγουμε στην παράγραφο της όψης.

+ΣΥΝΤ, +ΠΡΛ: να/ας είχα γράψε

Αξίζει να σημειωθεί ότι το ρηματικό θέμα αναλύεται με τον ίδιο τρόπο, όπως θα γινόταν και χωρίς την παρουσία των *θα/να/ας*. Ο τύπος που χαρακτηρίζεται από τις τιμές [-παρελθόν], [+συνοπτικό] ονομάζεται *εξαρτημένος*, γιατί δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ανεξάρτητη πρόταση χωρίς τα *να, θα, ας*.

3.3.3 Διεπίπεδο

A. Διάθεση

Στην περίπτωση της διάθεσης (ενεργητική, παθητική, μέση, ουδέτερη), αρχικά θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι κατά τη Ράλλη (2005) πρόκειται για σημασιολογικό όρο και δεν πρέπει να συγχέεται με τη φωνή, που έχει καθαρά μορφολογική υπόσταση όπως είδαμε παραπάνω (3.3.1). Το χαρακτηριστικό της διάθεσης είναι υποπροσδιορισμένο σε έναν κλιτό ρηματικό τύπο επειδή δεν προκύπτει πουθενά από τη δομή του. Για το λόγο αυτό υιοθετούμε το νόμο του προσδιορισμού των συνεμφανιζομένων χαρακτηριστικών, ο οποίος δρα διορθωτικά στο σχηματιζόμενο στοιχείο συμπληρώνοντάς το με πληροφορίες που δεν δικαιολογούνται από τη δομή. Για παράδειγμα η τιμή της παθητικής διάθεσης του ρήματος *γράφομαι* προέρχεται από τη συνύπαρξη του υποπροσδιορισμένου χαρακτηριστικού της διάθεσης με το πλήρως προσδιορισμένο χαρακτηριστικό της παθητικής φωνής:

(118) φωνή: παθητική → διαθ: παθητική

διαθ:.

(από Ράλλη (2005:292))

B. Εγκλίσεις-Τροπικότητα

Το χαρακτηριστικό της έγκλισης είναι υποπροσδιορισμένο για τη Ράλλη (2005). Για την απόδοση της έγκλισης προτείνεται ένας αυθύπαρκτος διορθωτικός νόμος πλήρωσης χαρακτηριστικών που επενεργεί στους κλιτούς ρηματικούς τύπους όταν χρειάζεται το πλήρως προσδιορισμένο χαρακτηριστικό της έγκλισης για να χρησιμοποιηθεί στη σύνταξη. Ο αυθύπαρκτος νόμος απόδοσης της τιμής της έγκλισης ισχύει μόνο για την [-προστακτική] που δεν έχει ορισμένο κλιτικό μόρφωμα, σε αντίθεση με την τιμή [+πριστακτική], που εκφράζεται μορφολογικά, όπως είδαμε παραπάνω (βλ. 3.3.1).

(119) εγκλ: → εγκλ: -προστακτική⁵⁰

⁵⁰ Η Ράλλη υποστηρίζει τον κανόνα αυτόν για την απόδοση της «οριστικής»:

Η τροπικότητα αναφέρεται στη σημασιολογική λειτουργία που, δηλώνει την γνώμη του ομιλητή απέναντι στο προτασιακό περιεχόμενο και εκφράσει πολλές σημασιολογικές σχέσεις: επιστημική τροπικότητα, δεοντική τροπικότητα, δυνατότητα- πιθανότητα, προθετικότητα, ευγένεια κ.ά.

3.3.4 Επιμέρους ζητήματα

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να δοθούν ορισμένες διευκρινήσεις σχετικά με τη διαχείριση ορισμένων ρηματικών χαρακτηριστικών, που περιγράφονται διαφορετικά στην παραδοσιακή γραμματική. Αρχικά να επισημάνουμε ότι στη δική μας περίπτωση χωρίσαμε τα ρηματικά χαρακτηριστικά, βάσει των γλωσσικών επιπέδων που αναλύουν τα γλωσσικά στοιχεία. Ορισμένα ρηματικά στοιχεία, όπως οι εγκλίσεις που στις παραδοσιακές γραμματικές θεωρούνται τρεις: *οριστική, υποτακτική και προστακτική*, για ορισμένο αριθμό μελετητών της γλωσσολογίας, η προστακτική έχει μορφολογική ισχύ, όπως υποστηρίξαμε και στο κεφάλαιο 2. Βάσει της προσέγγισης μας οι άλλες δύο «εγκλίσεις», είτε εντάσσονται στο χαρακτηριστικό [-προστακτική] και εκράζονται στο διπέδιο της σημασιολογίας (κυρίως για την «οριστική») (βλ 3.3.3), είτε σχηματίζονται στη σύνταξη, δηλαδή η «υποτακτική»: *να + ρηματικό θέμα* (βλ. 3.3.2).

Τα ρηματικά στοιχεία του *απαρεμφάτου*, του *γερονδίου* και της *μετοχής* δεν αναλύονται για τους λόγους που αναπτύξαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. 2.6.2). Εφόσον στερούνται κλιτικής πολυτυπίας, η ανάλυσή τους θα βάδιζε σε συντακτικά μονοπάτια, καταλαμβάνοντας σημαντικό τμήμα της παρούσας εργασίας και αποκλίνοντας έτσι της προσέγγισής μας. Μάλιστα, όσον αφορά τη μετοχή τα χαρακτηριστικά που δέχεται από το κλιτικό επίθημα, ωθούν την έρευνα προς την ονοματική κλίση, εφεύγοντας του στόχου της παρούσας εργασίας.

3.4 Παρατηρήσεις

Η ανάλυσή μας πιο πάνω εστίασε στα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του ρηματικού συστήματος τα οποία θα έπρεπε να ληφθούν υπόψιν. Ωστόσο υπάρχουν και κάποια ελάσσονα, μολονότι όχι άνευ αξίας ζητήματα τα οποία θα άξιζε να

εγκλ: → εγκλ: οριστική. Ράλλη (2005: 292)

Αλλά με βάση τη δική μας θεωρία που αναγνωρίζουμε το χαρακτηριστικό της έγκλισης με τιμές [\pm προστακτική], τον αναπροσαρμόζουμε στα δικά μας δεδομένα.

συμπεριληφθούν σε μια γραμματική περιγραφή, έστω μερικώς, χάριν περιγραφικής, θεωρητικής και διαλεκτικής/κοινωνιογλωσσικής πληρότητας, σε μία καθαρά δική μας απόπειρα προσέγγισης:

α) Μερικοί ρηματικοί τύποι του νεοελληνικού ρήματος βρίσκονται σε *ελεύθερη παραλλαγή*:⁵¹ *αγαπιόνταν/αγαπιόντουσαν, δένεστε/δενόσαστε, δένουν/δένουνε* κτλ. Οι παραλλαγές αυτές ερμηνεύονται κυρίως λόγω της εξέλιξης της νέας ελληνικής και κατά δεύτερον, λόγω της επίδρασης που δέχεται η κοινή ελληνική από διαλεκτικές ποικιλίες:

i) τύποι όπως το *δένεστε* είναι λόγιοι, ενώ τύποι όπως το *δενόσαστε* ανήκουν στη δημοτική.

ii) τύποι όπως *αγαπιόντουσαν* και *δένουνε* (με το /e/ ως ληκτικό φωνήεν) είναι άγνωστοι σε ορισμένες περιοχές όπως η Λέσβος, ενώ στην Πελοπόννησο χρησιμοποιούνται ευρέως. Μάλιστα, η παρουσία του /e/ στον τύπο *δένουνε* εξηγείται φωνολογικά, προκειμένου σε μορφολογικό περιβάλλον να ικανοποιηθεί η συλλαβική δομή [Σ(ύμφωνο) Φ(ωνήεν)], καθώς δε φέρει λειτουργική ή σημασιολογική πληροφορία και μορφολογικά καθορίζεται αναλογικά προς το ληκτικό /e/ του α' και β' προσώπου του πληθυντικού αριθμού (*δένουμε, δένετε*). Αντίστοιχα, παρατηρούμε το ίδιο για το φωνολογικό στοιχείο /a/ του πρώτου προσώπου του μη συνοπτικού παρελθοντικού (π.χ. *δενόμουνα*), του οποίου η εμφάνιση είναι διαφορετική ανάλογα με τη διαλεκτική ποικιλία.

iii) Οι τύποι *διαιρούσουν* και *διαιρούσασαν* δεν είναι αποδεκτοί από όλους τους ομιλητές.

iv) Στον μη συνοπτικό παρελθοντικό και τον αόριστο, αμέσως μετά το θέμα υπάρχει ένας δείκτης όψης. Στον συνοπτικό παρελθοντικό το -σ- (*αγάπη-σ-α*) και στον μη συνοπτικό παρελθοντικό το -γ- ή το -ουσ- (*αγαπ-ούσα / αγάπα-γ-α*). Στα κλιτικά παραδείγματα *αγαπ-ούσα / αγάπα-γ-α* βρίσκονται σε ελεύθερη εναλλαγή και είναι αποδεκτοί ως ρηματικοί τύποι της νέας ελληνικής. Το -γ- ήταν αρχικά ένα επενθετικό στοιχείο το οποίο έχει επαναλυθεί σε δείκτη όψης. Όμως, σε διαλεκτικό επίπεδο, το -γ- μπορεί να μην υπάρχει και μεταξύ των ρημάτων με αλλόμορφο *Χα*. Οι ομιλητές από τη Βόρειο Ελλάδα χρησιμοποιούν κατά κύριο λόγο τους τύπους που λήγουν σε -ούσα, ενώ οι ομιλητές στην Κεντρική και Νότια Ελλάδα κυρίως τους τύπους με

⁵¹ Πρόκειται για δύο αλλόμορφα του ίδιου ρηματικού τύπου που εναλλάσσονται ελεύθερα στο ίδιο μορφολογικό περιβάλλον και συνήθως ερμηνεύονται βάσει της διαλεκτικής καταγωγή του ομιλητή. Οι αλλαγές αυτές δηλώνονται με το σύμβολο «/».

ρηματικό αλλόμορφο σε -α. Έτσι, στη λεσβιακή διάλεκτο, αλλά και στο μικρασιατικό ιδίωμα των Κυδωνιών και Μοσχονησίων ο μη συνοπτικός παρελθοντικός της ενεργητικής φωνής εμφανίζει τύπους σε -ουσι- (π.χ. *αγαπούσαμε* < *αγαπούσαμε*).

ν) Τα ρήματα *θυμάμαι*, *κοιμάμαι*, *λυπάμαι*, *φοβάμαι*, παρουσιάζουν διαφορές στον τρόπο κλίσης το μη συνοπτικού μη παρελθοντικού και του μη συνοπτικού παρελθοντικού της οριστικής και της υποτακτικής:

(120) *κοιμάμαι* - *κοιμάσαι* - *κοιμάται* - *κοιμόμαστε* - *κοιμάστε* - *κοιμούνται*
κοιμόμουν- *κοιμόσουν* - *κοιμόταν* - *κοιμόμασταν* - *κοιμόσασταν* -
κοιμόνταν.

Όπως προαναφέραμε, τα ρήματα αυτά αποτελούν μία ιδιαίτερη κατηγορία λόγω του μεταπλασμού που υπέστησαν από την Αρχαία Ελληνική μέχρι σήμερα. Τα ρήματα αυτά πρέπει να θεωρηθούν ως υποκατηγορία της δεύτερης κλιτικής τάξης. Τα τέσσερα ρήματα, στη διαχρονική τους μελέτη παρατηρείται να εμφανίζουν μία ομοιότητα με τα ρήματα της πρώτης ομάδας της δεύτερης κλιτικής τάξης λόγω της δυναμικής παρουσίας του {a}, που δημιούργησε τη ΚΤ2α, καθώς το <a> επικρατεί σε τέσσερα πρόσωπα κλιτικού παραδείγματος του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού.

νι) Ορισμένα ρήματα φαινομενικά παρουσιάζουν αλλομορφία όσον αφορά ορισμένα πρόσωπα στον τρόπο κλίσης τους και κλιτικά προσεγγίζουν την ΚΤ2α, χωρίς διαχρονικά να ανήκουν σε αυτή. Τα ρήματα αυτά λοιπόν είναι τα εξής: *κλαίω*, *φταίω*, *καίω*, *πάω*, *λέω*, *τρώω*, *ακούω*. Τα ρήματα αυτά παρουσιάζουν τις εξής καταλήξεις: -ω, -ς, -ει, -με, -τε, -ν(ε) με την απουσία του εσωτερικού φωνήεντος τους κλιτικού επιθήματος στα β' ενικό και σε όλα τα πρόσωπα του πληθυντικού. Ορισμένα από τα ρήματα αυτά παρουσιάζουν μια ιδιομορφία στην κλίση τους η οποία οφείλεται σε διαχρονικές αλλαγές, δηλαδή μερικά ρήματα που είχαν κατάληξη σε -άγω [-'αγο] άρχισαν να χάνουν το υπερωικό/ουρανικό -γ- στο α' ενικό πρόσωπο το μη συνοπτικού μη παρελθοντικού: όπου στη συνέχεια, η απαλοιφή του -γ- συνεχίστηκε και σε άλλα ρήματα που στο θέμα τους υπήρχε φωνήεν + -γ-. Στα ρήματα αυτά δεν εφαρμόζεται η αλλομορφική σχέση (συνοπτικό ~ μη συνοπτικό) $X(a) \sim X\phi\omega\eta\eta\epsilon\nu$, και με το δεδομένο αυτό, θα μπορούσαμε να τα εντάξουμε στην ΚΤ1: *φταίω* ~ *έφταιξα*, *κλαίω* ~ *έκλαψα*, *καίω* ~ *έκαψα*, *ακούω* ~ *άκουσα*, *πάω* ~ *πήγα*, *λέω* ~ *είπα*, *τρώω* ~ *έφαγα*.

νii) Υπάρχουν ρήματα που ανήκουν και στις δύο ομάδες της ΚΤ2 και είναι τα παρακάτω: *ακολουθώ*, *κατηγορώ*, *καταφρονώ*, *κινώ*, *κοινωνώ*, *κρατώ*, *κυκλοφορώ*,

3. Η κλίση του νεοελληνικού ρήματος: μια εναλλακτική προσέγγιση

λαλώ, λιποθυμώ, μαρτυρώ, οικονομώ, παρηγορώ, προχωρώ, συζητώ, συμπαθώ, τηλεφωνώ, τυραννώ, φιλώ, φυλλομετρών, χωρώ. Τα ρήματα αυτά έχουν εισέλθει σε ένα μεταβατικό στάδιο αναδιάρθρωσης της κλίσης κατά το πρότυπο της ΚΤ2α. Την παραπάνω θέση θα μπορούσαμε να την εντάξουμε στο φαινόμενο της ετερόκλισης που διέπει την ελληνική γλώσσα, όπου ένα λέξημα όταν εμφανίζεται σε περισσότερες από μία κλιτικές τάξεις εντάσσεται στο φαινόμενο της ετερόκλισης. Κάποιοι δηλαδή τύποι μπορεί να ανήκουν στην χ κλιτική τάξη και κάποιοι στην ψ. Η ετερόκλιση δεν θα έπρεπε να είναι αυθαίρετη και λεξικά εντοπιζόμενη, αλλά να έχει δομή και συστηματικότητα. Μάλιστα στα νέα ελληνικά η αλλομορφία είναι άμεσα συνυφασμένη με την ετερόκλιση.

viii) Σχετικά λοιπόν με τα αρχαιοπρεπή ρήματα *στερούμαι, επικαλούμαι, μιμούμαι, προηγούμαι* θα λέγαμε ότι αν συγκρίνουμε τα κλιτικά επιθήματα στο μη συνοπτικό και στο συνοπτικό θέμα θα παρατηρήσουμε ότι μοιάζουν με τα αντίστοιχα της ΚΤ2β, άρα θα μπορούσαμε να τα εντάξουμε σε αυτή την κλιτική ομάδα:

(121)	Μη συνοπτικό	Συνοπτικό	Μη συνοπτικό	Συνοπτικό
	διαρ-ούμαι	διαιρέ-θηκ-α	μιμ-ούμαι	μιμή-θηκ-α

ix) Στα υγρόληκτα ρήματα με θεματικό στοιχείο -λλ- παρατηρείται ότι το θεματικό αλλόμορφο -λλ- εμφανίζεται στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό, τον μη συνοπτικό παρελθοντικό και τον εξακολουθητικό μέλλοντα που σχηματίζονται από το μη συνοπτικό θέμα, ενώ με ένα -λ-γράφονται οι υπόλοιποι χρόνοι που προκύπτουν από το συνοπτικό θέμα. Η αλλαγή αυτή οφείλεται σε διαχρονικές αιτίες λόγω της διατήρησης της προτύπου από την αρχαία ελληνική που συνέβαινε ακριβώς αυτό το φαινόμενο. Σε κοινό πλαίσιο είναι και οι σύνθετοι ρηματικοί τύποι του ρήματος *άγω*, που δε συναντώνται ως ανεξάρτητοι στα νέα ελληνικά, αλλά με κάποιο πρόθημα: *παράγω, προάγω, διάγω, περιάγω, διεξάγω, εισάγω, εξάγω κ.ά.* Ωστόσο το συνοπτικό θέμα είναι -αγαγ- λόγω του προτύπου του αρχαιοελληνικού συνοπτικού παρελθοντικού: *ἤγαγον*.

4. Συμπεράσματα

Η περιγραφή των γραμματικών δεδομένων μίας γλώσσας, αλλά και η ανάλυση και κατηγοριοποίησή τους αποτελούσαν ανέκαθεν τα πρωταρχικά ζητούμενα κάθε γραμματικής πραγματείας, είτε αυτή προοριζόταν για διδακτικούς σκοπούς είτε είχε τον χαρακτήρα έργου αναφοράς. Ωστόσο, οι γραμματικές περιγραφές διακρίνονται συχνά από διαφορετικές προσεγγίσεις, με βάση κυρίως το θεωρητικό μοντέλο που υιοθετούν (π.χ. μια γραμματική με μια πιο σύγχρονη θεωρητική γλωσσολογική προσέγγιση δεν θα εστιάσει (σχεδόν) αποκλειστικά στην κλιτική μορφολογία) αλλά και το σκοπό που υπηρετούν (π.χ. εκπαιδευτικό).

Σκοπός της εργασίας μας ήταν να εξετάσουμε το ρηματικό σύστημα της νέας ελληνικής. Αναδείξαμε ποιες διαφορές προκύπτουν ανάμεσα στην παραδοσιακή γραμματική περιγραφή και τις νεότερες προσεγγίσεις. Φυσικά, θα αποτελούσε αναχρονισμό η όποια απόπειρα υπερκριτικής διάθεσης και έντονα αρνητικής αξιολόγησης, μέσω της σύγκρισης, κάποιων παλαιότερων, κλασικών έργων, όπως αυτό του Τριανταφυλλίδη με νεότερα, αφού συντάχθηκαν σε πρόδηλα διαφορετικές συνθήκες.

Στόχος μας, αντιθέτως, ήταν η ανάδειξη αδυναμιών, παραλείψεων, αλλά και διαφορών και αποκλίσεων των γραμματικών περιγραφών, είτε ακολουθούν τη παραδοσιακή προσέγγιση είτε υιοθετούν πιο σύγχρονες απόψεις της γλωσσολογίας. Έτσι, διαπιστώσαμε ότι ακόμη και οι σύγχρονες γραμματικές περιγραφές παρουσιάζουν κενά και αδυναμίες σε ό,τι αφορά την καταγραφή και ανάλυση βασικών ιδιοτήτων του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος, όπως π.χ. του λεξικού ποιού ενεργείας (πρβ. Holton κ.ά. (2012), Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999)).

Επιπλέον, στο ζήτημα της ορολογίας αναδεικνύεται ενίοτε μια σύγχυση, αν όχι ‘διαμάχη’ ανάμεσα στους μελετητές-συγγραφείς των υπό εξέταση γραμματικών περιγραφών. Οι αντιθέσεις αυτές αντανακλούν συχνά κάποιες ‘παγιωμένες’ απόψεις ορισμένων ερευνητών υπέρ μιας πιο παραδοσιακής προσέγγισης παρά τις εξελίξεις που έχουν σημειωθεί στη γλωσσολογία κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Βέβαια, δεν απουσιάζουν και οι θεωρητικές διαφοροποιήσεις, ιδίως σε θέματα ορολογίας μεταξύ των ειδικών από το χώρο της σύγχρονης θεωρητικής γλωσσολογίας.

Από την άλλη πλευρά, επιχειρήσαμε αφενός να διερευνήσουμε τα βασικά θεωρητικά κέντρα βάρους της κάθε διαφορετικής (υπό εξέταση) περιγραφής του

νεοελληνικού ρηματικού συστήματος και να εστιάσουμε αφετέρου σε κάποια θεωρητικά ζητήματα τα οποία δεν έχουν αναδειχθεί όσο θα έπρεπε. Για παράδειγμα, παρατηρήσαμε ότι το θέμα της όψης δεν έχει λάβει τη δέουσα προσοχή στις γραμματικές περιγραφές -πβ. π.χ. το ζήτημα της συγκεχυμένης ορολογίας (όψη-άποψη-ποιόν ενεργείας-τρόπος), αλλά και το ότι αντιμετωπίζεται ως μία ιδιότητα του ρήματος, χωρίς να τονίζεται ο βασικός του ρόλος σχετικά με την οργάνωση του χρονικού συστήματος- παρόλο που αποτελεί σημαντική ιδιότητα του ρηματικού συστήματος.

Όσον αφορά την ταξινόμηση και τη διάκριση των ρημάτων σε κλιτικές τάξεις θα λέγαμε ότι όλα τα γραμματικά εγχειρίδια ακολουθούν παρόμοιο τρόπο κατανομής: δύο κλιτικές τάξεις, με τη δεύτερη να χωρίζεται σε δύο υπο-ομάδες. Αυτό που αλλάζει όμως, σε κάθε προσέγγιση, είναι τα κριτήρια και κυρίως η βαρύτητα που δίνεται σε καθένα από αυτά. Ο Τριανταφυλλίδης, όπως είδαμε, θέτει ως κριτήριο τη θέση του τόνου, δηλ. το αν τονίζεται το ρήμα στο κλιτικό μόρφωμα ή πριν από αυτό, ενώ οι Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2009) και οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009) θέτουν σε πρώτο πλάνο τη μορφή του κλιτικού επιθήματος και σε δεύτερο τη θέση του τόνου. Οι Holton κ.ά. (2012) δίνουν βάση στη σημασία του τόνου και ονομάζουν τα ρήματα, όπως είδαμε, «παροξύτονα» και «οξύτονα». Επίσης, οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999) θέτουν ως βασικό κριτήριο τη θέση του τόνου, εντός ή εκτός θέματος. Σε κάθε περίπτωση, η προσέγγιση που ακολουθείται δεν επηρεάζει την κατανομή των ρημάτων. Στον αντίποδα, η Ράλλη (2005) προκρίνει ως κριτήριο ταξινόμησης την αλλομορφία, η οποία φαίνεται να έχει αποκτήσει αυξημένη βαρύτητα στη σύγχρονη μορφολογία. Το κριτήριο αυτό αναδείχτηκε και στη δική μας προσέγγιση για μια σύγχρονη και πιο «οικονομική» περιγραφή του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος (Κεφ. 3), επιβεβαιώνοντας τον ισχυρισμό της Ralli (2007: 26) για την αμφίδρομη σχέση που διέπει την κλίση με τη την αλλομορφία και τη σημασία που έχει ως εργαλείο στη διαδικασία της κλίσης για το σχηματισμό λέξεων.

Επιπλέον, στο θέμα της οργάνωσης του χρονικού συστήματος φαίνεται επίσης να υπάρχει διάσταση απόψεων. Βλέπουμε ότι ο Τριανταφυλλίδης (1976) και οι Χατζησαββίδης & Χατζησαββίδου (2009) ακολουθούν μια πιο συντηρητική κατεύθυνση πάνω σε αυτό το ζήτημα. Ακόμη και στον τρόπο παρουσίασης των κλιτικών τύπων, φαίνεται ότι ο χρόνος είναι κομβικής σημασίας, ιδίως τα θέματα μη

συνοπτικού μη παρελθοντικού και συνοπτικού παρελθοντικού γύρω από τα οποία οργανώνονται οι ρηματικοί χρόνοι. Από την άλλη, στη Γραμματική των Φιλίππακη-Warburton κ.ά. (2009) το κλιτικό σύστημα οργανώνεται με βάση τις εγκλίσεις, αναδεικνύοντας έτσι την τροπικότητα, η οποία αποτελεί τη σημασιολογική πλευρά της έγκλισης ενώ η ίδια σχετίζεται κυρίως με μορφολογικές όψεις. Η ματιά αυτή είναι εμφανής ακόμη και στην ορολογία που χρησιμοποιείται για τις εγκλίσεις (Εξακολουθητική Υποτακτική/Προστακτική και Συνοπτική Υποτακτική/Προστακτική), τονίζοντας έτσι ακόμη περισσότερο τη σημασία της όψης για τη μελέτη του ρηματικού συστήματος. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι στη γραμματική των Holton κ.ά. (2012) η «υποτακτική» δεν εξετάζεται μορφολογικά, αλλά ερμηνεύεται κυρίως με βάση τα συντακτικά της χαρακτηριστικά, ενώ και στη γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999) η έννοια της έγκλισης, όπως είδαμε, δεν αποτελεί αντικείμενο ανάλυσης, καθώς εδώ εξετάζεται μόνο η οριστική, σε σχέση με την οποία μάλιστα, όπως τονίζεται, ο μέλλοντας αποτελεί έκφανση τροπικότητας και όχι χρόνος.

Συγκεντρώνοντας όλα τα πορίσματα μας βάσει της μελέτης μας, θα μπορούσαμε να εξαγάγουμε ορισμένα συμπεράσματα, από κριτική σκοπιά για τα γραμματικά εγχειρίδια. Αρχικά, το σύγγραμμα του Τριανταφυλλίδη ακολουθεί καθαρά παραδοσιακή προσέγγιση και στηρίζει την οργάνωση του νεοελληνικού ρηματικού συστήματος στο αντίστοιχο αρχαιοελληνικό. Η αντικατάστασή του από το αντίστοιχο σύγγραμμα των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2009) στο Γυμνάσιο, αφενός δείχνει τη ανάγκη ανανέωσης της γραμματικής διδασκαλίας. Από την άλλη, ίσως επιδερμικά να φαίνεται ότι το σύγγραμμα αυτό κινείται πιο κοντά στο χώρο της γλωσσολογίας, αλλά σε μία πιο εντατική μελέτη παρατηρούμε πολλές ομοιότητες με το αντίστοιχο του Τριανταφυλλίδη. Μία αξιολογη προσπάθεια σύζευξης της γλωσσολογίας με την παραδοσιακή θεωρία είναι το σύγγραμμα των Φιλίππακη-Warburton κ.ά. (2009) στο δημοτικό, για τους λόγους που αναλύσαμε και παραπάνω (βλ. 2.7), καθώς εντάσσουν τους μαθητές στη γραμματική διδασκαλία της γλωσσολογίας. Μάλιστα όπως οι ίδιοι τονίζουν οι επιλογές σύζευξης της γλωσσολογίας με την παραδοσιακή προσέγγιση «έπρεπε, αφενός, να έχουν βασικό γνώμονα την επιστημονική ορθότητα, να προσφέρουν δηλαδή στον μαθητή πληροφορίες και γνώσεις – κατά το δυνατόν – συμβατές με τα σύγχρονα πορίσματα της γλωσσολογικής έρευνας και, αφετέρου, να χαρακτηρίζονται από ερμηνευτική

απλότητα και διαφάνεια, ώστε τα υπό παρουσίαση φαινόμενα να είναι επαρκώς κατανοητά για τα παιδιά της ηλικίας του Δημοτικού» (Γεωργιαφέντης κ.ά. (2011: 85)). Τα άλλα δύο συγγράμματα αναφοράς έχουν ξεκάθαρη γλωσσολογική πλευση. Η γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (1999) παρουσιάζει τη ρηματική μορφολογία με ορισμένα όμως ερείσματα στην παραδοσιακή προσέγγιση ή με σημαντικές ελλείψεις που προβληματίζουν την γλωσσολογική κοινότητα π.χ. η κατανομή του *γράφω*. Τέλος, το σύγγραμμα των Holton κ.ά. (2012) έχει ξεκάθαρη γλωσσολογική βάση και εξετάζει το ρηματικό σύστημα βάσει των αρχών της γλωσσολογίας και ίσως να αποτελεί ένα από τα καλύτερα συγγράμματα μελέτης της νεοελληνικής γραμματικής, όντας βασικός σύμβουλος τόσο για τους γλωσσολόγους, όσο και οδηγός για τους φοιτητές γλωσσολογίας.

Τέλος, η απόπειρά μας να παρουσιάσουμε αδρομερώς (Κεφ. 3) τα βασικά ζητήματα γλωσσολογικής θεωρίας και ορολογίας που θα έπρεπε να ενσωματώνει με τον α' ή β' τρόπο μια σύγχρονη γραμματική περιγραφή του νεοελληνικού ρήματος, με βάση μια στέρεη και σύγχρονη μορφολογική προσέγγιση, αναδεικνύει αφενός τα επιμέρους προβλήματα με τις υπάρχουσες γραμματικές περιγραφές, ιδίως σε εκπαιδευτικό επίπεδο, αλλά και τις προκλήσεις που θα πρέπει να αντιμετωπίσουν όσοι γλωσσολόγοι – εκπαιδευτικοί αποπειραθούν να συγγράψουν ένα παρόμοιο έργο. Προφανώς, η προσαρμογή-σύμπτυξη των επιστημονικών κατακτήσεων της σύγχρονης γλωσσολογίας σε ένα εύληπτο έργο για το ευρύτερο κοινό και ακόμη περισσότερο για την εκπαιδευτική (σχολική) κοινότητα αποτελεί μείζονα πρόκληση, τόσο από πλευράς μεθόδων Διδακτικής και Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας όσο και από πλευράς γλωσσολογικής θεωρίας και ορολογίας.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Adams, D. Q. (1987). *Essential Modern Greek Grammar*. New York: Dover Publication.

Agouraki, Y. (1991). "A Modern Greek complementizer and its significance for UG". *UCL Working Papers in Linguistics* 3: 1-24.

Alexiadou A. & E. Anagnostopoulou (2001), "Syntactic adjacency as a condition on phases". *24th GLOW Colloquium*, Braga, 8-10 April 2001. *GLOW Newsletter* 46: 45-46.

Anagnostopoulou, E. (2003). "Participles and voice". Στο A. Alexiadou, M. Rathert & A. von Stechow (επιμ.), *Perfect Explorations*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter: 1-36.

Anderson, S. R. (1977). "On the formal description of inflection". *Chicago Linguistic Society* 13: 15-44.

— (1982). "Where's morphology?". *Linguistic Inquiry* 13(4): 571-612.

— (1984). "On representations in morphology: case, agreement, and inversion in Georgian". *Natural Language and Linguistic Theory* 2(2): 157-218.

— (1992). *A-Morphous Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Aronoff, M. (1976). *Word Formation in Generative Grammar*. Cambridge: MIT Press.

Beard, R. (1986). "Neurological evidence for Lexeme–Morpheme Base Morphology". *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungarica* 36 (1-4): 3-23.

— (1987) "Morpheme order in a Lexeme/Morpheme-Base Morphology". *Lingua* 72: 1-44.

— (1988). "On the separation of derivation from morphology: Toward a Lexeme / Morpheme-Base Morphology". *Quaderni di Semantica* 9(1): 3-59.

— (1995). *Lexeme–Morpheme Base Morphology*, Albany. NY: SUNY Press.

Beard, R. & M. Volpe (2005). "Lexeme-Morpheme Base Morphology". Στο P. Štekauer & R. Lieber (επιμ.). *Handbook of Word-Formation*. Dordrecht: Springer: 189-205.

Booij, G. (1996) "Inherent vs. contextual inflection and the split morphology hypothesis". *Yearbook of Morphology 1995*: 1-16.

- (1997). “Allomorphy and the autonomy of morphology”. *Folia Linguistica* 31(1-2): 25–56.
- (2002). *The Morphology of Dutch*. Oxford-New York: Oxford University Press.
- (2007). ‘Construction Morphology and the lexicon’. Στο F. Montermini, G. Boyé, & N. Hathout (επιμ.). *Selected Proceedings of the 5th Décembrettes: Morphology in Toulouse*. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project: 34-44.
- (2010). *Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Bussmann, H. (1996). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London & New York: Routledge.
- Carstairs, A. (1987). *Allomorphy in Inflection*. London: Croom Helm.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- (1993). A minimalist program for linguistic theory. Στο K. Hale & S. J. Keyser (επιμ.). *The View From Building 20: Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger*. MIT Press.
- (1995). *The Minimalist Program*. MIT Press.
- Comrie, B. (1976). *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Croft, W. (2002). *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Daltas, P. (1979). *The Inflectional Morphology of the Verb in Modern Greek: A Variationist Approach*. Ph.D. Diss. University of Leeds.
- Di Sciullo, A. M. & E. Williams. (1987). *On the Definition of the Word*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Drachman, G. (1994). “Verb movement and minimal clauses”. Στο Philippaki-Warbuton, I., Nikolaidis, K., Sifianou, M. (επιμ.), *Themes in Greek Linguistics: Papers from the First International Conference on Greek Linguistics*. John Benjamins Amsterdam and Philadelphia: 45--52
- Drachman, G. & A. Malikouti-Drachman (1994). “Stress and Greek compounding”. Στο W. U. Dressler, M. Prinzhorn & J. R. Rennison (επιμ.). *Phonologica 1992: Proceedings of the 7th International Phonology Meeting*. Torino: Rosenberg & Sellier: 55-64.
- Eleftheriades, O. (1985). *Modern Greek: A Contemporary Grammar*. Palo Alto: Pacific Books.

Español-Echevarria, M. & A. Ralli (2000): “Case mismatches in Greek: Evidence for the autonomy of Morphology”. *Acta Linguistica Hungarica* 47: 179-203.

Fillmore, Ch. J., P. Kay, & M. C. O’Connor (1988). “Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of *let alone*”. *Language* 64(3): 501-538.

Flickinger, Daniel (1987). *Lexical Rules in the Hierarchical Lexicon*, Ph.D. Diss. Stanford University.

Galani, A. (2002a). ‘A DM analysis of the augment in Modern Greek’. PLUM. University of Manchester.

Goldberg, A. (2006). *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.

Halle, M. (1973) Prolegomena to a Theory of Word Formation. *Linguist Inquiry* 4(1): 3-16.

Halle, M. & A. Marantz (1993). “Distributed Morphology and the pieces of inflection”. Στο K. Hale & S. J. Keyser (επιμ.). *The View from Building 20: Linguistics Essays in Honor of Sylvain Bromberger*. Cambridge, MA: MIT Press: 111-176.

Hamp, E. (1961). “The verb in the contemporary spoken Greek language”. *Athena* 65: 101-128.

Joseph, B. (1992). “The Morphosyntax of the Modern Greek verbal complex as Morphology and not Syntax”. *Studies in Greek Linguistics* 1991: 33-44.

Joseph, B. & I. Philippaki-Warbuton (1987). *Modern Greek*. Λονδίνο: Helm.

Joseph, B. & J. Smirniotopoulos (1993). “The morphosyntax of the Modern Greek verb as morphology and not syntax”. *Linguistic Inquiry* 24 (2): 388-398.

Joseph, B. & R. Janda. (1988). “The How and Why of Diachronic Morphologization and Demorphologization”. Στο M. Hammond & M. Noonan (επιμ.). *Theoretical Morphology: Approaches to Modern Linguistics*. New York: Academic Press: 193-210.

Kaisse, E. (1982). “On the Preservation of stress in Modern Greek”. *Linguistics* 20: 59-82.

Kakouriotis, A., M. Papastathi, & A. Tsangalidis, (1997). “Incorporation in Modern Greek: Lexical or syntactic?”. Στο G. Drachman, A. Malikouti-Drachman, J. Fykias & S. Klidi (επιμ.). *Proceedings of the 2nd International Conference on Greek Linguistics*. Graz: Neubauer Verlag: 77-86.

- Kiparsky, P. (1982a). *Lexical Morphology and Phonology*. Στο Linguistic Society of Korea (επιμ.). *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin.
- Kotzoglou, G. (2016). “Control in Greek gerunds: implicit arguments and other factors”. *Selected Papers of the 21st International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*: Thessaloniki: 166-183.
- Koutsoudas, A. (1962). *Verb Morphology of Modern Greek*. The Hague: Mouton.
- Laponte, S. (1980). *A Theory of Grammatical Agreement*. Ph.D.Diss., University of Massachusetts. Amherst.
- Lekakou, M. & J. Quer. (2015). “Against a modal analysis of *na*”. 12th International Conference on Greek Linguistics (Berlin, 16–19 September 2015).
- Lieber, R. (1980). *On the Organization of the Lexicon*. Ph.D. Diss. MIT.
- (1981). “Morphological Conversion within a Restrictive Theory of the Lexicon”. Στο M. Moortgat, H. van der Hulst & T. Hoekstra (επιμ.). *The Scope of Lexical Rules*. Dordrecht: Foris: 161-200.
- (1989). “On Percolation”. Στο G. Booij & J. van Marle (επιμ.). *Yearbook of Morphology 2*. Dordrecht : Foris: 95-138.
- (1992). *Deconstructing Morphology: Word Formation in Syntactic Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Maiden, M. (2009). “Where does heteroclisis come from? Evidence from Romanian dialects”. *Morphology* 19 (1): 59-86.
- Manolessou, I. (2005). “From particles to gerunds”. Στο M. Stavrou & A. Terzi (επιμ.). *Advances in Greek Linguistics*. Amsterdam: Benjamins: 241-283.
- Màspero, F. (1976). *Grammatica della lingua greca moderna*. Milano: Gisalpino-Goliardica.
- Matthews, P. (1967). “The main features of Modern Greek verb inflection”. *Foundations of Language* 3: 261-283.
- (1972). *Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mohanan, K. P. (1986). *The Theory of Lexical Phonology: Studies in Natural Language and Linguistic Theory*. Dordrecht: D. Reidel.
- Moser, A. (2006). “The Greek forms in -ontas: A study in converbality, temporality, aspectuality and finiteness”. *Glossologia* 17: 43-67.
- Nespor, M. & A. Ralli. (1996). “Morphology-Phonology interface: phonological domains in Greek compounds”. *The Linguistic Review* 13: 357-382.
- Panagiotidis, P. (2010). “Nonargumental mixed projections”. *Syntax* 13: 165-182.

Papaloizos Th. C. (1990). *A Grammar of Modern Greek and Workbook*. Papaloizos Publications.

Philippaki-Warburton, I. (1973). "Modern Greek verb conjugation: inflectional Morphology in a Transformational Grammar". *Lingua* 32: 193-226.

— (1970). *On the Verb in Modern Greek*. The Hague: Mouton.

— (1994). "The subjunctive mood and the syntactic status of the particle *na* in Modern Greek." *Folia Linguistica XXVIII* (3-4): 297-328.

— (1991): "The analysis of the verbal complex in Modern Greek". *Studies in Greek Linguistics* 1990: 119-130.

— (1994): "V-movement and Clitics in Modern Greek". Στο I. Philippaki-Warburton, K. Nikolaidis & M. Sifianou (επιμ.). *Themes in Greek Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins: 53-60.

— (1998). "Functional categories and Modern Greek syntax." *The Linguistic Review* 15: 159-86.

Philippaki-Warburton, I. & V. Spyropoulos. (1999). "On the boundaries of Inflection and Syntax: Greek pronominal clitics and particles". Στο G. Booij & J. van Marle (επιμ.), *The Yearbook of Morphology 1998*. Dordrecht, Kluwer: 45-72.

— (2004). "A change of mood: the development of the Greek mood system". *Linguistics* 42 (4): 791-817.

Pollock, J.-Y. (1989). "Verb movement, Universal Grammar and the structure of IP". *Linguistic Inquiry* 20: 365-424.

Ralli, A. (1984). "Μορφολογία του ελληνικού ρήματος και θεωρία του Λεξικού: Μερικές προκαταρκτικές παρατηρήσεις". *Studies in Greek Linguistics* 3: 61-80.

— (1986). "Κλίση και Παραγωγή". *Studies in Greek Linguistics* 6: 29-49.

— (1988) *Eléments de la morphologie du grec moderne: la structure du verbe*. Ph.D. Diss., University of Montreal.

— (1998). "On the morphological status of inflectional features: evidence from Modern Greek". Στο B. D. Joseph, G. Horrocks & I. Philippaki-Warburton (επιμ.). *Themes in Greek Linguistics II*, Amsterdam: John Benjamins: 51-74.

— (1999α). "Gender in Greek nouns". Στο G. Agouraki et al. (επιμ.). *Proceedings of the 4th International Conference of Greek Linguistics*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press: 154-162.

— (1999β). *Topics in Comparative Morphology*. Thermi Summer School in Linguistics, Class Notes.

- (1999γ) “Inflectional features and the morphological module hypothesis”. Στο A. Kakouriotes (επιμ.). *Working Papers in Theoretical and Applied Linguistics* 6. Thessaloniki: 111-142.
- (2002α). “The role of Morphology in gender determination: evidence from Modern Greek”. *Linguistics* 40 (3): 519-551.
- (2002β). “Prefixation vs. compounding”. Στο A.M. Di Sciullo (επιμ.). *Asymmetry in Grammar: Phonology, Morphology and Language Acquisition*. Amsterdam: John Benjamins: 37-64.
- (2002γ) “Prefixation vs. compounding: The case of *KSE-*, *PARA-*, *KSANA*”. Στο Ch. Clairis (επιμ.). *Recherches en Linguistique Grecque*. Paris: L’Harmattan: 203-206.
- (2003). “Morphology in Greek Linguistics. The State of the Art”. *Journal of Greek Linguistics* 4: 77-131.
- (2007). “On the role of allomorphy in inflectional morphology: Evidence from dialectal variation”. Στο G. Sica (επιμ.). *Open problems in Linguistics and Lexicography*. Milano: Polimetrica: 150-172.
- Ralli, A. & L. Touratzides. (1992). “Stress in Greek inflected forms: A computational treatment”. *Language and Speech* 35: 435-453.
- Ralli, A. & M. Español-Echevarria. (1998). “Feature mismatches in Greek clitic Left-Dislocation constructions”. *Rivista di Grammatica Generativa* 23: 63-79.
- Rivero, M. (1994). “Clause structure and V-movement in the languages of the Balkans”. *Natural Language & Linguistic Theory* 12(1): 63-120.
- Roussou, A. (2000). “On the left periphery: Modal particles and complementizers”. *Journal of Greek Linguistics* 1: 65-94.
- Sadock, J. (1985). “Autolexical syntax: A theory of noun incorporation and similar phenomena”, *Natural Language and Linguistic Theory* 3(4): 379-439.
- (1988). “The Autolexical classification of lexemes”, στο Michael Hammond and Michael Noonan (επιμ.). *Theoretical Morphology*. San Diego: Academic Press: 271-290.
- (1991). *Autolexical Syntax*. Chicago: University of Chicago Press.
- (2012). *The Modular Architecture of Grammar*. New York: Cambridge University Press.
- Saeed, J., (2003). *Semantics*. Oxford: Blackwell.

- Seiler, H. (1952). *L'Aspect et le temps dans le verbe neogrec*. Paris: Les Belles Letres.
- Selkirk, E. 1982. *The Syntax of Words*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Smith, C. S. (1991/1997). *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Spyropoulos, V. (2011). “Case conflict in Greek free relatives: case in syntax and morphology”. στο Alexandra Galani, Glyn Hicks & George Tsoulas (επιμ.) *Morphology and its Interfaces*, Amsterdam: John Benjamins: 21-55.
- Spyropoulos, V. & Revithiadou A. (2009b). “The morphology of past in Greek”. *Studies in Greek Linguistics* 2009: 108-122.
- Steele, S. (1995). “Towards a theory of morphological information”. *Language* 71: 260–309.
- Stephany, U. (1985). *Aspekt, Tempus und Modalität: zur Entwicklung der neugriechischen Kindersprache*. Tübingen: Narr Verlag.
- Stewart, T. (2016) *Contemporary Morphological Theories: A User's Guide*. Edinburgh: University Press.
- Stump, G. (1991). “A paradigm-based theory of morphosemantic mismatches”. *Language* 67(4): 675-725.
- (2001): *Inflectional Morphology: A Theory of Paradigm Structure*. Cambridge Studies in Linguistics 93, Cambridge: Cambridge University Press.
- (2006). “Heterocclisis and paradigm linkage”. *Language* 82(2): 279-322.
- Terzi, A. (1992). *PRO in Finite Clauses: A Study of the Inflectional Heads of the Balkan Languages*. Ph.D.Diss., City University of New York.
- Tsangalidis, A. (1993). *Extended Phrase Structure Approaches to the Verb in Modern Greek*. Unpublished M.Phil. Dissertation: University of Dublin, Trinity College.
- (1999). “Will” and “tha”: *A Comparative Study of the Category Future*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Tsimpli, I. (1990). “The clause structure and word order of Modern Greek”. *UCL Working Papers in Linguistics* 2: 226-55.
- (2000). “Gerunds in Greek”. *Journal of Greek Linguistics* 1: 133-169.
- Tsoulas, G. (1993). “Remarks on the structure and interpretation of *na*-clauses”. *Studies in Greek Linguistics* 14: 191-206.

Vendler, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy*. Ithaca & London: Cornell University Press.

Williams, E. (1981). "On the notions of 'Lexically Related' and 'Head of the Word'". *Linguistic Inquiry* 12: 245-74.

Wunderlich, D. (1996). "Minimalist morphology: The role of paradigms". Στο G. Booij and J. van Marle (επιμ.). *Yearbook of Morphology 1995*, Dordrecht: Kluwer: 93-114.

Xydopoulos, G. I. (1996): *Tense, Aspect and Adverbials in Modern Greek*. Ph.D. Diss., University College London.

Zwicky, A. (1985) "How to describe inflection", *Berkeley Linguistics Society* 11: 372-386

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βελούδης, Γ. (1991). «Ο μεταγλωσσικός χαρακτήρας του παρακειμένου: Παρακείμενος β'», *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 1991: 195-214.
- (2006). Παρουσίαση του έργου: Holton, D., Peter, M., & Φιλippάκη-Warburton, E. (1999) *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*. Μτφρ. Β. Σπυρόπουλος. Αθήνα: Πατάκης.
- (2010). *Από τη σημασιολογία της ελληνικής γλώσσας: Όψεις της επιστημικής τροπικότητας*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- Βελούδης, Ι. & Ε. Φιλippάκη-Warburton. (1984). «Η υποτακτική στα νέα ελληνικά». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 4: 151-168.
- Γεωργιαφέντης, Μ., Κότζογλου, Γ. & Φιλippάκη-Warburton, E., «Η συμβολή της γλωσσολογικής έρευνας στη σχολική γραμματική: ζητήματα ανάλυσης της γλώσσας στη *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού*». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 2011: 76-88.
- Holton, D., M. Peter, & E. Φιλippάκη-Warburton, (2012) *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*. Μτφρ. Β. Σπυρόπουλος. Αθήνα: Πατάκης.
- Θωμόπουλος, Γ. (1945). *Γραμματική της νεοελληνικής κοινής*. Αθήνα.
- Καβουκόπουλος, Φ., Παραδιά, Μ., Μήτσης, Ν. & Σ. Χατζησαββίδης (2011). «Η κλιτική πολυτυπία στις γραμματικές της νέας ελληνικής», *Νέα Παιδεία* 137: 15-42.
- Καρατζάς, Σ. (1978). «Πρόλογος του μεταφραστή», στο Α. Mirambel, *Η νέα ελληνική γλώσσα: περιγραφή και ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών: θ-ιγ.
- Κατσιαλή, Γ. (2007). *Γλωσσολογία σε εφαρμογή*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Κατσούδα, Γ. (2009). *Σύγχρονη πρακτική γραμματική τσέπης*. Αθήνα: Άγκυρα.
- (2014). «Τα ρήματα σε -άμαι της Νεοελληνικής Κοινής (NEK)». στο Ν. Lavidas, Th. Alexiou, A. M. Sougari (επιμ.) *Major Trends in Thoretical and Applied Linguistics* 1: 335-351.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. (σε συνεργασία με Μόζερ, Α., Μπακάκου Ορφανού, Α., και Σκοπετέα, Σ.) (1999). *Γραμματική τής Νέας Ελληνικής: Δομολειτουργική - Επικοινωνιακή II. Το Ρήμα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Κοντοσόπουλος, Γ. (2008). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Ε΄ Έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Μαγουλά, Ε. & Γ. Κατσούδα (2011). «Μορφολογική επίγνωση και ορθογραφία». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 2011: 278-291.
- Mackridge, P. (1990). *Η νεοελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Mirabel, A. (1978). *Η νέα Ελληνική γλώσσα. Περιγραφή και ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Μόζερ, Α. (1994). “Ποιόν και απόψεις του ρήματος”. *Περιοδικό Παρουσία*, Παράρτημα 30. Αθήνα.
- (2007). «Άποψη, χρόνος και ιστορία». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 27: 286-299.
- Μπαμπινιώτης Γ. (1972). *Το ρήμα της ελληνικής: Δομικά εξελίξεις και κατηγοριοποιήσεις του ρήματος της Ελληνικής – Αρχαίας και Νέας*. Αθήνα: εκδ. Σαριπόλου.
- Μπαμπινιώτης, Γ. & Π. Κοντός (1967). *Συγχρονική γραμματική της κοινής νέας ελληνικής. Θεωρία-ασκήσεις*. Αθήνα.
- Πετρούνιας, Ε. (1984-1985). *Νεοελληνική Γραμματική και Συγκριτική Ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ρούσου, Α. (2015). *Σύνταξη. Γραμματική και Μινιμαλισμός*. e-book, HEAL-link, Αθήνα (διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/581>).
- Ράλλη, Α. (1993). «Η Θεωρία των Χαρακτηριστικών και η δομή των κλιτών λέξεων της νέας ελληνικής». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 1992: 193-212.
- (2005). *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- (2008). «Η Μορφολογία ως αυτόνομο τμήμα της γραμματικής». στο Α. Μόζερ κ.ά. (επιμ.). *Γλώσσης Χάριν. Τόμος αφιερωμένος από τον Τομέα Γλωσσολογίας στον καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα: 141-156.
- Ράλλη, Α, Δ. Μελισσαροπούλου & Σ. Τσολακίδης. (2006). «Ο Παρακείμενος στη νέα ελληνική και στις διαλέκτους: παρατηρήσεις για τη μορφή και την εξέλιξή του». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Μνήμη Α-Φ. Χριστίδη* 26: 361-372.
- Ράλλη, Α. & Λ. Τουρατζίδης. (1991). «Υπολογιστική επεξεργασία του τονισμού της νέας ελληνικής». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 1990: 273-332.
- Σιούπη, Α. (2009). «Ο επιρρηματικός προσδιορισμός διάρκειας, σε Χ ώρα». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 29: 221-235.
- Τζάρτζανος, Α. (1945). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής Γλώσσας (της απλής καθαρευούσης)*. Αθήνα.

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1976). *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής). Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΔΒ (1941) με διορθώσεις*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη).

Τσαγγαλίδης, Α. (2000). «Τι θα πει υποτακτική; Οι κατηγορίες του ρήματος στα λεξικά και τις γραμματικές της νέας ελληνικής». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 2000: 543-254.

— (2002α). «Για τους «χρόνους» του νεοελληνικού ρήματος». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 22: 647-658.

— (2002β). «Χρόνοι και εγκλίσεις της νέας ελληνικής». στο C. Clairis (επιμ.). *Recherches en linguistique grecque Γλωσσολογικές έρευνες για την ελληνική: Πρακτικά του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, τόμος II, Paris: L'Harmattan: 263-266.

— (2012α). «Υποθετικοί λόγοι στη νέα ελληνική». Στο *Το χρονικό σύστημα της νέας ελληνικής: Μελέτες από τη σκοπιά της ελληνικής ως ξένης γλώσσας (στη σειρά Ελληνική Γλώσσα: Θεωρία και Διδακτική*. Αθήνα: Πατάκης: 125-276.

— (2012β). «Ρηματικές κατηγορίες για την περιγραφή της νέας ελληνικής». Στο Γαβριηλίδου, Ζ., Α. Ευθυμίου, Ε. Θωμαδάκη και Π. Καμπάκη-Βουγιουκλή (επιμ.) *Selected Papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics*: 1164-1169.

— (2012γ). «'Μακάριοι οι ανυπότακτοι': η αριθμητική των ΝΕ εγκλίσεων 1976-2011». *Πρακτικά του Επετειακού Επιστημονικού Συνεδρίου 1976-2011: 35 χρόνια από τη γλωσσολογική μεταρρύθμιση*. Δίον Πιερίας.

— (2013β). *Το ρηματικό σύστημα της Νέας Ελληνικής: ζητήματα ορολογίας και περιγραφής της νέας ελληνικής*. Άρθρο στο πλαίσιο του προγράμματος «Διαδρομές στη διδασκαλία της νέας ελληνικής σε αλλόγλωσσους στην Ελλάδα». Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

— (2014). «Ποιό(τητα) της ενέργειας και ρηματική όψη στις σχολικές γραμματικές της ελληνικής». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 34: 431-443.

— (2015α). «Στα όρια του χρόνου και της έγκλισης: περιγραφές προβληματικών περιπτώσεων της ελληνικής». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35: 556-565.

— (2017). «Οι νεοελληνικές εγκλίσεις και η τυπολογία της έγκλισης». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 37: 701-712.

Τσοπανάκης, Α. Γ. (1994). *Νεοελληνική γραμματική*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.

Τσουδερός, Γ. Ε. (1983). *Ιστορική Γραμματική της κοινής νεοελληνικής. Εισαγωγή, φθολογικό και λεξιλογικό*. Αθήνα: Gutenberg

Φιλιππάκη – Warburton, E. (1992): *Εισαγωγή στην θεωρητική γλωσσολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.

— (1992). «Η συντακτική ταυτότητα του να». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 13. 255-274.

Φιλιππάκη-Warburton, E., Μ. Γεωργιαφέντης, Γ. Κοτζόγλου & Μ. Λουκά. (2009). *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Χατζησαββίδης, Σ. & Χατζησαββίδου, Α. (2009). *Γραμματικής Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Α', Β', Γ' Γυμνασίου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Χόρροκς, Τζ. (2006). *Ελληνικά: Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. Μετφρ. Μ. Σταύρου & Μ. Τζεβαλάκου, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Ψάλτου-Joycey, Α. (2005). «Η λειτουργία της ρηματικής όψης κατά την αναφορά στο παρελθόν». *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Ρέθυμνο. Πανεπιστήμιο Κρήτης, Εργαστήριο Γλωσσολογίας, τόμ.1: 453-446.

— (2012). «Οι συντελικοί χρόνοι της νέας ελληνικής». Στο συλλογικό τόμο με τίτλο *Το χρονικό σύστημα της νέας ελληνικής: Μελέτες από τη σκοπιά της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*, Αθήνα: Πατάκης. 11-64.